

= ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ-ΑΡ. 3.
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΝΟΕΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΒΡΙΟΣ 1920.

ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΦΥΛΛΑΔ. ΓΡ.Δ. 8 — ΔΡΑΧ. 2.50 — ΣΕΛΗΝ. 2.-

= ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ, ΑΡ. 3. — ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΝΟΕΒ. - ΔΕΚΕΒ. 1920

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ - ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΡΓΑΣ. - ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Μ. ΠΕΡΙΔΗΣ

ΔΙΜΗΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΓΡΑΦΕΙΟ: ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΟΧΑΜΕΤ ΑΛΙ 17
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Β. Ρ. 1146 - ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ:

ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΓΡ. Δ.	48.—
ΕΛΛΑΣ	ΔΡΑΧ.	15.—
ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΕΑΗΝ.	12.—

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ

ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΓΡ. Δ.	8.—
ΕΛΛΑΣ	ΔΡΑΧ.	2,50
ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΕΑΗΝ.	2.—

GRAMMATA

REVUE GRECQUE BIMESTRIELLE

BUREAU: PLACE MOHAMED ALY 17
ADRESSE: B.P. 1146 - ALEXANDRIE

ABONNEMENTS:

EGYPTE	P.T.	48.—
GRECE	DRACH.	15.—
AUTRES PAYS	SHELL.	12.—

LE NUMÉRO

EGYPTE	P.T.	8.—
GRECE	DRACH.	2,50
AUTRES PAYS	SHELL.	2.—

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ:	Άγωνιώδη Έρωτήματα μέσα στην Έλληνική άπραξία.
MARCEL MARTINET:	Εισαγωγή στην ανάγνωση του Jean-Christophe του Romain Rolland.
Μ. ΠΕΡΙΔΗΣ:	Σημείωμα.
	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ
Π. ΧΑΛΚΟΥ:	Οί Βουλευτικές εκλογές.
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΙΝΑ:	Στοχασμοί επάνω στην Έλληνική Κρίση.
Μ. ΠΕΡΙΔΗΣ:	Ό Έλληνικός λαός μέσα στην Εύρωπη.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

= ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ, ΑΡ. 3. ΝΟΕΒ. - ΔΕΚΕΒ. 1920. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΑΙΓΥΠΤΟΣ.

ΑΓΩΝΙΩΔΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΑΠΡΑΞΙΑ

Είναι τόσα τα γεγονότα που αγνοούν οι «φωτισμένοι» νεοέλληνες, τόση η άνωπορία των για τις πραγματικότητες που έδημιούργησαν ως τώρα και εξακολουθητικώς δημιουργούν για σήμερα και για μεθαύριο τις τραγωδίες των λαών και ατόμων, αλλά, προ πάντων, τέτοια η απομάκρυνσις των από την αλήθεια, από το νόημα και την αξία της αλήθειας, και από την αναζήτηση της αλήθειας—οφειλομένη εις το ότι οι Έλληνες κατόρθωσαν και όταν «μαθαίνουν» όλα τα πράγματα να μη σκέπτονται τίποτε οι ίδιοι—ώστε μ' όλη την καλή θέληση που μπορεί νάχη κανείς, να μην κατορθώνη να κατεβάξη τη συζήτησή του ως το χαμηλό σημείο, που μόνο μπορεί να φθάνη ή όσφρησις των, εις το επίπεδο που σύρεται ή πατοῦσα τους, μόνον, αυτό, όργανον συναντήσεως των προς την πραγματικότητα.

Και μιλούμε για τους «φωτισμένους» νεοέλληνας, για τους οποίους έθνικό ιδανικό είναι το καπιταλιστικό ιδανικό και είδος «έθνικου» ήρωος ο άστος πολιτικός και ο στρατιώτης του άστικού κράτους. Γιατί, μ' όλη την αντίθετη διάθεσή μας, φαίνεται πως σ' αυτούς απευθυνόμεθα, σ' αυτούς μιλούμε—με την άβέβαιη έλπίδα να μας ακούσουν άλλα στοιχεία, απλούστερα, καρδιές λαϊκές που επόνεσαν και πονούν γιατί άναγκαστικά ζούν στο ψέμμα, άνθρωποι που δεν εϋτίχησαν ακόμη τόσον ώστε να χίσουν κάθε σεβασμό στον έαντό τους, κάθε έμπιστοσύνη στην ειλικρίνεια, κάθε πίστη στην επανάσταση του ήθικου των. Τίποτε δεν έκαμε τόσο κακό στην άνύψωση του ανθρώπου όσον μιά μικρόλογη και αυτάρεσχη εϋτυχία.

Δεν είναι λίγες ημέρες που ένας από τους «φωτισμένους» νεοέλληνας των Αθηνών, φωτισμένος και καλλιτέχνης, βγαίνοντας για πρώτη φορά από την Ελλάδα μετά τα τελευταία πέντε δύσκολα και πικρά χρόνια της, μίς ζητούσε με θλιβερή σοβαρόφάνεια πληροφορίες για τα παγκόσμια γεγονότα του 1914-1920, πληροφορίες που η άγνοια των άφαιρεί, μετά η άνευ οίκτου, τον τίτλο του «φωτισμένου» από τον διανοούμενο κύριο που επιζήλωσ τον φέρει. Και άφαιρεί αυτόν τον τίτλο γιατί ίσια-ίσια με την άγνοιά του ο διανοούμενος δεν έδίστασε να παίξη ρόλο μέσα στην εξέλιξη των πραγμάτων.

Ο άφωτος αυτός «φωτισμένος», όλ' αυτά τα χρόνια, κατά τα όποια τα φτωχά παιδιά της Ελλάδος, χωρικοί κι εργάτες, έμαρτύρησαν για τις λίγες απάνθρωπες φιλοδοξίες απ' έδω και τα πάμ-

πολλά συμφέροντα απ' εκεί, είχε, μολαταύτα, τις «γνώμες του» επί των στα γεγονότα που άγνοούσε, είχε φαντασθή τις πεποιθήσεις του για τα πράγματα την ουσία των οποίων δεν υποτιμάτο κι είχε πάρει στάση εμπρός σε μια σειρά φαινομένων που δεν ήταν σε θέση να εξηγήσει παρά μόνον σύμφωνα με τα σημεία που έπαιρνε από τις έφημερίδες του ενός ή του άλλου αστικού κόμματος. Και ύστερ' απ' όλ' αυτά τα καταθώματά του, δεν αισθάνεται ντροπή να ζητη πληροφορίες για όσα πριν προσπαθούσε να «διασαθενθή».

Μπορούμε να καταδικάσουμε αυτόν τον άνθρωπο; Όχι, πριν τουλάχιστον πεισθούμε ότι ζητούσε πληροφορίες για να μη σκεφθί τίποτε, αλλά για να ψευδοδικαιολογήσει τη στάση του. Δεν μπορούμε να τον καταδικάσουμε γιατί μās φέρνει κι αυτός ακόμη, ο νεοέλληνας διανοούμενος, (δηλαδή το κατώτερον, αμυχολογίτωσ τοχοδιοικτιών και πλέον οπισθοδρομικόν άνθρωποιδές των βαλκανικών χωρών) την απόδειξη ότι η ανάγκη της αλήθειας είναι γενικά πάντοτε σ' ένα βαθμό γερά αισθητή και γιατί, βάζοντας χώρια το ζήτημα της καλής του πίστωσης, μās δείχνει το ανυπολόγιστο κακό, που οι μισητές αστικές κυβερνήσεις, αντίθετα σε κάθε φυσικό νόμο, κάμουν, φράζοντας τους δρόμους της θελήσεως και αποστομώνοντας την αλήθεια. Με την ενέργειά τους αυτή οι αστικές κυβερνήσεις περιορίζουν στο μηδέν τη φυσική στον άνθρωπο ήθικη δράση, παραμορφώνοντας την σε τερατώδη κίνηση και χαράζοντας γύρω στους λαούς κύκλους ψεύδους και αμφιβολίας, που μόνον πλέον αποτελούν την επίσημη αλήθεια, εκείνη που επικρατεί κάθε τόσο. Η αλήθεια αυτή είναι μολυσμένη πηγή των πολιορκημένων, από τους οποίους το αστικό κράτος παίρνει με υποκρισία ή με βία και τις τελευταίες στάλες του συναισθήματος της πνευματικής ελευθερίας, που συνπάσχει σε κάθε άνθρωπο, ούτως ώστε οι πολιορκημένοι να μην ήναι πράγματι παρά αιχμάλωτοι.

Παρόμοια αντίωση ύπέστησαν ως τώρα οι λαοί που δεν ενδιαιφέρθηκαν ποτέ θετικά για την προσωπική τους ανεξαρτησία

Βέβαια ο μεγάλος και πολύνεκρος πόλεμος έγινε, γίνεται και θα εξακολουθήσει (γιατί θα ήταν άφελής εκείνος που θα φανταζόταν ότι επειδή υπεγράφησαν όλες οι ειρήνες ο πόλεμος τελείωσε!) για το δίκαιο, την ελευθερία, τον πολιτισμό κτλ. Μα ποτέ οι περίλαμπρες αυτές ιδέες δεν υπέστησαν παρόμοιο εξευτελισμό για τη μεγάλη πλειοψηφία του «πολιτισμένου» κόσμου, όπως αυτόν τον καιρό.

Αν όμως το κακό στην Ερώπη ήταν μεγάλο, μά δεν έλειψαν από τις ευρωπαϊκές κοινωνίες οι άνθρωποι, πάντα γεροί και όρθιοι, που αντίκρισαν το θεό, πίστεψαν σ' αυτόν, στην αλήθειαν κι έφεραν το λόγο του ως τη γη με δύναμη και όρημ. Δεν έλειψε η ανθρωπιστική συνείδησις από την Ερώπη—όσο κι αν δεν άνθισε σε κάθε κόμπος και το μεγάλο πλήθος. Όμως άσπις μέσα στη φύση, ούτως ή άλλως, κι αν η Ερώπη είναι μόνος, μετά τη Ρωσία, τόπος ζωής Ανθρώπων, είναι για τη συνείδησή της αυτή.

Αλλά στην Ελλάδα, έξω από την τελευταία εργατική κίνηση, τη μόνη πνευματικά έντιμη που έγινε από τα 1830 ως τώρα, ελάχιστη μειοψηφία ζωντανών, εντίμων ανθρώπων μέσα στο κοιμη-

τήσι των συνειδήσεων, χαρούμενη εκπροσώπησις της ακατανίκητης ιδέας του αιώνιου Άγθρωπισμού, στην Ελλάδα, λοιπόν, που και ποιοί είναι οι φωτισμένοι που ανησίκησαν κι έψαξαν, που άμφέβαλαν κι επόνεσαν για ό,τι έβλεπαν; Ποιοί, ξεκινώντας από ανθρωπιστική αρχή, αισθάνθηκαν ν' ανεβή στα χείλη τους ή πλημμύρα της καρδιάς των για το μεγάλο, άδικαιολόγητο σκοτωμό, που μόνον ως γεγονός ό αυτό καθ' έαυτό έδειχνε την άδικία; Ποιοί είναι οι φωτισμένοι, οι διανοούμενοι, που επάνω από τη δόλια κρατική θεωρία της «ήττομανίας» έπίστεψαν ότι αυτό που έγινε και γίνεται είναι ανήθικο και ποτέ εκκέφθησαν αντίθετα σ' αυτό;

Έκατό χρόνια πάνε άφότου ο Σολωμός είτε πως το ένθος πρέπει να μάθη να θεωρη ένθικόν ό,τι αληθές. Ποιός είναι ο ρωμιάς οδηγητής πλήθους που ήλθε να πη τη μόνη αλήθεια, δηλαδή: πως ποτέ δεν αιτιώσθη στην πραγματικότητα στοχασμός όσον αυτός του τελευταίου αληθινού έλληνοσ; Ποιός ήλθε να πη πως είναι ψέμμα πως ο Σολωμός είναι ο ένθικός ποιητής της Ελλάδος, άφου τίποτε από τα σημερινά δεν συγγενεί με τον ποιητή και τίποτε δεν πιστοποιεί συνολικά τον βαρύν όρο του ποιητή;

Κι όμως έτοιμάζουν τις γιορτές της εκατονταετηρίδος της ανεξαρτησίας!... Ω! χαρές Δεσποτάδων και Κηρύκων!... Ποιάς ανεξαρτησίας; Και ποιοί είναι αυτοί οι ανεξάρτητοι έλληνοσ;

Ο Γιάννης Καμπύσης γράφει κάπου: Ο ρωμιάς έδιωξε τον τουρκο κι έβαλε τύραννό του το δάσκαλο.

Με το λόγο του ο εξαίρετος άνθρωπος, από τις λιγοστές αδύνατες, όπως όλοι μας, ειλικρινείς κι ανήσυχες ψυχές που βγήκαν τυχάια (χωρίς καμιά να ύπόσχη παράδοσις στο λαό) κι έσβυσαν άγνομένες στην Ελλάδα, αν δεν βοήθη ολοκληρωτικά κι αν δεν εξήγησεν, όμως εμάντεψε κι άγγιξε μεγάλο, βασιμικό ζήτημα της μετά το 1830 ελληνικής ζωής. Μα ο δάσκαλος που αντικατάστησε τον τουρκο, πολύ χειρότερα, πολύ βαθύτερα γιατί ήταν ο ντόπιος έχθρος, γιατί χτύπησε όλοισα στην ψυχή τον άτυχο ρωμιά και ρούφηξε την ειλικρίνεια, την άγνότητα και την πίστη στο δικάωμα που είχε να στοχάζεται ελεύθερα, ο δάσκαλος δεν περιόρισθη, βέβαια, στο σχολείο.

Ο δάσκαλος άπλωσε σύντομα ρίζες παντού, πολύ έξω από το σχολείο, για να φανή σ' όλους τους δρόμους του ένθους—ως που έγινε, ο δάσκαλος, κράτος. Ο δάσκαλος είχε γίνει πια δασκαλισμός. Κι ο δασκαλισμός, δηλαδή το ψέμμα, κι ό,τι άποτελεί σήμερα το σύνολο μικρών και μεγάλων κακών, διαστροφών, εκμεταλλεύσεων, άπάτης, εξαχρειώσεων, εκβιασμών, κυβερνά πια το πνεύμα του λαού.

Τί ήταν τάχα το κακό που έκαμιν ο δάσκαλος στο ρωμιά, από το 1830 και πέρα, με την καθαρώνουσα, μπροστά στο θάνατο που εκχώρησε στη χώρα με την «ιδεολογία» του;

Η καθαρώνουσα ήταν ένα από τα φαύλα μέσα που επέβαλεν ο δάσκαλος στον ίδιο το ρωμιά για να σκοτωθί ο ίδιος,

χωρίς νή θεωρηθῆ ὑπεύθυνος κανείς γι' αὐτὴ τὴν αὐτοκτονία. Μόνον ἀνοησία κι ἐπιπολαιότητα σάν τοῦ Ψυχαρισμού—δασκαλισμοῦ στὴν ἄλλη του ὄψη—μποροῦσε νὰ προσθέσῃ στὸν ἀδύνατο ὀργανισμό τοῦ ρωμοῦ τὸ καινούργιο φέμμα τοῦ Ἀπολύτου (:). Δημοτικισμοῦ γιὰ νὰ τὸν κουρίσῃ περισσότερο.

Ὁ δασκαλισμὸς καὶ χωρὶς τὴν καθαρῆν οὐσα εἶχε τὰ μέσα νὰ φαρμακώσῃ τὴ γενεά, ποὺ δὲν τοῦ χροιάζοταν, γιὰ νὰ μπορέσῃ ἀπὸ τὸ πτώμα τῆς νὰ τραβήξῃ τὰ ωφελήματά του. Μόνο ποὺ δὲν ἔννοιωσε πὼς κοντὰ στὴν πεθαμένη ὁ ἴδιος δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ζῆ πάντα καὶ πὼς ἦταν φυσικὸ νὰ πέσῃ ὁ ἴδιος. Ὁ πεθαμένος δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ κανένα σύστημα.

Μαζὶ μὲ τὸν κρατικὸ δασκαλισμὸ θὰ πέσῃ ἐκεῖνο ποὺ ἦταν ἡ οὐσία τῆς ὑποκρισίας, ἡ ὑποκρισία, ἡ ψευτιά. Μὲ τὸ δασκαλισμὸ θὰ πέσῃ ἡ ἠλίθια θεωρία τοῦ γυρισμοῦ στοὺς ἀρχαίους, γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸ λόγο πὼς ἓνα εἶδος δὲν γυρίζει στὴν πρώτη του φόρμα, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀνάγκη τῆς διατήρησής του παίρνει μετατροπὲς ποὺ ἀπὸ τὴν ἀνάλογια τῶν γυμῶν ποὺ διαθέτει θὰ μορφοποιηθῆ στὸ καλύτερο ἢ θὰ ἐξαφανισθῆ στὴν ὑπαρξὴ ἄλλου γειτονικοῦ εἶδους. Ὁ Ψυχαρισμὸς ὑπῆρξε τόσον φτωχός, κι ἀπὸ ἀνοησία κακό, ὥστε ἀντὶ νὰ χτυπήσῃ κοινωνικά, δηλαδή ἀνθρωποποιοτορικά, τὸ δασκαλισμὸ, ἤλθε νὰ τοῦ δείξῃ ὅτι δὲν μεταχειρίζεται πρακτικὰ μέσα γιὰ τὸ σκοπὸ του καὶ πὼς ὁ γυρισμὸς στοὺς ἀρχαίους καθὼς κι ἀλόκληρη ἡ πραγματοποίηση τῆς ἰδεολογίας του μόνο μὲ τὴ δημοτικὴν μποροῦσε σύντομα καὶ θετικά νὰ γίνῃ!! Ἡ καλύτερη μερίδα τῆς νεολαίας τῆς φυλῆς ἐπίστεψε στὴν καινούργια φόρμα τῆς ἠλιθιότητος—ἀπὸ τὴν ἐνδιαιτητὴ βιολογικὴ ἀνάγκη τῆς κινήσεως ποὺ κοινωνικά θὰ τὴν ἐλέγαμεν ἐπανάσταση καὶ τράβηξε, μόνο ποὺ δὲν πῆρεν ἐμπρός! Τὸ χαλασμένο ἔνστικτο τοῦ ἑλληνικοῦ ζώου δὲν εἶδε καλὰ καὶ τὴν ἐπαθε. Ἀπὸ ἔτσι ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ ἐνστικτοῦ, στὸ ἑλληνικὸ ζῶο δὲν εἶχε ἀπομείνει παρὰ κάποια μακρυνὴ ἰδέα τῆς κινήσεως. Αὐτὴ ἴσια-ἴσια τὸ ξεγέλασε. Καὶ τὴ στιγμή ποὺ ἐφαντάσθη πὼς ἔκαμεν ἐπανάσταση στὸ μυαλό του, δὲν εἶχε τίποτα ἄλλο κατορθώσῃ παρὰ νὰ στερεώσῃ τὸ καθεστὼς του...

Εἶπαμε τὸν Ψυχαρισμό ἀνόητο. Δὲν θὰ τὸν ποῦμε κακὸν παρὰ μόνον ἐφόσον τὸν ἐξετάσομε στὴν ἀστικὴν τὸν ἰδεολογία, στὸ νασιοναλισμὸ του, στὴν τρέλλα του τῆς ἐπιστροφῆς στοὺς ἀρχαίους. Κι ἀκριβῶς σὲ τοῦτο μπορεῖ νὰ διαφέρει ἀπὸ τὸν παλιὸ δασκαλισμὸ, ποὺ δὲν πίστευε καὶ δὲν πιστεύει σὲ τίποτα. Ὁ δάσκαλος δὲν πιστεύει. Ρητορεύει καὶ προσδαίει. Ὁ δημοτικιστὴς Ἀσκαρῆμης ἐπίστευε—ἐφῶ κι ἐσκοτώθη. Θὰ διαμαρτυρηθῶμε ὡς ἄνθρωποι μ' ὅλη μας τὴν καρδιά γιὰ τὸ ἀδικο θάνατό του, μὰ δὲν θὰ κλάψομε τὴν ἔλευσιν ποὺ θὰ ἀσθαινοῦν οἱ ἄστοι τῶν νασιοναλιστικῶν καὶ στρατοκρατικῶν μεγαλείων διὰ τὸ δασκαλισμὸ—κι ὅπως εἶπαμε δασκαλισμὸς εἶναι ὅλος ὁ κρατικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ἑλλάδος ὡς τὰ σήμερα—ἓνας σκοπὸς ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει: Πὼς νὰ δουλέσουν 9)10 σιλάφρον (τυπικὰ ἐλευθερομένον, ἀλλὰ πραγματικὰ ἔξαγορασμένον) γιὰ νὰ χορεύῃ καὶ βαλαντώνῃ τὸ ἓνα δέκατο. Ὁ γυρισμὸς στοὺς ἀρχαίους, στὴν ἀρχαία λέμψη καὶ δόξα, ἦταν τὸ

γυαλὶ ποὺ ἔρριξαν κάτω ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον ἥλιο στὰ μάτια τοῦ ρωμοῦ γιὰ νὰ τὸν ζαλίσοιν, νὰ τοῦ σκοτίσοιν τὸ μυαλό καὶ τοῦ πύροιν τὴν ἀνεξαρτησία, γιὰ τὴν ὁποῖαν ἐκεῖνος εἶχε γίσει τὸ αἷμά του καὶ τὴν πίστη του, κίμνοντάς τον νὰ συνηθίσῃ ὁ ἴδιος στὸ φέμμα τῶν περασμένων μεγαλείων, οὕτως ὥστε ὁ ἴδιος, ὁ ρωμῆς, τὸ φέμμα, νὰ γίνῃ ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς ψευτιάς. Τὸ γυαλὶ ἀνάλογα μὲ τὸ φῶς ποὺ ἐπαιρνε γινόταν πολύχρωμο καὶ κάθε χροιά του ἀντιπροσώπευε μιὰ λεπτομέρεια τοῦ ἀρχαίου. Καμιά ὁμῶς δὲν ἐχρησίμευε γιὰ τὸ σκοπούμενο κακὸ τόσον ὅσον ἡ Τέχνη, ἐρημνεμένη μὲ τὸ ἐθνικιστικὸ νόημα τῆς καὶ τὸν προνομιακὸ χαρακτῆρα τῆς.

Ὁ ρωμῆς μὲ κλεισμένα μπροστὰ στὸ γυαλὶ τὰ μάτια ἀρχίζει πιά νὰ μιλάῃ καὶ νὰ λέῃ ὀρισμένες καθολικιστικὲς λέξεις: «Μεγαλεῖον, Πρόγονοι, Περικλῆς, Θεριστόλαι, Σαλαμίς, Μαραθῶν, Παρθενῶν, Μεγαλεῖον...»

Ὅταν τὸ παραλήρημα ἔγινε ὁ μόνος τρόπος συνεννοήσεως τῶν ρωμῶν—ἐκεῖνον τῶν ρωμηῶν ποὺ ἀφοῦ ἔδωξαν τὸν τοῦροκο παράδωκαν ἕστερα τ' ἄρματα τους στὸ δασκαλισμὸ γιὰ νὰ τὰ μεταποιήσῃ σ' ἐλαττώματα—τότε ἡ ὑποκρισία ἔννοιωσε πὼς ἦταν σίγουρη πιά καὶ πὼς δὲν φοβόταν νὰ τὴ ξεσκεπάσοιν: ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε μπῆ πιά στὸ δρόμο ποὺ οἱ δασκάλαι, δηλαδή τὰ κράτη, ἐσπρωγχαν τοὺς λαοὺς τῶν 19ον αἰῶνα. Ὁ δασκαλισμὸς γινόταν πιά μὲ περισσότερο σύστημα διεθνῆς στὸν τελευταῖον αἰῶνα, σὲ τρόπο ποὺ νὰ κρατιέται γερά.

Ἔτσι τὸ μεγαλύτερο ὑπερασπιστὴ του ὁ δασκαλισμὸς, ποὺ τὸν ἀνευρίσκομε στὰ πέντε τελευταῖα κρίσιμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα χρόνια ὡς ξεσκεπασμένο πιά ἄσπισμό, βρίσκει στὴν ἴδια τὴ νοοτροπία τοῦ ρωμοῦ, ποὺ ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τόσα χτυπήματα νὰ μαγεύεται ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο κι ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ τῶν ἀρχαίων θεῶν. Πὼς ἀκόμη γίνεται τοῦτο; Τί νοιώθει ὁ σύγχρονος ρωμῆς γιὰ τὸ ἱστορικο-κοινωνικὸ γεγονός τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ ἀρχαίου, βασισμένης στὴν πίστη ποὺ εἶχε ἀπὸ τὴν κατανόησιν τῶν κοινωνιολογικῶν καὶ βιωτικῶν ὅρων τοῦ καιροῦ του καὶ στὴν ἀνάγκη ποὺ ἔφτασε νὰ δώσῃ φόρμες στὶς ἰδέες καὶ στὶς ἡδονὲς ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ πραγματικότης;

Μολαταῦτα νὰ ποῦ κι ἂν ἔχη μιὰ ἀπαρηγόρητη πίκρα ὁ ρωμῆς (πίκρα ποὺ εἶναι μᾶλλον σάν μιὰ ἀποφασιστικὴ ἐγκατάλειψις χαμένου ὄνειρου!) αὐτὴ εἶναι ὅτι δὲν προεῖ νὰ ξαναστήσῃ παρόμοια ἐποχὴ!... Κι ἔτσι ἔχουμε τὸ κίνημα «διανοουμένον» (τοῦ Καρκαβίτσα) ποὺ στὸν «Ἀρχαιολόγο» του ἔβγαλε τὴ θεωρία πὼς πρέπει νὰ γυρεμστῆ ἡ Ἀκρόπολις γιὰτὶ αὐτὴ ἐμπόδιεν ὡς τώρα τὸ σύγχρονο ρωμῆ νὰ ζήσῃ!... Πόση φαιδρὴ προχειρολογία!...

Ἡ Ἀκρόπολις φταίει στὸ ρωμῆ ἢ τὰχα ἢ παρεξήγησις; Φταίει ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἢ μήπως ἡ διεστραμμένη ἐρημνεῖα ποὺ τοῦδωκαν καὶ ἡ ἄγνοια ποὺ ἤλθε σάν συνέπεια τῆς παρερημνεῖας; Νά, ἔτσι ἐπιπόλαια πῆραν τὸ φαινόμενο τῆς ἑλληνικῆς συγχρονολογῆς οἱ «φωτισμένοι». Κι ἂν ὁ Καρκαβίτσας ζητάει τὸ γκρέμισμα τῆς Ἀκρόπολις (ποὺ καὶ χωρὶς αὐτὴν ὁ δασκαλισμὸς θάκανε τὴ δουλειά του) τὸ ζητάει πάλι γιὰ τὴ νασιοναλιστικὴν τὸν ἰδεολογία,

για να φτιάξει μια καινούργια πατρίδα νασιοναλιστική, κεφαλαιοκρατική, άστική. Άλλά μπορεί πια και πρέπει τάχα ένας λαός ύστερ' άπ' τον πόλεμο του 1914 να έχη νασιοναλιστικά ιδανικά ή μόνον ιδανικά καθαρών ανθρωπιστικά, ιδανικά μιάς διεθνούς κοινωνίας, που μέλημά της θά ήναι τὸ χιούμα της ανηθικότητας (ὁ τίμιος λόγος ρωμηοῦ ἐργάτη εὐτυχώς.) ή ἐξόντωσις της τυραννίας ὅπου κι ἂν τήν βροίση, και ή ἀναγνώρισις στον πλησίον σου τῶν δικαιωμάτων που ἀναγνωρίζεις στον ἑαυτό σου ὡδηγημένον ἀπό την ἀρετή της ἐλευθερίας :

Ὁ ἑλληνικός ὄσιτισμός, ἀφοῦ πέταξε πια τή μάσκα τοῦ δασκαλισμοῦ, ὕστερ' ἀπό τις ἐπιτυχίες που εἶχε ὄχι κατά τῶν φανταστικῶν «ἐχθρῶν της πατρίδος» ἀλλά κατά τοῦ ἰδίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, που τὸν ἐσακάτεψε μιά μ' ἐσωτερικούς περιρσιασμούς, μιά μὲ ἐξωτερικούς πολέμους, σήκωσε τώρα τή σημαία του κι ἐστῆσε στή μέση της πλατείας τὸ πολεμικό ιδανικό, τὸ ἀνακτικὸ ιδανικό, δύο τύπους που κριβόν τὸ κεφαλαιοκρατικὸ ιδανικό.

Αὐτὸ τὸ ιδανικὸ και αὐτὴ ή σημαία στρέφονται ἐναντίον τοῦ λαοῦ. Γιατί αὐτὸς θροσιάζεται. Ἡθικά και ἔλικά. Γιατί σκοπώνει. Γιατί, ὅταν δὲν σκοπώνεται, γροίξει φτωχότερος, ἀιμασμένος, δυνατισμένος.

Μπροστά σ' αὐτὴ τή θέση, τή μόνη πραγματικὴ (σὴ φυσικὴ ἔννοια της πραγματικότητος) ποιὰ εἶναι ή στάσις τῶν «φωτισμένων» της Ἑλλάδος ;

Οἱ «φωτισμένοι», οἱ «διανοούμενοι» της Ἑλλάδος ὅταν δὲν κίμουν νασιοναλισμὸ και δὲν ἀποβλέπουν στήν ἀποκατάστασις της φυλής, τότε κίμουν τὸν καλὸ χριστιανὸ ἀπὸ φόβο μὴν κηρυχθοῦν ἀπὸ τὸ κράτος εἰδολολάτραι—πυλημένοι στὸ σατανά! Ζοῦμε τάχα τὸν ἑλληνικὸ μας Μεσσιάνη ;

Μὲ ἀνάλογη ἐλαφρότητα και δειλία παίρνουν και τὸν πόλεμο κατά τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, πόλεμο στον ὁποῖο φροντίζουν μόλις ταῦτα νὰ μὴν πηγαίνουν οἱ ἴδιοι, ὅσο κι ἂν ὑποφέρουν τίς χιλίες ἄλλες συνέπειές του.

Τὸ πιὸ μικρὸ εἶνε πὸς ὑποφέρουν αὐτὲς τίς ἀιτωτικὲς συνέπειες τοῦ πολέμου μὲ λυπηρότατη ἀιτωεγκατάλειψη, ὅς νὰ ήταν τὸ φυσικότερο τῶν περιστατικῶν τοῦ καθημερινοῦ βίου. Τέτοια ἀποδοχὴ τῶν ἐξωτερικῶν που φέρνει ὁ πόλεμος στον ἀνθρώπο, ἀλήθεια δίνει ἀφορμὴ σιὸς πιὸ ἀπαισιόδοξους στοχασμούς για τὸν τόπο που μέσα σ' ἐνὶ αἰῶνα δὲν ἔβγαλε μιά συνείδηση ἀνθρωπιστικὴ, μιά καρδιά που μέσα της ν' ἀντηχίσουν οἱ παλμοὶ τῶν κοινωνιῶν, τὸ βαθὺ ἐσωτερικὸ δράμα τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος ὅλου τοῦ κόσμου.

Ποῦ και ποτε οἱ «φωτισμένοι» Ἕλληνες χωρίστηκαν ἀληθινὰ ἀπὸ τήν κρατικὴ ἰδεολογία και ἀπὸ τὸ πολεμικὸ ιδανικό ;

Ἀπὸ τή μοῖρα τοῦτη που ρημαίει χρόνια τώρα τήν Ἑλλάδα, χωρὶς ἐλεγχὸ και χωρὶς ἀντίδραση, οἱ διανοούμενοι ὁμαδικὰ ἔμειναν ἔξω, ἀποτραφηγμένοι στὰ ἱννημόσυνα τῶν μελαγχολιῶν των, γράφοντας στίχους ή ἀπαγγέλλοντας στίχους τοῦ Παλαμά που κάνει ποίηση ἐπάνω σὲ μιά Ἑλλάδα που δὲν εἶδε, κριτικὴ σὲ τέχνην που

τήν ἐγνώρισε ἀπὸ κίρις ποιητὰ ή ἀπὸ ρεπροντουξιὸν περιοδικῶν, κίνοντας τὸν πόλεμο (κι αὐτὸς ὅποις ὅλοι οἱ γέροι καπιταλιστές) και τὸν ἥρωα καρφωμένον καλά στήν καρτέλα τοῦ Πανεπιστημίου, και τέλος γροίφοντας θρηῖνο για τὸ Γιάννη Δραγοῦμη μὲ τή θερμὴ οὔσταση νὰ μὴ ζητηθῇ ποτε νὰ μάθουνε γιατί και πὸς ἐσκοτώθη ! !

Πέντε χρόνια τώρα ή ἑλληνικὴ κοινωνία—αὐτὸ τὸ ἄθροισμα τῶν ἀφύχων—ἐχρησιμοποιήθη στήν ἐξυπηρέτησι τῶν πλέον ἀφθαιρέτων ἐγωῖσμων και τῶν πλουτισμὸ μιάς ὀλιγαρχίας. Τώρα πια σὲ διάφορες διπλωματικὲς φόρμες, της ἀνοίγονται ὄχι πια τίφρι, ἀλλά βάρανθρα. Μά ἔξω ἀπὸ τή διαμαρτυρία ἀνοργανώτου και ταλαιπωρημένου ἐργατικοῦ κόσμου, που δὲν πήρεν ἀκόμη συνείδηση της θέσεώς του, δὲν ἀκούστηκε ή φωνὴ τῶν «φωτισμένων» ἑλλήνων. Νά, που χωρίζεται ὁ ρωμιὸς ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊὸ. Και νὰ ἴσια-ἴσια που ὁ στοχασμὸς τοῦ μεγάλου δασκάλου μας Ρομαῖν Πολλάν ἔρχεται νὰ μᾶς κηρύξῃ τή μόνη θρησκεία : «Τὸ σύνθημά μας για τώρα και για τὸ μέλλον εἶν' ἀλήθεια : Διεθνισμός. Ἐπάνω σ' αὐτὸ χωρίζομαστε σπ' ὅλους. Τὸ ἔργο μας ἀίριο. ἂν ζήσωμε, θά εἶναι ν' ἀνασυστήσωμε τή διεθνή σκέψη, ἐνῶ ἄλλοι θά καταγίνων νὰ τήν ἐφαρμόσουν στήν κοινωνικὴ διάταξη».

Τὴ θρησκεία τοῦ Τολστί, που τὸν καιρὸ τοῦ ρωσοσομμωνικοῦ πολέμου πιστεῖόντας στον ἀνθρωπισμὸ του ἔγραψε : «Ὅποιςδήποτε κι ἂν ήναι ή θέσις μου, ὁποιαδήποτε κι ἂν ήναι οἱ τωρινὲς περιστάσεις, ἂν ὁ πόλεμος ἄρχισε ή ὄχι, ἂν χιλιάδες γιανονέξοι ή ρῶσοι σκοτωθοῦν ή ὄχι, ἂν ὄχι μόνον τὸ Πόρτ Ἀρθούρ, ἀλλά και ή Πετροῦπολις και ή Μόσχα κατὰληφθοῦν, δὲν μπορῶ νὰ πράξω ἄλλως ἀπὸ ὅ,τι ὁ θεὸς ζητεῖ ἀπὸ μένα και συνεπῶς, ἐγώ, Ἄνθρωπος, δὲν μπορῶ οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, μὲ κανένα τρόπο νὰ λάβω μέρος στον πόλεμο : δὲν μπορῶ, δὲν θέλω και δὲν θά τὸ κίμω.»

Οἱ «φωτισμένοι» εἶν' ἀδύνατο, μᾶς λέει ὁ ἴδιος μεγάλος Ἄνθρωπος, νὰ μὴν ξέρουν πὸς τὰ προσήματα τῶν πολέμων εἶναι πάντα τὰ ἴδια και πὸς δὲν ἀξίζουν γι' αὐτὰ οὔτε ή θυσία μᾶς ἀνθρώπινης ζωῆς οὔτε τὸ ἑκατοστὸ τῶν δαπανωμένων για τὸν πόλεμο. Οἱ φωτισμένοι εἶν' ἀδύνατο νὰ μὴν ξεύρουν πὸς οἱ πολέμοι γεννοῦν στον ἀνθρώπο τὰ ταπεινότερα πάθη, τὰ πιὸ χυδαῖα, τὸν ἐξυχειώνουν και τὸν ἀποκτηνώνουν.

«Ὅτε ὁ Σουλτάνος, οὔτε ὁ Καῖσαρ, γράφει ὁ Βολταῖρος στὸ «Μικρομέγα» του εἶδαν ποτε, οὔτε θά ἴδοῦν τή γωνιά της γῆς που ρίχνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ σκοτωθοῦν και σχεδὸν ποτε κανένα ἀπὸ τὰ ζῶα που ἀλληλοσκοτώνονται δὲν εἶδαν τὸ ζῶο για τὸ ὁποῖον στραγγαλίζονται... Ὅμως ὄλ' αὐτὰ γίνονται ἀπὸ τοὺς λίγους βαρβάρους γραφειάδες, που διατάσσουν, ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν καρεκλῶν τους, σὶς ὄρες που χωνεύουν, τή σφιγῆ ἐνὸς ἐκασμνοῦ ἀνθρώπου...»

Ἐμπρὸς σ' αὐτὴ τή θρησκεία, τήν Ἄνθρωπινη, ποιὰ εἶναι ή στάσις τῶν «φωτισμένων» ἑλλήνων ; Ποῦ εἶναι οἱ δεσμοὶ τους μὲ τήν ἀνθρωπιστικὴ διεθνή σκέψη τοῦ ἄλλου κόσμου που ζεῖ ;

Δὲν ρωτοῦμε τοὺς ἀνελευκρινεῖς και τοὺς τυφλοῦς, δηλαδή τοὺς ἐπίσημα «φωτισμένους» τοῦ τόπου. Ρωτοῦμε ἐκείνους που ή ἀμά-

θεια, ή σύγχισις και ή ψευτιά δέν ἐπνίξεν ἀκόμη ἄλλη τους τή ζωτικότητα.

Δέν ρωτοῦμε ἐκείνους, πού εἶν' ἀποφασισμένοι, ὅπως στό Μεσαίωνα, νά μὴν ἔχουν ἄλλη χαρά κι ἄλλη παρηγορία ἀπό τήν μυστική ἐλπίδα ὅτι πάντως οἱ κακοὶ πού φραγμακύνουν τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, θά τιμωρηθοῦν μιά μέρα στήν κόλαση!

Ρωτοῦμε τοὺς Δυστυχισμένους.

ΠΑΡΙΣΙ.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

ΑΘΗΝΑΪΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Οἱ ἐκλογές τῆς 1ης τοῦ Νοέμβρη ἔγιναν ἡσυχά σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα κι ἔφεραν μὲ μεγάλη πλειοψηφία στὰ πράγματα τὸν Κωνσταντινικὸ Παλααιοκομματισμόν. Ὁ Βενιζέλος ἔπεσε καὶ τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων νικήθηκε κατὰ κράτος στὶς ἐπαρχίες τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας. Γιὰ ὅσους ἀμερόληπτοι καὶ ἀπὸ περιορῆ ἔχρναν τὸ «Ἐσωτερικὸ Ζήτημα» τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἦταν ἐκ τῶν προτέρων γνωστά στὶς γενιές γραιμῆς. Ἐκείνος πού προσετόιμασε τὸ πέσιμο κι ἐκαλλιέργησε τὴν ἰδέα πὸς τὸ Βενιζελικὸ καθεστὸς ἦταν καθεστὸς τυραννίας, ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος. "Ὡς λένε ὁ, κὶ θέλουν οἱ φίλοι του πού προσπαθοῦν νά δικαιολογήσουν τὴν ἐκλογικὴ νίκα τῶν Φιλελευθέρων μ' ἐπιχειρήματα ξεκάφωτα καὶ γελοῖα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι μιά. Τὸ κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης πού ἔγινε καθεστὸς ὅταν διώχτηκεν ὁ Βασιλιάς Κωνσταντῖνος (29 Μαΐου 1917), ἔξω ἀπὸ τίς μεγάλες ἐπιτυχίες του στὰ ἔξωτερικὰ ζητήματα πού παρουσίασε στὸ περιθώριο τῶν ἀσπικῶν του ἐπιδιώξεων, δέν κατόρθωσε νά παρουσιάσῃ κανένα πρόγραμμα προοδευτικὸ, δημιουργικὸ ἐπ'άνω στὰ μεγάλα ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς χώρας, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρροῦθμιση πού καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμα ἔκαμε ὑποχωρήσεις στήν καθαρευουσιάνικη στενοκεφαλιά καὶ διανοητικὴν ἀδυναμία. Καὶ τὸ χειρότερο φέροθηκεν ἀπέναντι τοῦ λαοῦ, πού ἦταν ἐξαντλημένος καὶ κουρασμένος, τυραννικά. Ἐντὶ νά χτυπήσῃ τὸν «Παλααιοκομματισμό» στοὺς ἡγέτες του καὶ νά ἐφαρμόσῃ τὴ δικτατορία του σ' ἀνώτερα ἀστικά στρώματα πού ραδιοεργαζοῦσαν τίς λαϊκὲς μάζες στὸ Ζήτημα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὄχι βέβαια ἀπὸ εὐσυνειδήτη ἰδεολογία καὶ πεποιθήσεις, ἀλλὰ ἀπὸ ἀντιπολιτευτικὸ πάθος, ἐχτύπησε τίς λαϊκὲς τάξεις σὲ σημεῖα καὶ βαθμὸ πού πράγματις ἐγκατέστησε μιά Τρομοκρατία στὸν τόπο. Ἀπὸ τὴ μιά μεριά ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ κ. Βενιζέλου, κ. Ρέπουλης, ἕνας στενοκέφαλος, ἀγράμματος, ὀπισθοδρομικὸς καὶ σατραπῆς πολιτικός, μὲ χωρὶς καμιά δημιουργικότητα καὶ ἐντεταμένη ἀντιζευμενικὴ πρόβλεψη τῆς γύρω του πολιτικῆς ζωῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ὁ Γύπαρης ὁ ἀρχηγὸς τῆς (!) Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας ἐργάστηκαν τρεῖς δλόκληρα χρόνια γιὰ νά σκάψουν τὸ λάκκο, ὄχι τοῦ Κωνσταντινισμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Βενιζελισμοῦ καὶ τὸ ἐπέτυχαν σὲ βαθμὸν

ἀπίστευτον ἀφοῦ ξανάφεραν τὴν παλααιοκομματικὴν φαιλοκρατία στὶς δόξες τῆς μὲ μοναρχικῆς (Κωνσταντινικῆς) περικεφαλαία μάλιστα. "Ἄξιός ὁ μισθός του! Ἄφοῦ ἔτσι θά παρουσιαστοῦμε καὶ στὸ ἔξωτερικὸ πὸς τὸ σύνολο εἰμαστε λαὸς ὀπισθοδρομημένος μὲ ξερριζωτὲς μεσαιωνικὲς προλήψεις. Φυσικά μὲ τὸ νά πέσῃ ὁ Βενιζελισμὸς δέν ἔχει καὶ τόση μεγάλη σημασία—καὶ γιὰ τὸν ὑποφαινόμενο μάλιστα καμιάν—ἀφοῦ σὺ σοσιαλιστὴς πού εἶναι ἀλλιώτικα περιμένει τὴν κοινωνικὴ ἀλλαγὴ καὶ πρόοδο. Γιὰ ἕνα κοινωνιολόγον ὅμως γενικά κρίνοντας τὰ πράγματα δέν μπορεῖ παρὰ νά ἔχη σχετικὴ σημασία ἡ Ἐπαναφορὰ στήν Ἀρχὴ τοῦ Παλααιοκομματισμοῦ καὶ πρὸ πάντων τοῦ Κωνσταντινίου στὸ Θρόνο. Τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἦταν κόμμα Ἀστικὸ συγχρονισμένο στήν ἐποχὴ του πού ἐπιδίωκε νά φέρῃ τὸν κοινωνικὸ μας συγχρονισμὸ μακριὰ ἀπὸ πατριαρχικὲς προλήψεις καὶ βυζαντινὲς φρουδαρχικὲς παραδόσεις. Ἐγύρευε νά ἐπικοινωνήσῃ ἡ χώρα μὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ εἰσοῦσε τὴ δημιουργία σοβαροῦ καπιταλισμοῦ στήν Ἑλλάδα πού σημαίνει πὸς ἔδινε ἄλλην ὄψη στήν κρατοῦσα ἀνατολιτικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ στήν μικροαστικὴ σύνθεση τῆς κοινωνίας. Γιὰ μιά ὀρισμένη περίοδο τῆς πολιτικῆς του δράσης ἔιχε μέσα του κάποιον προοδευτικὸ χαρακτῆρα μὰ τὸ δυστύχημα εἶναι πὸς ἡ ἀδιαρχικότητα τοῦ Βενιζέλου καὶ ἡ στενοκεφαλιά τοῦ κ. Ρέπουλη δέν ἀφήσαν νά παρουσιαστοῦν καὶ νά ἐπιπλεύσουν τὰ νέα στοιχεῖα, οἱ νέοι ἄνδρες, τὰ νέα πρόσωπα, πού θά μπορούσαν νά κρατήσουν ἀψηλά τὸ γόητρο τοῦ Κόμματος στὸ Ἐσωτερικὸ Ζήτημα. Ἐδὸ πρέπει νά προσθέσωμε κι ἕνα λόγον ἀκόμα πὸ πολύ σημαντικὸ καὶ σπουδαῖο πού βάρυσε στήν ἐσωτερικὴ ἀνομοιογένεια κι ἑλλειψη ἠθικῆς προοδευτικῆς κατεύθυνσης τῶν Φιλελευθέρων. Καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ἡ ἑλλειψη ἀπὸ τὸν ἴδιο κ. Βενιζέλο ὀρισμένων ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἀνώτερης δημιουργικῆς φαντασίας. Οὔτε στήν Κρήτη οὔτε στήν Ἑλλάδα ἐπαρουσίασε σταθερὴ κατεύθυνση στήν πραγματοποίηση ὀρισμένων ἠθικῶν πολιτικῶν σκοπῶν. Κι ἐξηγοῦμεθα. Στήν Κρήτη κατὰ τίς περιστάσεις ὑπῆρξε μοναρχικὸς καὶ φιλελευθέρως καὶ δημοκρατικὸς. Στὴν Ἑλλάδα ὡς πρωθυπουργός, ὡς ἀντιπολιτευόμενος καὶ ὡς ἐπαναστάτης ὑπῆρξεν ὁ φανατικὸς ὀπαδὸς ὅλων τῶν ἰδεῶν.

Ἀδιαρχικὸς καὶ δεσποτικὸς, ξένος καὶ ἀντίθετος πρὸς τὸ λαϊκὸν αἰσθημα, κόλαξ καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, καταλυτὴς κατόπιν ὁ ἴδιος κάθε φιλελευθέρης ἰδέας καὶ ἐκδήλωσης. "Ὅταν τοῦ ἐχρειάζετο τὸ Σύνταγμα γιὰ νά χτυπήσῃ τοὺς ἀντιπάλους του καὶ πρὸ παντός τίς Μοναρχικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Κωνσταντινίου ἔβαλε τὸ σκοῦφον τοῦ δημοκράτη, ὅταν ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἦτο ἀμφίροπος ἀκόμη καὶ οἱ σοσιαλιστὲς ἐνεργοῦσαν τότε γιὰ τὴν Εἰρήνη, ἐδήλωνε ὅτι «ἐθεόρει πρόδοον διὰ τὸν τόπον νά δημιουργηθῇ σοσιαλιστικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν ἀντιμαχομένων συμφερόντων γεννηθοῦν τὰ θεῖα ἐκείνη τῶν ἰδεῶν τὰ ὅποια ρυθμίζωσιν ἐπὶ ὀρισμένων δεδομένων τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζήτησιν καὶ ζῶν ἑνὸς τόπου» καὶ γιὰ νά δημοσηγηθῇ ὅπως-ὅπως καὶ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα στήν Ἑλλάδα ἐδέχετο ἐπιτροπὴ τῆς σοσιαλιστικῆς Φενταρασιῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ συνομιλοῦσε μὲ τὸν σοσιαλιστὴ Μπενναρόγια πού γραφεῖο του κατενθουσιασμένος. Ἀργότερα ὅμως ὅταν ὁ Ἀνταντικὸς ἰμπεριαλισμὸς ἐπεκράτησε μὲ τὴν ἦτα τῆς στρατοκρατικῆς Γερμανίας δέν ἐχρειάζετο τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὸν πετοῦσε στὸ καλάθι τῶν ἀχρηστων κατηγορούντας μὲ τὸν πλέον ἀνῆθικο καὶ πρόστυχο τρόπο τοὺς

Ἕλληνες σοσιαλιστές, καταδιώκοντας τοὺς ἡγέτες τῶν Ἐργατῶν καὶ ἀπειλώντας ἀπὸ τὸ Βῆμα τῆς Βουλῆς νὰ κἀμῃ καὶ νόμο πού ν' ἀπαγορεύῃ τὴν Ἐλευθερία τῆς Σκέψης!! καὶ τὴν προπαγάνδα τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Ἐκεῖ πού ἐχαριεντιζέτο μὲ τὸ σοσιαλισμό, τὸν βλέπομε νὰ λημονῇ πέρα γιὰ πέρα τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας γιὰ τὶς ὁποῖες ἔκαμε τίχα καὶ τὸ Κίνημα καὶ γίνεται ὁ Δικτάτωρ, ὄχι βέβαια γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς Ἐσωτερικῆς του πολιτικῆς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τυφλὴ παρόρμησι, ἀπὸ καχυποψία πρὸς τὸ γύρω του περιβάλλον, ἀπὸ ὑποδείξεις ἐνὸς κατωτέρου διανοητικῶς καὶ ψυχικῶς ἀνθρώπου τοῦ κ. Ρέπουλη. Καὶ ἀντὶ μὲ τὴ Δικτατορία του νὰ σημειώσῃ τοὐλάχιστο ἓνα φριετὸν σταθμὸ ἔσωτερικῆς ἀναδιοργάνωσις τοῦ Κράτους, ἀφῆκε νὰ ξεχαρβαλωθῇ ἡ Κρατικὴ μηχανὴ σὲ βαθμὸ καὶ σημειοῦ τέτοιο, ὥστε ἐπὶ τρία χρόνια νὰ μῶνεται ἡ νέα φραυλοκρατία ἀπὸ τὴ μιά μεριά, στὸ κύκλο δηλαδὴ τῆς διαίτησις, ἐνῶ ἡ Τρομοκρατία μεσοφανοῦσε σ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Τρεῖς εἶναι οἱ τύποι πού χαρακτηρίζουν τὴ Βενιζελικὴ περίοδο.

Ἡ κρατικὴ ἀποσύνθεσι μὲ ἀντιπροσωπευτικὸ τύπο τὸν κ. Ρέπουλη, ἡ φρεμούλα στὸ δημόσιον κωμῆσι μὲ ἀντιπρόσωπο τὸν πολὺν Μπουλαζάνη καὶ τρίτον ἡ Τρομοκρατία μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν γνωστὸν Γόταρη.

Ἄν ὁ Βενιζέλος ἀπὸ τὰ 1910 πού ἦρθε, στὰ ἔσωτερικὰ ἐβράζε μόνον ἐνιαυτὰ κατεῦθεσι στὸ πολιτικὸν τοῦ πρόγραμμα χωρὶς αὐτοσχεδιασμοὺς καὶ ἀμελέτητη μεταφραστικὴ ἀπὸ τὴ ξένη νομοθεσίᾳ ἐργασία, ἀφῆκε δὲ ὅλες τὶς φιλελεύθερες, προοδευτικὰς, δημοκρατικὰς καὶ σοσιαλιστικὰς ἰδέας ἀπὸ τότες νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν, σήμερον δὲν θὰ πᾶθαιεν ὅ,τι ἔπαθε καί, τὸ σπουδαιότερον ὁ τύπος δὲν θὰ παρεδίδοτο στὰ χεῖρα τοῦ Παλιαιοκομματισμοῦ. Ἀντιστῶς καὶ γι' αὐτὸν καὶ τὸ Κόμμα του ἀλλὰ πρὸ παντὸς γιὰ τὸν τύπο ἔλειπε ἀπὸ τὸν κ. Βενιζέλο ἡ ἀνώτερη δημιουργικὴ φαντασία καὶ ὁ ψυχρὸς καὶ βαθὺς νοῦς ἐν συνδιασμῷ μὲ ὀρισμένους ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ προγραμματικὰς κατευθύνσεις.

Ἐάν στὴ γερμάτῃ ἀπὸ ζωὴ ἐντονη πολιτικὴ του δράσι ὑπῆρχε καὶ ἠθικὴ συνείδησι καὶ δὲν ἦταν ἀδιάφορος (amoral), τὸ Κόμμα του θὰ εἶχε ὁμοιογένεια καὶ πρὸ παντὸς θὰ ἀνεδείκνυσε νέους πολιτικοὺς ἄνδρες γιὰ νὰ τὸν διαδεχτοῦν. Ἡ ψυχροσύνθεσι του ἦτο τέτοια ὥστε νὰ προετοιμάσῃ μόνος του τὸ πολιτικὸ σάβανό του.

Καὶ τότε αἱ δόξαι ποιά ἢ ἔννοια τῆς ψήφου τῶν ἐκλογῶν τῆς 1ης Νοεμβρίου. Ὁ λαὸς, δηλαδὴ ἡ μεγάλη μάζα τῶν μικροαστικῶν καὶ μικροϊδιοκτητῶν τῆς ὑπαίθριας χώρας πού ἐνήφισε Κωνσταντῖνον καὶ τὰ Ἰνωμένα Ἀσιατὰ Κόμματα τάχατες μὲ τὴ ψήφου του ἔδειξε πὸς ἐμπνέεται ἀπὸ φεουδαρχικὰς ἰδέας καὶ πρόληψες. Κάθε ἄλλο. Ὁ μικροαστικὸς κόσμος τῆς Ἑλλάδος—ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ—δὲν ἔχει καμὴν πολιτικὴ συνείδησι. Ἀπλοῦστατα ἐκουράσθηκε ἀπὸ τοὺς πολέμους θέλει γαλήνη, ἡσυχία, καὶ εἰρήνη. Στὴν ἡσυχία καὶ εἰρήνῃ διαβλέπει πὸς θὰ φτηνήνῃ ὁ βίος καὶ τὰ τρόφιμα. Ἀπὸ τὰ αἶτια αὐτὰ δημιουργήθησαν ἡ φαντατικὴ ἀντιβενιζελικὴ ψυχολογία μαζί συγχρόνως καὶ μὲ τὴν ἄλλην αἰτία τὴν ἔσωτερικὴν τρομακρατία (φουλακίσεις, καταδιώσεις, ἐξορίες, τουφεκισμοὺς, γυπαρισμοὺς κλπ.) Ὁ πόθος τοῦ λαοῦ ἦταν νὰ πέθῃ ὁ Τύραννος! Σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα αὐτὴ ἡ λέξι κυριαρχοῦσε. Κι ἐπειδὴ δὲ ὁ Βενιζέλος θεωροῦσε σὺν ἀντιπαλὸ του τὸν Κωνσταντῖνον καλλιεργήθηκε μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μιὰ

μυστικοπάθεια γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ ἕνας εἰδωλολατρισμὸς γιὰ τὴν ὑπερφυσικὴ ἀξία του (Στρατηλάτης—Κωνσταντῖνος ὁ 12ος—κλπ.)

Ἐννοεῖται στὸν εἰδωλολατρισμὸν αὐτὸν συνετέλεσε καὶ ὁ κ. Βενιζέλος ὄχι λίγο ἀπὸ τοὺς πολέμους τοῦ 12-13, ἀπὸ ἑλληνικὴ προορατικότητος. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ὄχι τὰ μοναρχικὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ γιὰ τὸν θ' ἀργύρη καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν πίεσι τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ περιβάλλοντος νὰ δημιουργηθῇ ρεῖμα ἀντιδυναστικὸ.

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡ. 1920.

Π. ΧΑΛΚΟΣ.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΕΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Ο ΒΕΝΙΖΕΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΧΑΡΑΞΙΣ

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο πού πληροφοροῦμεθα τὰ ρωσικὰ πράγματα, μαθαίνομε σήμερον στὴν Εὐρώπῃ τὰ ἑλληνικὰ. Δὲν εἴμαστε ρώσοι γιὰ νὰ ἐξελέγξωμε στίς λεπτομέρειάς τους τὶς περὶ Ρωσίας πληροφορίες. Εἴμασθε ρωμηφοί. Μπροστὰ στὴν ἀσύστατη φιλολογία τοῦ ἀσιακοῦ τύπου μποροῦμε νὰ φρονάξωμε μὲ τὴ βαθύτερη ἠρεμία μας: Παραχάραξις!

Τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα, ὅπως ὅλα πλέον, εἶναι ζήτημα κοινωνικόν. Ἡ γὰρ μᾶς, τοὐλάχιστον, δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ κοινωνικὴ, στὴν ἠθικὴ τῆς σύστασι, φρενογονογία τοῦ ζητήματος. Ἀπὸ τὴν παραχάραξιν τῆ συστηματικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, γιὰ μᾶς μονίχα μὴ ἀλήθεια πιστοποιεῖται, αὐτὴ τὴ φορὰ, πολὺ κοντὰ μας: ὅτι οἱ λαοὶ πρέπει νὰ γνωρισθοῦν μεταξὺ τῶν ἀπὸ ἄλλους δρόμους, ἀπὸ τοὺς ρωσικοὺς δρόμους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους δὲν θὰ μπορῇ νὰ περῶσῃ ἡ παραχάραξις. Οἱ λαοὶ πρέπει νὰ γνωρισθοῦν μεταξὺ τῶν ἀπ' εὐθείας, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ρωσικῶν ἀντιπροσώπων τους, στὰ χεῖρα καὶ τὰ χεῖρα τῶν ὁποίων θὰ βλέπη κανεὶς ἐκεῖνο πού ζεῖ στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδίᾳ.

Τὸ ἀσιακὸ σύστημα ἐφαρμόζει καὶ στίς σχέσεις τῶν λαῶν, τὴν ἠθικὴν μέθοδον τοῦ μεσίτη καὶ τοῦ ἐμποροῦ μεταξὺ παραγωγῶν καὶ καταναλωτῶν. Ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν ἄμεση ἐπαφὴ αὐτῶν τῶν δύο θετικῶν παραγόντων ἡ ζωὴ βρῖσκει τὴν ἀξία τῆς καὶ μόνον μὲ τὴν ἄμεση, πλέρια καὶ φωτισμένη γνωριμία τῶν λαῶν, θὰ πάγῃ τὸ κακὸ καὶ ἡ ἐκμετάλλεσις νὰ ποτιζῇ μ' αἷμα θημάτων τὴ Γῆ.

Ἄν κάνομε τὴν ὑπόθεσι πὸς σὲ κάποιο μουσεῖο μᾶς παρουσίασαν τὸ φαινόμενον ἀνθρώπου μὴ διατηροῦντος ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον ὄργανισμὸν παρὰ μόνον δύο μάτια γιὰ νὰ διαβάξῃ ἐφημερίδες καὶ πολιτικὰ περιοδικὰ, μὲ μόνον συνέπεια τὸ σχηματισμὸ κάποιας ἀόριστης ἐντυπώσεως, θὰ μποροῦσαμε ἔτσι νὰ δώσωμε τὸ ὄμοιον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀναγνώστον, καθὼς τοὐλάχιστον τὸ φαντάζονται ἡ ἐπιζητοῦν νὰ τὸ φιάσων οἱ γραφόντες τὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ.

Μόνον μὲ τὴν ὑπόθεσι τοῦτη μποροῦμε νὰ ἐξηγήσωμε τὴν τάσι τῆς ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος πολιτικῆς φιλολογίας ἀσιακῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ ἐννοήσωμε συγχρόνως τὴ μέθοδον τοῦ ἀσιακοῦ συστήματος καὶ σὲ ζήτημα τοῦ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀμέσως.

Σύμφωνα με τη μέθοδο τούτη ὁ Βενιζέλος παρουσιάστηκε στὸν εὐρωπαϊκὸ ἀναγνώστη—καθὼς τὸν ἐποθέσαμε ἀνοίχτῳ—ὡς Νικητὸς ἐν τῷ μέσω ἑξατομμυρίων μορῶν παρθένων! Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἐξοργισθῆκε, σὲ ἀναλογίαις κιομπιστ, ὡς τερατώδης φυσιογνωμία ἀχαριστίας, ἡλιθιότητος, ἀτιμίας, ἐξαχρειώσεως, δειλίας, τρέλλας, κινβουλισμοῦ καὶ . . . ὑποκρισίας. Μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἐδόθη ἓνα σύνολον ἀπανθρώπου «ἐθνικῆς προδοσίας».

Ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὸ καλύτερον ποὺ μπόρεσε νὰ ξεχωρίσῃ ἢ ἀστική ἐφημερίδα καὶ τὸ ἀστικὸ περιοδικὸν ἦταν ὁ Βενιζέλος. Αὐτὸς ἦταν ἡ εὐλακρία, ἡ γενναιοφροσύνη, ὁ ἡρωϊσμός, ὁ «τύπος τοῦ Ἕλληνοσ τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ» τὸν ὁποῖον ἀγνοοῦτε σεῖς καὶ ἐγὼ ποὺ εἶμεθα ρωμιοί, δηλαδή μετὰ τὴν πραγματικότητά καὶ ὄχι ἔξω.

Ἔχω μπροστά μου τ' ἀξιολογητὰ ντοκουμέντα: «Ὅτι ἐγινε στὶς ἑλληνικὰς ἐκλογὰς ἦταν ἀπέραντη ὀργανωμένη ὑποκρισία». «Μποροῦμε νὰ ὀνομάσωμε τὰ γενόμενα ἐθνικὴ προδοσία». «Μὰς ἐφάνη παράξενο, οὕτως ἢ ἄλλως ὅτι στὴν κηδεῖα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶδαμε τὸν πολυαγαπημένον τύραννον πῶς ἀπὸ τὸ φέρετρο φρουρούμενον ἀπὸ σῶμα προσωπικῆς ἀσφαλείας καὶ τρυφισμῶν ἀπὸ πλῆθος μυστικῶν πρακτόρων». «Μέχρι τῆς 14 Νοεμβρίου τὰ φύλλα τῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν μποροῦσαν νὰ διαβαστοῦν δημοσίᾳ ἀπὸ κανένα . . .»

Αὐτὰ εἶναι μέρος τῶν ντοκουμέντων. Μὲ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆ φιλολογία παρουσιάστηκε στὸ εὐρωπαϊκὸ κοινὸν κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα μετὰ τὶς ἐκλογὰς. Τὸ συμπέρασμα τῆς φιλολογίας αὐτῆς: ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος εἶναι υπεύθυνος. Ἄν ἐπιστρέφῃ ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ λαὸς εἶναι υπεύθυνος. Ἄν κινδυνεύῃ νὰ πέσῃ ἡ Συνθήκη, ὁ λαὸς εἶναι υπεύθυνος, ἔστω καὶ ἂν ἦναι τρέλλος.

Γιατί;

Πότε ὁ λαὸς ἐδίωξε τὸν Κωνσταντῖνον ὥστε σήμερον νὰ χαρακτηρίζεται ὡς προδότης γιατί τὸν ξαναφέρνει; Πότε ὁ λαὸς ἐζήτησε τὸν πόλεμον καὶ τὰ «ὀφελήματα» τοῦ πολέμου, ὥστε νὰ θεωρητὰ προδότης σήμερον γιὰ τὴν ἀδιαφορίαν του; Μόνον ὅταν ὁ ἴδιος λαὸς διώξῃ τὸν βασιλέα του, τότε μόνον ξέρομε πὸς δὲν θὰ ξαναγυρίσῃ, ὅπως δὲν θὰ ξαναγυρίσῃ ὁ Βενιζέλος, διότι δὲν πρέπει.

Αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ὀριστικότερα, γιὰ τὴν περίπτωσίν μας, ἀπὸ τὸ 1914 ὡς τώρα, ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος εἶχε σκλαβωθῆ. Στὶς πράξεις του καμμιά δική του πρωτοβουλία, καμμιά δική του ἀνεξαρτησία. Ὁ λαὸς εὐρέθηκε δεμένος. Πρῶτα μὲ αὐτὸ τὸ γεγονός τοῦ πολέμου. Ὑστερα μὲ τοὺς διαφόρους πολεμικοὺς παράγοντας. Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος εὐρέθηκε πουλημένος ἐν ἀγνοία του. Ὁ Βενιζέλος ἐπούλησε τὴν Ἑλλάδα; Ὁχι. Ὁ Βενιζέλος παρεχώρησε τὸν ἑαυτόν του, τὸ ὄνομα τοῦ μαγαζιοῦ μὲ τὸν ἀέρα τῆς πελατείας μαζί. Ἀλλὰ, στὴν πολιτικὴ αὐτὴ πράξιν, δὲν ἦταν πραγματικῶς παραχωρημένος παρὰ μόνον ὁ ἴδιος προσωπικῶς. Χωρὶς νὰ φαντάζεται ὅτι κοροιδεῖ τοὺς εὐρωπαίους, προέβη στὴν αυτοπαρζώφωσιν του ὑποστηρίζων σύμφωνα μὲ τὸν ἀστικὸν πολιτικὸν ἔγωισμόν του ὅτι, πῶς του, ἀκολουθεῖ ἓνας λαὸς—τὸ ἐμπόρευμα καὶ τὸ ἀσφαλὲς κέρδος—ἀλλὰ τὸ κέρδος γι' αὐτὸν καὶ τοὺς φίλους του.

Ὅταν ὁμως ἐφθασε ἡ στιγμή καὶ ὁ λαὸς ἐρωτήθηκε, τότε, χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ ἀρνητικῶς, χωρὶς νὰ δηλώσῃ πὸς δὲν ἔχει τίποτε γιὰ τὴν

affaire τοῦ παραχωρημένου, ἐκδικήθηκε τὸν ἀπεμπολητὴν τῆς ξένης ζωῆς, τὸν ἐφαρμοστὴν μηχανισμοῦ ἰδανικῶν, ποὺ καὶ ἂν ἦταν «ἱστορικῶς» ὁμως δὲν εἶναι σύγχρονα καὶ δὲν εἶναι μελλοντικά, ἀνθρώπινα ἰδανικά.

Ἡ ἐκδίκησις ὁμως δὲν ἀπαλλάσει τὸ λαὸν τὸν συνεπειῶν τοῦ συμβουλοῦ. Πρῶτη συνέπεια εἶναι ὅτι δὲν ζητεῖται ἡ τιμωρία τοῦ ἀπατήσαντος καὶ μ' ὅλα τὰ φαῦλα μέσα ἐκβιάσαντος τὸν κόσμον στὴν προσωπικὴν πολιτικὴν του ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ στὴν περίπτωση ποὺ δὲν θὰ ἐννοοῦσε νὰ τηρήσῃ τοὺς ὄρους συμβουλοῦ, ποὺ ἐγινε, μολαταῦτα, χωρὶς αὐτὸς ὁ λαὸς νὰ μπορῇ νὰ πῇ: ὄχι, αὐτὸ δὲν εἶναι πράξις τῆς θέλησός μου».

Ἄλλη συνέπεια καὶ σκληρότερη εἶναι πὸς ὁ λαὸς θ' ἀναγκασθῇ, οὕτως ἢ ἄλλως, συνεχίζοντας—γιὰ σήμερον—τὴν ἱστορίαν του ὅπως ἀπάνθρωπα, σοτεινῶς, ἐγκληματικῶς τοῦ ἐδόθη στὸ σχολεῖο καὶ ἔξω ἀπ' τὸ σχολεῖο, συνεχίζοντας μὰ ζωὴ κάτω ἀπὸ θανάσιμην ὀμίχλην, ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὰ τὰ ἱστορικὰ ἰδανικά καὶ, μαγνητισμένος ἀπὸ ἄλλη γωνία πιά, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἴδιαν μάταιον ὕψοσιν, τὴν ἴδιαν ζωὴν τοῦ σκλάβου στὴν ἐξυτηρήσῃ τοῦ ἰδίου βομποῦ λατρευομένου ἀπὸ ἄλλον ἱερέα.

Νά, ποὺ βρισκόματε τὴν πραγματικὴ λύση.

Ὁ λαὸς μὲ τὸ ρεζίλημα τοῦ ἀξιοπεριφρόνητου, καὶ συχαμεροῦ βενιζελικοῦ καθεστώτος, τοῦ ἀπεχθεστέρου καὶ πὸς φαύλου ποὺ μποροῦσε νὰ ἰδῇ σύγχρονον κοινωνία, δὲν ξέφυγε ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας, τοῦ κύκλου δηλαδή τῶν ἀντιλήψεων, κατὰ τὶς ὁποῖας θὰ εἶναι πάντα ὑποχωρημένος νὰ ζῇ τὴν ἴδιαν ζωὴν τοῦ θύματος καὶ σκλάβου.

Μὰς παρέχεται—καὶ κατὰ μέρος ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μας—ἡ δικαιολογία: Ὁ λαὸς ὑπὸ τὸν βενιζελισμόν ἐμαρτίρησε. Ὁ τρόπος ποὺ ἐκδικήθηκε τὸν τύραννον καὶ τὴν τυραννίαν, αὐτὸς ὁ σιγαλὸς, ἀπόκοσμος, μουγγὸς τρόπος—τόσο βαθιὰ ἀνθρώπινος—ποὺ ἐχτύπησε τὸν βασιαντὴν του, φανεροῦναι τὴν τραγικότητα τοῦ μαρτυρίου τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς ἐπόνεσε. Ἀλλὰ στὸ μαρτύριόν του εἶδε τὸν πολιτικὸν καὶ ὄχι τὸν κοινωνικὸν ἐχθρόν. Κι ἐχτύπησε, σύμφωνα μὲ τὴν ἀστικὴν του παράδοσιν τὸν πολιτικόν. Ἐβγάλε τὸ ἄζυγόν του, μὰ δὲν ἔβγαλε τὴν δυστυχίαν του. Ἐμεινε μέσα στὸ δράμα του. Τὸ πρόβλημά του δὲν ἐλύθη μὲ τὴν ἐκδίκησίν του. Σωστὴ Καβαλεριά Ρουσσικῶνα μὲ ὅλα τὰ αἵματηρὰ χαρακτηριστικὰ τῆς. Ἄν ὁμως ἡ Καβαλεριά αὐτὴ ἦταν νοητὴ πρὶν ἀπὸ τὸ τέρας τοῦ πολέμου, γάμα ἓνα μέγα μέρος τῆς ἀξίας τῆς σήμερον. Ἐπαναφορὰ ἐνός πρώην καθεστώτος ὅσο καὶ ἂν αὐτὸ συμβολίσῃ τὴν περασμένη πνευματικὴ διάθεσιν τοῦ λαοῦ, δὲν ἀπέχει στὸ βάθος τῶν πραγμάτων—καὶ τοῦτο θὰ γινῇ ἔσπερον αἶμα—πολύ, ἂν ὄχι διόλου, ἀπὸ τὸν ἀπομακρυνθέντα θρίαμβον ἐνός κοινῶν ἀριτίστων καθὼς ὁ Βενιζέλος. Τὴν παρεξήγησίν του θὰ πληρώσῃ ὁ ἴδιος ὁ λαὸς. Ἀλλὰ στὶς πληροσμέσ τῶν ἡθικῶν χρῶν ξαναῖται κανεὶς τὸ δρόμον τῆς συνειδήσεώς του. Καὶ δὲν θὰ πιστεῦματε στὴν ἀλήθειαν, ἂν δὲν περιμέναματε—συντονισμένα μὲ τὸν ἀγῶνα μας—ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν, ὄχι μακρυνή, ποὺ ὁ λαὸς πληροσνται τὰ χρῆσιν, ποὺ τοῦ ἀφήσεν ἐξοχωμένα ὁ βενιζελισμός, θ' ἀναγνωρίσῃ τὸ πραγματικὸν τοῦ πρόβλημα καὶ, παύοντας συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του, θὰ δώσῃ τὴν ἀληθινὴν λύσιν σ' αὐτὸ μὲ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἡθικὴν ἐπανόστασίν του.

Ἄλλο ψέμμα—τὸ ἴδιο—εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ ὅλων τῶν διαδόχων τοῦ Βενιζέλου τῶν ἀσημάντων αὐτῶν Πτολεμαίων τοῦ ἀγενοῦς Ἀλεξάνδρου. Οἱ διάδοχοι εἶναι τὸσον Βενιζέλοι, ὅσον ὁ ἴδιος. Τὸ ἀντίτυπο δὲν ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ πρωτότυπο.

Ἀντιβενιζελιστοὶ δὲν ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα ἄλλοι ἀπὸ τοὺς σοσιαλιστὰς ἢ τοὺς λιγιστοὺς, ἂν ὑπάρχουν, ἐλευθέρους πνευματικὰ μοναχικοὺς ἀνθρώπους. Δὲν εἶχαμε ἀνάγκη ἀπὸ τίς ἐπίσημες δηλώσεις τῆς διαδόχου κυβερνήσεως γιὰ ν' ἀναγνωρίσωμε τὴ βενιζελικὴ τῆς ἰδεολογία, δηλαδὴ τὴν καπιταλιστικὴν, ὀλιγαρχικὴν ἰδεολογία καὶ πεισθούμε πὸς ἔχομε νὰ κίνομε μὲ τὸ ἴδιο καθεστὼς.

Ἀπὸ τῆς βενιζελικῆς ψευτιάς μὴ μόνον ἄκη ἐχτυπήθη—ἡ τυραννικὴ. Τὸ ἄλλο σῶμα, τὸ κῆρυ, ἀπομένει ἄθικτο, αὐτὸ γίνεται ἐπισημότερα τώρα ὀλόκληρο σύστημα—κατὰρα στὴ ράχη τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ὁ Βενιζέλος χαιρέται γιὰ τὴν αὐτοτιμωρία τῶν διαδόχων του καὶ τοῦ λαοῦ καὶ γύρω του ἀκούστηξε ἢ ἴδια ὑποκριτικὴ ἀπορία τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν (:) χρόνων τοῦ βενιζελισμοῦ: «Γιατί φοβείσθε λοιπὸν τὴν ἀλήθεια;» Μὰ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πού τὴ φοβήθηκαε σὺ ὁ ἴδιος! Κι ὅπως σὺ ὁ ἴδιος τὴν ἐγέλασε καὶ τὴν ἐκυνήγησε, ἔτσι κι αὐτοὶ θὰ κάμουν, οἱ διάδοχοί σου.

Οἱ ρωμοὶ τιμωροῦνται, μὲ τὴν ἐπίσημη καὶ πολιτικὴ καὶ οικονομικὴ ὑποτέλειά τους, γιατί δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἄνθρωποι. Πρὸς τὸ παρὸν εἶναι βενιζελικοὶ, κι εἶναι πῶς πολὺ τέτοιοι ἴσως ὅταν εἶναι ἀντιβενιζελικοὶ. Ἡ Εὐρώπη ἔδωσε στοὺς ρωμοὺς ἐκεῖνο πού ζητοῦσαν: ὑπὸ τὸν ὄρον ἢ χώρα ν' ἀποσπασθῆ—φιλικὰ, χαϊδευτικὰ, ὅμως ἀποφασιστικά. Ὁ ρωμὸς ἐζήτησε παιγνίδι. Καὶ παιγνίδι ἐπῆρε. Μὰ μὲ τέτοιες ὑποχρεώσεις, πού δὲν θὰ τοῦ μείνῃ πῶς καιρὸς νὰ χαρῆ τὸ παιγνίδι του. Ὁ Οἰδύπιδας ἦταν σὺμβολον τῶν Θηβῶν καὶ μέσα του μαρτυροῦσαν ὅλοι οἱ Θηβαῖοι.

Οἱ πιρρές, ἐξευτελιστικὰς, ἀμνηστικὰς ἡμέρας πού ἐφείρηξαν καὶ καθάρωσαν στὸ 1917 οἱ Φιλελεύθεροι τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀνατίθουν σιγά-σιγά γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ τίς δοκιμάσουν ἀκόμη μὴ φορὰ οἱ ρωμοὶ συνολικά, ὡς τὴν ἡμέρα πού θὰ αἰσθανθοῦν καὶ θὰ δεῖξουν ὅτι εἶναι ἄξιοι τῆς κοινωνικῆς τῶν ἀνεξαρτησίας.

Ἡ πίστις μας σ' αὐτὸ εἶναι τόσο βαθύτερη ὅσο περισσότερο ἐξετάζωμε τὸ ἔργο τοῦ Βενιζέλου. Ὁ Βενιζέλος, οἷτος ἢ ἄλλως, ἔφακε μὲ τὸ ἀρνητικὸν τοῦ πνεύματος, τοῦτο τὸ καλὸ: ὅτι ἐξ αἰτίας του ὁ ρωμὸς ἐτόνεσε. Ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ, μάλιστα στὴ γόνιμη, κρίσιμη ἐποχὴ πού περνοῦμε, ὁ ρωμὸς ἀισθάνθηκε τί εἶναι πόνος. Ἀτιμωρητεὶ δὲν ἀλλάζονε ὁ πόνος κι ὁ ἐξευτελισμὸς τὸ εἶναι μας. Κι ὅταν, ἐκεῖνος πού πονεῖ, ἐγγι ζοῖ μὲσα του—κι ὁ ρωμὸς ἔδειξε πὸς ἔχει—δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀποδόσῃ μὲ τὸν πόνου του καρπὸς ἀνώτερης σοφίας. Ὁ πόνος εἶναι δημοφανερός σὲ μὴ ὀρισμένη προπαρασκευαστικὴ κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τὴν ἀπογῆ αὐτῆ πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμε στὸν Ἕλληνα Μεριστοφελῆ τὴ μοιραία ἀποστολή του. Χωρὶς Μεριστὸ δὲν θὰ εἶχαμε τὴν τραγωδίαν τῆς Γκρέτχεν, πού σήμερα, μὲ τὴν ἀνατροπὴ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, εἶναι γραφτὸ νὰ σοῦθῃ κάτω στὴ Γῆ κι ὄχι στὰ παραδείσια ἴηη. Ἐδῶ κάτω εἶναι ὁ παράδεισος καὶ μόνον στὰ σῆμα τοῦ καιροῦ μας ὁ Φάουστ θ' ἀναγκασθῆ νὰ ζητήσῃ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του καὶ τὴν πραγματοποιήσῃ τοῦ ἰδανικοῦ του κι ὄχι στὰ μάγια τῆς ἀυλῆς ὁμορφιάς τῆς Ἑλένης.

Εἶναι στὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν, τῆς μάζας, νὰ βρίζω μὲσα τῆς

τὴν ἀγνότητα, ἐκεῖ πού τὴν ἔπνεγε ἡ διαφθορά, ὅπως εἶναι μοῖρα τῆς γῆς νὰ παρουσιάξῃ τὸ φαινόμενον παντοτινοῦ κοιμητήριου, ἀλλὰ κι αἰώνιου περιβολιοῦ.

Ἀπὸ τὸν Βενιζέλο διέφυγε τὸ νόημα τοῦ πόνου. Γιὰ τὴν ἰδιοσυστασία του τίποτε φυσικότερο. Ὁ Βενιζέλος ἤθελε νὰ φθάσῃ. Τί πρὸς αὐτὸν ἢ ἀξία τοῦ πόνου; Γιὰ τὸν Κρέοντα αὐτόν, ὁ λαὸς ἔπαιξε τὸ ρόλο τοῦ τυφλοῦ Οἰδύπιδος. Δὲν τὸν ἤθελε καὶ δὲν ἐπεκαλεῖτο τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς παρὰ γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὰ δεινὰ πού ἀπειλοῦσαν τίς Θῆβες του—καὶ οἱ Θῆβες τοῦ σημερινοῦ Κρέοντος, ἀσάφιστα πλέον ἐπικινδύνου, εἶναι ἢ ἦταν ἢ φιλοδοξία του καὶ τὰ συμφέροντά του.

«Ἀλλὰ μὴ τάχα ὁ Βενιζέλος, ὁ καημένος, ἤξευρε πόσο τυραννικὸ εἶχαν καταντήσῃ οἱ φίλοι του τὸ καθεστὼς του;»

Μὲ τέτοιες ἐπιπολαιότητες ζητοῦν νὰ τὸν σκεπάσουν. Ὡς νὰ μὴ βγαίνῃ ἀπὸ τὸ νοῦ ἀυθόρητος ὁ καθαρὸς λόγος, ἢ ἀνυστερόβουλος ἀπόκρισις. Δὲν ἤξευρε; Τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι τὸ καθεστὼς τοῦ Βενιζέλου εἶχε ἰδεολογία πού ἢ σκοπιμότης τῆς μόνου μὲ τέτοια μέσα μποροῦσε νὰ σταθῇ. Ὁ Βενιζέλος ἤξευρε πὸς μόνον τυραννικὰ μποροῦσε νὰ κίνη τὸ λαὸ ὄργανό του. Ἐκεῖνο πού δὲν ἤξευρε εἶναι πὸς ὁ λαὸς αὐτός μποροῦσε νὰ τὸν χτυπήσῃ μὰ μέρα. Αὐτὸ δὲν ἤξευρε καὶ γι' αὐτὸ συνετίβη. Ὁ Βενιζέλος ἔκρινε τὸ λαὸ χωρὶς νὰ τὸν ἀκούῃ, χωρὶς νὰ μαντεύῃ τὸ πάθος του, παραγνωρίζοντας τὴ σοφὴ γνώμη πὸς, ὅταν κανεὶς εἶναι χωρὸς, εἶναι σωστὸ νὰ εἶναι κι ἄλλος, γιατί δὲν μποροῦν νάχουν δικαίωμα νὰ κρῖνον ὅ,τι δὲν ἀκοῦν.

Ὁ Βενιζελισμὸς ἀπὸ τὸ ψέμμα βγήκε κι ἐκείνη μέσα στὰ ἴδια του ψέμματα. Τὸ μικροαστικὸν ψέμμα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909 τὸν ἐγέννησε καὶ τὸν ἔθαρε τὸ μεγαλοαστικὸν ψέμμα τοῦ τριπλασιασμοῦ τῆς χώρας τοῦ 1920. Ὁ Βενιζέλος ἔβλαψε γιὰ τὴν «ἀχαριστία» τῆς Μακεδονίας! Καθαρὴ ἀποκροσία. Ἄν ἡ Μακεδονία ἐβράζε τὸν τούρκου χωροφυλάκα, μὰ εἶδε τὸν χρητικὸ ἀστυνόμου, πού γι' αὐτὴν ἦταν φυσικὰ τὸ ἴδιο. Καὶ οἱ δύο κρατοῦσαν τὸ βούρδουλα ἐνὸς πολιτικοῦ τυράννου.

Ὁ Βενιζέλος ὅταν εἶδε τὴν πολιτικὴν του διαρροὴν συντήρημα, ἀντὶ νὰ τῆ, καθὼς εἶπε, «Ἠπατήθην εἰς τὰς προβλέψεις μου» θὰ ἦταν εὐλακωνικὸς ἂν ἐδήλωνε: «Σὺς ἐγέλασα. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀπατεὼν. Τώρα τιμωροῦμαι γιὰ τὴν ἀπάτην μου. Ἐγὼ εἶμαι πού ἐζήτησα νὰ ἐπιβάλλω τὴν ἀστυκροκαταστασιατικὴν ἰδεολογία τοῦ φαινομενικοῦ μεγαλείου, τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιχρίσματος τῶν ἀνακινήσεων, μὲ τὴν ρήτρα μάλιστα τῆς ὁμολογημένης εἰς ἄλλους ἀνεξαρτησίας, μὲ τὸ χροῖς τῆς ξῆνης προστασίας. Ἄντι νὰ δουλέψω γιὰ τὴν συνεργασίαν τῶν λαῶν, ἔφακα τὸ πάντα γιὰ τὴν ὑποταγή τους.»

Πὸς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, πρὸς τὸν ὅποιον καθημερινῶς ζητοῦν νὰ πείσων ὅτι εἶναι προστατευόμενος ἄλλων καὶ ὅτι πρὸς ἄλλους ὀφείλει καὶ θὰ ὀφείλῃ διαρκῶς τὴν ἀνεξαρτησίαν του, μποροῦσε νὰ πιστέψῃ ὅτι μολιταῖα τήγανε νὰ λιτρώσῃ ἄλλους σκλάβους:

Ὁργανωμένη ὑποταξία ὀνόμασαν τὴν κρημνὴν πλῆρη τοῦ λαοῦ, τὰ ὄργανα τοῦ Βενιζέλου. Κι ὅμως τίποτε φυσικότερο, στὴ βιολογικὴν καὶ σημασία τῆς λέξεως, ἀπὸ τὸ κρημνίμενον πάθος μισοστὰ στὴν ὀργανωμένην βία, στὴν ὀργανωμένην πολιτικὴν μολιταῖαν τοῦ Βενιζελισμοῦ—τὴν πῶς ἐπικινδύνου μολιταῖαν πού μποροῦσε νὰ ὑποστῇ λαὸς μικρὸς καθὼς ὁ ἑλληνικός. Στὸ Βενιζελισμὸ χρησιμοῦμε ὅτι γὰρ ἀστική ἐφημερίδα στὴν Ἑλλάδα, καθημερινῶς καὶ πρόχειρη τροφή τοῦ πλήθους, εἶχε καταντήσῃ ἐργοστάσιον ὀλοῦ.

πολέμου και κάθε κατομοίρης που ξέρει να γιομίζει ένα χαρτί παλιόλογα, να παραδίδη ανθρώπους για τρεις πεντάρες.

«Τύραννος εγώ; Εγώ που αναγνωρίζω την θέληση του λαού, φεύγω, εγώ τύραννος;»

Ήταν τα τελευταία λόγια του Βενιζέλου στους γάλλους ανταποκριτάς πριν αποσυρθεί στην Ευρώπη (ή όποια δεν είναι δά και τόσον έρημος γωνία). Αλλά την ίδια στιγμή, αν έπροσέχε καλά στο νόημα της συντριβής του, ή άκουγε: «Υπήρξες τύραννος ως εκεί που ήμπούρες. Ό,τι έλειπεν από την τυραννία σου ήταν τουτό: ότι οι ρωμοί δεν ανέγνωρισαν αυτή την τυραννία και δεν απέφασισαν να υποτάξουν σ' αυτή και τη θέλησή τους. Τότε θα ήσουν αφαστος.

Μά και χωρίς τον Βενιζέλον το έλληνακό κοινωνικό πρόβλημα, της έλευθερίας που θα προέληθ μόνον από τον άγωνα των τάσεων και την επικράτηση εκείνων, που έχουν τα πραγματικά πνευματικά και όλικά δικαιώματα στη ζωή και στην ήθικοοικονομική διάπλαση της κοινωνίας, αυτό το πρόβλημα μένει στο χέρι μιας φωτισμένης εργατικής μειοψηφίας.

Αυτό το πρόβλημα με όσην μαύρην απανθρωπία το έβλεπον οι άντικαταστάτες του. Για όλους δεν υπάρχει παρά ζήτημα υπαγωγής του συνόλου της χώρας εις τους ίδιους έμμεταλλευτικούς νόμους από τους όποιους απέρρευσεν ως τώρα ή δυστυχία της. Αν κατά τα τελευταία βενιζελικά χρόνια ή δυστυχία αυτή επήρξεν όχι μόνον βαρύτερη, άλλ' έξευτελιστική για τον έλληνα, τουτό γιατί σ' αυτά τα χρόνια ή πολιτική των άστων έδωκεν όλο το μέτρο της εντάσεως της και του εγωϊσμού της. Ο βενιζελισμός ήταν μια σύμπτωσης, φαύλη πάντοτε μά τί σημαίνει: στην θέση του, χωρίς φανλότητα όστω, αλλά με την ίδια ιδεολογία θα ήταν σ' άλλη φόρμα ένας άλλος.

Από το ρωμίο λείπει ακόμη ή εΙαρτέ, ή ζάστερη, διαγωγής γνωριμία της ζωής μέσα του και γύρω του. Έχασε πολλά χρόνια χωρίς να γνωριστή ήλικιά, ανθρώπινα με τις γειτονικές του κοινωνίες. Μόνο μέσω επικουρίας του με τους γειτόνους του ήταν ή σφαίρα, το κανόνι, ή ξεφολόγγη. Μια μέρα, που δεν είναι μακρονή, θα ίδη πως αυτά ήταν τα χειρότερα μέσα και πως για τους ανθρώπους υπάρχουν άλλοι δρόμοι συνεννόσεως παρά εκείνοι που ξεκινούν από τους στρατώνες. Ο λαός της Ελλάδος ζωγραφικά, με την έλλειψη της clarité, δίνει την εντύπωση ή φτωχής κακοπεσμένης γυναίκας που έμπιστεύεται την σωτηρία της σε... ακαταλλήλους.

Είναι ίσως ελάττωμα γεωγραφικό ότι από την Ελλάδα έλειψε μια Σιβηρία—ίσως για κάθε χώρα, αν και δεν ήταν τόσον ή Σιβηρία που έβγαλε τις ιδέες όσον οι ρώσοι που έξορρίζοντο σ' αυτήν. Αλλά ή Σιβηρία χωρίς άμφιβόλια τις έλαθε και τις άτσάλωνε.

Οι ρωμοί έδειξαν πως γνωρίζουν να υποφέρουν και να γίνονται μάρτυρες άπέναντι της βενιζελικής βίας. Ας σκεφθούν πως πολύ πιο ψηλά από την πολιτική και την τυραννία ενός κόμματος, υπάρχουν τ' ανθρώπινα, τα σύγχρονα κοινωνικά ιδανικά, συμφέροντα αν θέλουν, που άπαιτούν άδιάκοπον άγωνα και θυσίες, θυσίες και άγωνα που τ' άξίζουν γιατί είν' αυτά που πρόκειται αύριο ν' αλλάξουν τη ζωή μας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

ΤΟΥ JEAN-CHRISTOPHE ΤΟΥ ROMAIN ROLLAND

ΣΗΜΕΙΩΜΑ. Ο ποιητής Marcel Martinet θα εκδόση, τις πρώτες έβδομάδες του Φεβρουαρίου, μια σύλλογή από διαλεγτές σελίδες του Ρομάν Ρολλάν όπου, φωτίζοντας τα κομμάτια που παίρνει από τα διάφορα έργα του μεγάλου συγγραφέως, προτάσσει είδος εισαγωγών, που οδηγούν στην αναγνώριση, την κατανόηση και την αγάπη των διαλεγτών σελίδων. Το βιβλίο του Martinet επιγράφεται Pages Choisies de Romain Rolland (1). Δεν πρέπει όμως να συγχισθή με τις παρόμοιες στοιχειώδεις και άψυχες άνθολογίες που συρράπτονται για «ένδοξους» και μη συγγραφείς. Το βιβλίο του Martinet θα είναι (θα έφτανε να γνωρίζη κανείς ποιός είναι ο Martinet για να ξέρη τί θα είναι το βιβλίο που θα φέρη τ' όνομά του, αλλά οι σελίδες που μεταφράζομε παρακάτω αποτελούν πρόχειρο πειστήριο) μια κριτική μελέτη του έργου του Ρολλάν μέσα πνεύμα φιλοσοφικό που, αναλύοντας με άπαρασάλευτη νηφαλιότητα, τις άρχές, τις ιδέες, τα πρόσωπα και τη δημιουργική σύλληψη του συγγραφέως, θ' άποκαθιστά τα έργα άζέφαια στην πραγματική σημασία τους.

Οι σελίδες που μεταφράζομε μάς έστάλησαν από τον ίδιο το συγγραφέα τους, πριν ακόμα εκδοθή το βιβλίο του, από αισθημα αύθόρητης φιλίας και έπαινετής επιθυμίας να γνωρισθή πλατύτερα σ' όλον τον κόσμο ο R. Rolland που οι «Διαλεγτές Σελίδες» έχουν ως σκοπό να μελετήσουν και να κάμουν ν' αγαπηθή.

Ποιός είναι ο Ρομάν Ρολλάν; Αμφιβάλλω αν όλοι οι αναγνώστες των Γραμμάτων τον γνωρίζουν. Θα ήταν απαραίτητο λοιπόν να προταθούν δυό λόγια που, αν όχι τίποτε άλλο, να δώσουν μερικές πληροφορίες για τον άνθρωπο και το έργο του. Και όμως με ποιά τρόπο να συνοψίσω, σε μερικές φράσεις, ένα τόσον άπέραστο (πρό πάντων σε σημασία αλλά και σε ποσό) έργο και να χαρακτηρίσω μια τέτοια παγκόσμια πιά μορφή; Γι' αυτό, παίρνοντας άφορη ή από τις σελίδες του Martinet, όσοι δεν γνωρίζουν το Ρολλάν, ως διαβάσουν τα έργα του καθώς και τις μελέτες του P.-J. Joune: Romain Rolland vivant (2), του Stefan Zweig και, αν το βρουν, ένα βιβλίο του Paul Seppel: Romain Rolland, l'homme et son œuvre, έξαντλημένο ήδη, μου φάνεται.

Ο Ρομάν Ρολλάν, πνεύμα άπέραντης πολυμάθειας, σωστός σοφός Πανεπιστημίου, πολύνλωστος, ιστοριοδίφης, γνώστης βαθύς της ιστορίας όλων των τεχνών, μουσικός, είναι πρό πάντων μεγάλος δημιουργός, ποιητής, του όποιου ή μάθησις και ή γνώσις άφησαν τη φλογισμένη καρδιά (ίσως και να ανέβαλαν μάλιστα σ' αυτό) στην πρώτη της δροσιά.

Ο Ρολλάν, άπόφοιτος της Ecole Normale, έπεδόθη στην ιστορία των τεχνών, καλλιεργώντας συγχρόνως μια βαθειά κλίση του για τη μουσική που του είναι, από την παιδική ήλικία, το «ιερόν δαιμόνιον».

Δημοσίευσε στην άρχή ως διδακτορική θέση μια μελέτη της Όπερας πριν από το Lully (3). Έπειτα, μεταξύ του 1890 και 1904 δημοσιεύει το Θέατρό του, μεγάλο ήρωικό δραματολόγιο του όποιου ήρωος είναι ο λαός της Γαλλικής Έπαναστάσεως (4). Συγχρόνως άρχίζει τις μελέτες του για τους

(1) Έκδοσις Ollendorff, 2 τόμοι.

(2) Έκδοσις Ollendorff, 1920.

(3) Les Origines du Theatre Lyrique Moderne. Histoire de l'Opera en Europe, avant Lully et Scarlatti (These de doctorat) Fontemoing, 1895.

(4) Les Loups, Danou, le 14 Juillet, le Triomphe de La Raison, Aeri, Saint-Louis etc.

Μεγάλους Άνδρες: τὸ Μιχαὴλ Ἄγγελο, τὸ Χαϊντελ, τὸν Μπεττόβεν, τελειώνοντας πολὺ πρὸ ἀργὰ μὲ τὸν Τολστόι. Ἀπὸ τὸ 1904 ἄρχισε τὴ διαδοχικὴ, ἀλλεπαλληλὴ δημοσίευση δέκα τόμων πού ἀποτελοῦν τὸ μεγάλο του Ρομάντο Jean-Christophe (1), μὴν ἄλλη Vie d'Homme Illustre. Ὁ τελευταῖος τόμος βγήκε τὸ 1912. Ἡ περίοδος αὐτὴ τὸν ὀκτὼ χρόνον πού εἶδε ν' ἀναδύεται στὸ φῶς τὰ δέκα βιβλία τοῦ Jean-Christophe θὰ μείνῃ ἱστορικὴ μέσα στὴ νεότερη εὐρωπαϊκὴ φιλολογία.

Ἀκριβῶς οἱ σελίδες τοῦ Martinef πού δημοσιεύομε εἶναι ἡ «Εἰσαγωγή» στὴν ἀνάγνωση τοῦ Jean-Christophe.

Μὲ τὸ ἔργο του αὐτό, ὁ Ρολλάν ξεχώρισε μέσα σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμον ὡς μεγαλόπνοος συγγραφεὺς. Καὶ φτάνει στὸ κατώφλι τοῦ πολέμου μὲ μιὰ τέλεια ἀνατολὴ δόξας. Ὁ πόλεμος ἐμελλε νὰ τὸν ὑψώσῃ σὲ μεγάλη ἠθικὴ μορφή, σὲ ἐστίαδα ἀπαρτῆστη τοῦ πνεύματος. Ὁ Ρομάν Ρολλάν, ὅταν τὸ Ἐνωτικὸ τοῦ Ζωὸν ἐκέντησε τὴν Εὐρώπῃ καὶ αὐτὴ κλιθήσῃ μέσα στὸν πόλεμον τῆς ἀδελφοκτονίας, παρέμεινε στὴν Ἑλβετία, ἡρωϊκὸς αγωνιστὴς τοῦ πνεύματος, μὲ τὴν καρδιά ξεσχισμένη, ματωμένη ἀπὸ τίς πρὸ σκληρὰ ἀντίθετες ὁρμές, ζώντας ὁ ἴδιος, ὅσο κανεὶς ἀρεμάνιος ἀθλητὴς τοῦ πολέμου, τὸ μεγάλο δράμα τοῦ κόσμου καὶ φτάνοντας νὰ ἐλευθερώσῃ τὴ σκέψιν του καί, μαζί της, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀγρία συμπλοκὴ τῶν λαῶν.

Στὴ διάκριση τοῦ πολέμου, δημοσίευσε σειρά ἄρθρων (2) ἀτελειωμένη κρηγὴ πού ἀγωνίζονταν νὰ περισώσει τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων γὰρ τὴν ἀλληλεγγύη πού τοὺς συνδέει καὶ τὴν ὁποῖαν ὁ πόλεμος συντριβώντας, κατέστρεψε τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Μιὰ μεγαλόπνοη ἐκκλήσις πού ὀπενθύμιζε στοὺς ἀνθρώπους, σάν ὅσατο τραγικὸ κίνημα ἄσμα, τὴν ἀγάπην, τὴ δικαιοσύνην καὶ τὴν ἰσχύτητα τοῦ πνεύματος, κοινὸν ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν ἀκούσθηκε. Ἀπὸ παντοῦ ἔρχταν ἡ ἡχὴ τῶν ἰδανικῶν πού ἐσοφίζονταν. Νικημένοι ἀπὸ τὴν ἀπάληση τῶν ἀνθρώπων, ἐξακολούθησε τὸν ἀγῶνα του, δημοσιεύοντας ἄρθρα καὶ μελέτες, ἐρευνώντας παντοῦ μέσα στὴν παγκόσμια νύχτα, μὲ τὸ λυγρὸ τῆς ἐλευθερίας του, τὸ ἀργὸ ζήτημα τῶν συνειδήσεων. Σιγά-σιγά ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον διεκδηθίθησαν πρὸς τὸ καταρῆγο του ὅλες οἱ κρηφαὲς ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων πού ἡ πικρὴ μανία πιστοὶ στὴν ἀνθρωπότητα ἢ ζήτησαν πῦλ. Ὁ Ρολλάν ἔγινε τότε τὸ πνευματικὸ κέντρο τοῦ κόσμου, ὁ ἐξομολογητὴς τῶν ἐλευθέρων πνευματικῶν καὶ ἐκείνων πού ἐπόμεσαν. Συγχρόνως, βρισκοντας τὴν ἀναγκαῖα γαλήνη, εἰσάγετε νέα ἔργα.

Μόλις σταμάτησε ὁ πόλεμος στὴ Δύση, ἐξέδωκε (Φεβρουάριος) ἓνα ρομάντο, ἑτοιμὸ στὸ τυπογραφεῖο ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1914. Εἶναι τὸ διαγνωμένο γέλιο καὶ ἡ χιρῶδης, ἐλευθερὴ καὶ τραγουδιατικὴ ἐξομολόγησις ἑνὸς παλιῦ γνωρίμου τῆς γλαυκώτικης ζωῆς, ὁ Colas Brugnon (3). Ἐνὰ ἢ δύο μῆνες κατόπιν, τὸ καλύτερὸ μαστίγι τῆς Liluli. Τὸ 1920, ἓνα τραφερὸ εἰδύλλιο μέσα στὸ κατὰ τὸν πόλεμον. Pierre et Luce (4) καὶ τέλος (ὡς τὴν ὥρα) ὁ μέγας καὶ τραγικὸς Clerambault (5). Ὁ καλλιτέχνης, ὁ διανοητικὸς, ὁ συνεπαρμένος ἀπὸ τὰ πρὸ γενναῖο ἰδανικὰ, πέφτει μέσα στὸ βόρροκο τῆς φιλοπόλεμης ἰδεολογίας ὅπου ὅλοι οἱ φιλολογικοὶ βάρταροι ἐκόσζαν πρὸς τὴν νεολαία τῆς Εὐρώπης, νὰ πῶν νὰ σκοποθῇ, ἐνὸ ἐκείνοι, βάρταροι, ἐκόσζαν. Τὸν χιρῶν ἡ μοῖρα, σκοπώνοντας τὸ γινὸ του. Σπνέοχεται. Πρωτὰ τὸν ἑαυτοῦ, ἔπειτα. Τρομάζει ἀπὸ τίς μακρινὰς ἀκόμα ἀνταρτίες τῆς ἀλήθειας. Τοῦ ἀποκαλύπτεται τέλος. Τὴν ἀκολουθεῖ. Φωνάζει τὸν ὄνομα τοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς σερτολίτες του. Τοῖσι νὰ ἐπιταχισθῇ τὴν καταραμένη θεά, τὴν Εἰρήνην. Οἱ ἀνθρώποι τὸν ἀποκαλοῦν βλάστημο, ἔρριστή. Τὸν περιφρονοῦν, ἔπειτα τὸν προσηλαζίζουν, τὸν ραπίζουν καί, τέλος, βρίζεται ἓνα ζεῖν δολοφόνον καὶ τὸν σκοποῦναι.

(1) Ἐκδόσεις Ollendorf, ἄρχειο, Cahiers de la Quinzaine.

(2) Τὰ ἄρθρα αὐτὰ δημοσιεύθησαν στὸ Journal de Genève ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1914 ἕως τὸν Δεκέμβριον 1915. Τὸν ἴδιον χρόνον βγήσαν σὲ βιβλίον μὲ τὸν τίτλον: Au-dessus de la mêlée, ἐκδόσεις Ollendorf. Τὰ ἄρθρα τοῦ 1916, 17, 18 καὶ 19 δημοσιεύθησαν σὲ διαφόρους περιοδικὰ τῆς Ἑλβετίας καὶ βγήσαν σὲ βιβλίον πικρὸν μὲ τὸν τίτλον: Précurseurs, ἐκδόσεις Humanité.

(3) Ἐκδόσεις Ollendorf.

(4) Edition du Saldier, Genève.

(5) Ἐκδόσεις Ollendorf.

Σελίδες νηφάλιες, ἀνίλεες, πού ἀγκαλιάζουν ὄχι μόνον τὴν ἀλήθεια τῆς σήμερον, ἀλλὰ καὶ τῆς χθὲς καὶ τῆς αὔριον. Τὸ πνεῦμα, ἀπόλυτος κύριος, μιὰ μὲν τὸ φῶς του, σάν ἥλιος πού μεσουρανεῖ. Ἐτρομάζε, ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ βιβλίου, ὅς καὶ τοὺς πρὸ δυνατούς.

Σήμερα, ὁ R. Rolland, στὴν ὀριμὴ πᾶ ἡλικία του (55 ἐτῶν), περιστοιχίζεται ἀπὸ τὸ θαυμασμὸ ὅλων ἐκείνων πού, τόσο στὴ Γαλλία ὅσο καὶ μέσα στὸν κόσμον, πιστεύουν ὅτι ἡ μεγάλη ἀποστολὴ τῶν ἀνθρώπων σήμερον εἶναι νὰ χτίσῃ ἐπάνω στὴ γῆ τὴν κοινὴν κατοικίαν ὅλων τῶν λαῶν. Κι ἐνῶ, θρημμένοι ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ διδασκάλου, οἱ μαθηταὶ γεμίζουν ἀπὸ τὸν πρὸ ἀσυνέγνωστο ἐνθουσιασμό, ἐκείνος, μόνος, ἄτομο, σὲ ἀκατάπαυστη πάλη μὲ τὸν ἑαυτοῦ του, βασιτεύει στὴν πίστη, μὲ τὸ νὰ τὴν πραγματοποιῇ νικηφόρα, σὲ κάθε στιγμῇ, ἐναντίον τῆς ἀμφιβολίας, ζηλότυπος τῆς ἀνεξαρτησίας του, ἀγόρτατος ἐραστὴς τῆς ἐλευθερίας.

M. ΠΕΡΙΔΗΣ.

Οἱ δέκα τόμοι τοῦ Jean-Christophe ἐξεδόθησαν, στὴν ἀρχή, σὲ 17 φυλλάδια του περιοδικοῦ «Cahiers de la Quinzaine» μεταξὺ τοῦ Φεβρουαρίου 1904 καὶ τοῦ Ὀκτωβρίου 1912. Τὸ ἀπέραντο αὐτὸ ρομάντο εἶναι γεμάτο ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ γέννησίν του καὶ φθάνοντας μέχρι τῶν ζηρατειῶν του καὶ τοῦ θανάτου του· ὁ ἀνθρώπος εἶναι γεμῆτος μουσικῶς πού ἡ μοῖρα του τὸν κάνει νὰ περιδιαβάξῃ διὰ μέσον τῆς γῆρας του καὶ τῆς Γαλλίας, καὶ τῆς Ἑλβετίας, καὶ τῆς Ἰταλίας· παλεύει ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐμποδίων, ζεῖ μιαν ἐπαρξὴ πολυκίνητη καὶ φωνητομένη, γεμάτη ἀπὸ πάθη, θεάματα καὶ στοχασμούς.

Γι' αὐτό, δύο ἀπόψεις τοῦ ἔργου: ἱστορία ἑνὸς ἀτόμου, διήγησις καὶ σκέψις, τῆς ζωῆς τοῦ Jean-Christophe—πίνναξας μιᾶς ἐποχῆς τῆς δυτικῆς σκέψεως, ἐποχῆς τὴν ὁποῖαν ὁ συγγραφεὺς, παρατηρώντας μάλλον μέσα στὴν ἡσχί του παρὰ στὶς ἐξωτερικὰς ἐδηλώσεις της, δὲν ἀναγκάσθηκε νὰ παρακολουθῆσῃ ἕως τὰ ὅρια τῆς ζωῆς τοῦ ἥρωος του, ἀλλὰ τὴν ἐσυγγέντωσε μέσα στὰ εἴκοσι ἢ τριάντα προπολεμικὰ χρόνια. Δύο ἀπόψεις ἑνὸς μόνου ὄντος· ὁ ἀνθρώπος ζεῖ,—ἡ παγκόσμια ζωὴ τὸν περιτρονιφρίζει καὶ ἐκείνος ἐκόνεται μ' αὐτήν. Μᾶς κάνει δυνατὴ ἐντύπωση πρῶτα τὸ τολμηρὸ μεγαλεῖο, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐσυνειδησία τοῦ ἔργου· ὁ συγγραφεὺς δὲν ζητᾷ νὰ ζεγγιάσῃ τὴν πραγματικότητα, τὴν ἀντιμετωπίζει ὁλόκληρη. Φυσικὰ ἔρχονται στὸ νοῦ, μπροστὰ σ' ἓνα τέτοιο ἔργο, τὰ ὀνόματα μερικῶν συγγραφέων μὲ τίς πλατειεὺς καὶ ανασηματικὰς δημιουργίας τους. Ὁ Μπαλζάκ, ὁ Οὐγκὸ τῶν Ἀθλίων, ὁ Ζολά, ὁ Τολστόι τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης...—ἡ ἀνάμνησις αὐτῆ μὴν ἔχοντας ἄλλην ἔννοια παρὰ νὰ σημειώσῃ τὸ πλάτος τῆς συγγραμμικῆς σιλλήψεως.

Γιὰ νὰ φέρῃ στὸ πέρας του ἓνα ἔργο τέτοιαις δυνάμεως, καὶ νὰ κρατήσῃ ἕως ἐκεῖ τὴ θερμὴ πνοὴ τῆς ζωῆς, ἔπρεπε ὁ συγγραφεὺς νὰ τὸ ἀγκαλιάσῃ μὲ μιὰ ματιὰ ὁλόκληρη. Τὴν ἐνότητα τῆς σιλλήψεως δὲν θὰ παύσομε νὰ τὴν ἀισθανόμεθα ἀκολουθώντας διαδοχικὰ τὴ σειρά τῶν βιβλίων καὶ γνωρίζομε ἀπὸ ἄλλες πηγὰς ὅτι τὸ ἔργο, ἂν δὲν πῆδηξε πᾶντοπλο ἀπὸ τὴ σκέψιν τοῦ συγγραφέως, ὅμως ὁ σπῆρος του ἐθέρητο μέσα τῆς ἀπὸ χρόνια, οὕτως ὥστε τὰ κατοικνὰ ἐπεισόδια ἐπαρτῆσθησαν συγχρόνως μέσα στὸ πνεῦμα του, καὶ ὅτι ὁ ἀνθρώπος καὶ τὸ ἔργο ἠπέρχον γι' αὐτὸν ἓνα ὄν πραγματικὰ ζωντανὸ τοῦ ὁποῖου ἑαυτοῦ τὴ διαύξει μὲ μιὰ δυνατὴ ματιὰ. Ὁ Jean-Christophe δημο-

σειύτηκε μέσα σέ όκτώ χρόνια, αλλά ό συγγραφέυς του τόν όνειρευθύηζε, στοχάσθηκε και εσύνησε στήν διάρκειά είκοσι πέντε και πάνω χρόνων. Είκοσι ετών ό Ρομαίν Ρολλάν εσκέπτετο ήδη νά γράψη τό έπος ένός μεγάλου μουσικού. Τό σχέδιό του έκαθαρίζετο, έπλουτιζέτο από τήν πρώτη του διαμονή στην Ίταλία: τά κύρια μοτίβα όλου του έργου καταστρώθηκαν από πολύ νωρίς—μερικιά σκίτσα των σπουδαιότερων σκηνών εγράφηκαν στό 1888—και μεγάλα κομμάτια από τούς τελευταίους τόμους ήσαν τελειωμένα πριν νά δημοσιευθή ό πρώτος τόμος.

Και όμως καθένα από τά βιβλία είναι ένα έργο, ζει μιá χωριστή ζωή και δυνατά άτομική, ή εϋλόγιση ενότης που προσδίνει στο σύνολο μιá κοινή ψυχή, εξασφαλίζει επίσης γιά τά μέρη, χωρίς νά τά κομματιάση, μιάν ελεύθερη ύπαρξη, τούς επιβάλλει τήν αυτονομία που θά επιτρέψη τήν τελεία άνθιση του όντος στο τέλος του ταξιδιού. Μπορεί κανείς νά διαβάση τόν Jean-Christophe χωρίς ν'απολουθήση τή σειρά του: τό ενδιαφέρον δέν παραστράτζει κάθε εποχή αρκείται στον κύκλο της. Πολλοί αναγνώστες που έγιναν φίλοι του έργου, γνωρίστηκαν μαζί του μ' αυτόν τόν τρόπο: είχαν διαβάσει ένα από τά βιβλία και όχι πάντα τό πρώτο της σειράς: σέ στιγμές που είχαν ανάγκη από ανακούφιση ξαναγύριζαν στη πηγή που έπήρξε γι' αυτούς ευεργετική: έπιαναν έναν άλλον τόμο, στην τύχη, κι επικοινωνούσαν εκ νέου με τήν γνώμη και καλή ψυχή. Και με τήν πλανώμενη αυτήν άνάγνωση, ή ενότης εμφανίζονταν ξανά, οικοδομείτο εκ νέου αθόρμητα: γιατί, διαμέσου της ποιικιλίας των στιγμών, των εύρημάτων, των αντιφάσεων, αναγνωρίζει κανείς πάντα τήν κοινή ψυχή, τήν κοινή σάρκα ενός ανθρώπου.

"Όποιος εδιάβασε, χωρίς σειρά, μερικούς τόμους της Ανθρώπινης Κοιμωδίας αρχίζει νά μίν είναι μιá ξένος μέσα στο Μπαλζαζακό κόσμο και διακρίνει τά πρωτόγραμμα των ήθών του και τόν νόμον του. Αλλά, εάν αργότερα, φωτισμένος από τή θεά του συνόλου, ξαναπάση τούς ίδιους τόμους, μοιάζει με τόν παιδευμένο και πληροφορημένο ταξιδευτή ό οποίος γρηγορότερα και με όλωότερο ζόπο ωφελείται και εχαρμαίνεται πιο πολύ από τό πέρασμά του στους τόπους που έχει διασχίσει. Τό ίδιο συμβαίνει πιο πολύ μπροστά σέ έργο που έχει γιά άξονα μιá μόνη ζωή ενός ανθρώπου. Για νά κατανοήσουμε τελείως τό έργο σέ κάθε του λεπτομέρεια, αισθανόμεθα τήν ανάγκη νά κάνομε δική μας τή ζωντανή ψυχή από τήν όποία εκείνο εγεννήθηκε: έπεται από τό συγγραφέα και σάν κι αυτόν, αλλά με αντίστροφη πορεία, προσπαθούμε νά ξαναβρούμε και νά ξαναχτίσομε αυτή τή ψυχή: τότε, σέ κάθε στοιχείο, αναγνωρίζομε τήν ενότητα του όντος της όποίας αυτό δέν είναι παρά μιá δύναμις μέσα σέ πολλές άλλες, ένα κομμάτι, μιάν επιφάνεια, μιá φωνή και τό κάθε τι παίρνει τή θέση του μέσα στο σύνολο. Αυτό άκριβώς δοκιμάζομε νά κάνομε εδω: μιá σύνθεση των δυνάμεων από τις όποιες κάθε μιá, όταν θά διαβάσομε τό έργο, θά ξαναφανή στο πλέθρο της φως, ζώντας όλόκληρη τήν αληθινή ζωή της.

—

— Ό Ρομαίν Ρολλάν, μιλώντας γιά τά μελοδράματα του Lully έγραφε: «Χωρίς άλλο δέν έχουν τήν οργανική ενότητη που αποτελεί τόν ξεχωριστό χαρακτήρα των Βαρυβατικών δραμάτων και των μελοδραμάτων της εποχής μας που όλα, περισσότερο ή λιγότερο, είναι βγαλμένα από τή συμφωνία, και όπου αισθάνεται κανείς, από τήν αρχή ως τό τέλος, τά

θέματα νά μεγαλώνουν και νά διακλαδώνονται καθώς ένα δέντρο. Αντί της ζωντανής ενότητος είναι μιá ενότης νεκρή, μιá ενότης λογική, ισορροπίας μεταξύ των μερών, οραίων αναλογιών: ρωμαϊκή κατασκευή, στερεά».

Ό συγγραφέυς παρουσιάζει εδω ένα όρισμό του έργου του χαρακτηρισίζοντας ό,τι αυτό είναι καθώς ό,τι δέν είναι, έργο επίσης «βγαλμένο από τή συμφωνία». Άλλού (πρόλογος του τόμου Dans la maison) παριστά τό έργο του με μιάν άλλη παρομοίωση:

«Τί είναι λοιπόν αυτό τό έργο; Ποίημα;—Τί άνάγκη έχετε από μιá λέξη; Όταν βλέπετε έναν άνθρωπο, τόν ερωτάτε αν είναι ρομάντσο ή ποίημα; Εκείνο που δημιουργήσα είναι ένας άνθρωπος. Η ζωή ενός ανθρώπου δέν κλείνεται μέσα στον κύκλο μιás φιλολογικής μορφής. Ό νόμος της είναι μέσα της και κάθε ζωή έχει τό νόμο της. Τό σύστημά της είναι τό σύστημα μιás φυσικής δυνάμεως. Υπάρχουν άνθρωποις ζωές που είναι ήσυχες λίμνες, άλλες, μεγάλοι φωτεινοί ούρανοι όπου πλέουν τά σύννεφα, άλλες, γόνιμες πεδιάδες, άλλες, ξεσητισμένες κορφές. Ό Jean-Christophe μου παριστάθηκε πάντα ως ένας ποταμός: τό είπα από τις πρώτες σελίδες.—Υπάρχουν ζώνες στη ροή των ποταμών όπου αυτοί ξεπλώνονται, φαίνονται κοιμισμένοι, καθρεφτίζοντας τήν κοιλάδα που τούς τριγυρνά και τόν ούρανό. Και όμως δέν παύουν νά ζούν και ν' αλλάζουν και κάποτε ή φαινομενική αυτή άνιησία κρύβει ισχυρό φέσμα που ή βιαιότης του θά γίνει αισθητή πιο μακριά, έξαφνα, στο πρώτο εμπόδιο.»

Οί δύο παρομοιώσεις δέν είναι ασανάτητες: συμπληρώνονται άμοιβαία. Και είναι κάτι παραπάνω από παρομοιώσεις. Άς ίδομε μόνο, πρώτα, έναν άνθρωπο. (Εκείνο που δημιουργήσα είναι ένας άνθρωπος). Ένας άνθρωπος ζει τήν άτομική του ζωή, πολύ πραγματική, άκριβή, χωρίς νεφελώδη άξίωση ή θεωρητή ως σύμβολο: πιο πέρα από τή ζωή του, ταξιδευτής των ανθρώπινων κοινωνιών, ανταίγιά τον ή και εμπνευστής των, μπορεί νά συγκριθί με τόν ποταμό, καθρέφτη και δημιουργό των τοπειών των όχθών του, θρεμμένος απ' αυτές και θρεφοντας τις. Και αυτός καθευαντόν, ό άνθρωπος είναι όμοιος με τό δέντρο ή με τό δάσος. Ό Jean-Christophe είναι ένα δάσος, τό σύνολο ενός δάσους. Τά δέντρα θά μεγαλώσουν θ' άντηχίσουν από περισσότερα τραγούδια πουλιών: τό δάσος θά γυαντίση και θά γίνη μαζί πιο άγριο και πιο γαληνιαίο. Αλλά είναι ή ίδια γή, όλες οι φυσικές ουσίες, δέντρα, θάμνοι, χόρτα, μούσζλα, σπόροι άρίθμητοι, όλος ό ζωικός κόσμος του δάσους ήταν εκεί πρώτα. Τί είναι όλα αυτά; Η ζωή ενός ανθρώπου—και ή μουσική.

Αυτό που δημιουργήσα είναι ένας άνθρωπος. Η καταγωγή ενός άτομου, ή κληρονομιάς, ή φυλή και οι γονείς του, τό κλίμα και οι μορφές της μικρής πατρίδας, ή τύχη της παιδικής ήλιζίας, άνετησφή και συμπτώσεις, ό σχηματισμός και οι μεταμορφώσεις και οι παραμορφώσεις που φέρνουν ή φυλή, ό έρωσ και ό θάνατος,—πάν ότι με άργες συσσωρεύσεις, και με ξαφνικά άντανάγματα, δημιουργεί έναν οργανισμό, τήν εξωτερική του έκφραση, τις άρετές του και τά στίγματά του, τήν αισθηζότητά του και τήν διανοητική του ικανότητα, τή θέλησή του—πάν ότι εμφανίζεται σέ γενεαλογία άνταίγεια γιά νά καθί πάλι παντοτινά ή γιά νά εμφανισθί εκ νέου, ν' άλωθθί, νά γίνη τό φως και ή γλώσσα του όντος, ό,τι μεγαλώνει και ύψώνεται, όχι μ' ένα τρόπο άδιάλοπο, άλλ' απολουθώντας τόν οργανικό ρυθμό με τόν όποιον άναιπτόσσονται τά όντα, όμοιο με τόν ρυθμό της άναπνοής και του

αίματος και όμοιο με το ρυθμό της νύχτας και της ημέρας, των εποχών, των γεωλογικών περιόδων.—Ιδού, θα τ' αναγνωρίσουμε από σελίδα σε σελίδα, από βιβλίο σε βιβλίο, τα στοιχεία και τη σύνθεση του Jean-Christophe. Και ήμπορε δικαιώς να ειπωθή ότι «βγαίνουν από τη συμφωνία». Ρυθμός οργανικός και ρυθμός μουσικός αποτελούν ένα όμοιο ρυθμό· ο Jean-Christophe είναι μια συμφωνία. Η άρχική βλάστησις των θεμάτων, οι επαναλήψεις των, τα μομφουποιήσιστα των και οι ανθήσεις των, το σποτεινισμιά των και το έπιτακτικό ζύπνημά των, τα θαμνά συμπλέγματά των, και στο τέρμα, η θριαμβευτική γαλήνη της άρμονίας των είναι τὰ ψυχικά κινήματα του Jean-Christophe, είναι τὰ κινήματα του ρομάντσου και είναι στιγμές μιας συμφωνίας. "Ας τις δείξουμε στις μεγάλες της γραμμές· ένόσω θα προχωρούμε στην άναγνωση του έργου άναγκαστικά θα αισθανόμεθα τον παλμόν των· θ' ακολουθήσουμε τη σκέψη του Rolland στη σταθερή της μορφή που κατοπι ό ίδιος εξέφρασε μέσα σ' ένα τίτλο άρθρου: Τό φιδωτό μονομάτι που άνε βαίνει (!). "Ας προσπαθήσουμε, πριν άρχίσουμε τό ταξίδι, να τὰ γνωρίσουμε σχηματικά καθώς από τις συμπιέσεις των χαρτών.

✱

Η Αύγή, τό Ηρώ, ό Έφηβος (2) ένα παιδί γεννιέται και μεγαλώνει. Γέννησις του ανθρώπου, οι δυνάμεις που θ' αποτελέσουν τη σωμασθηματική και πνευματική του ζωή εμφανίζονται, φουσκώνουν, γυμνάζονται μέσα στην παγκόσμια ζωή, γέννησις των θεμάτων, τέτοια είναι τό περιεχόμενο των τοιών πρώτων βιβλίων: εποχές και χρόνια μέσα στη βλάστηση του μικρού άρχικού φύτρου· παραφυάδες και καταβολάδες, άνθίσματα, συσσωρεύσεις και διαχύσεις πληθωρισμού χυμού που δέ γονιμοποίησε άκόμα, άνακάτομα και τρέλα των νέων κλαδιών, που ξεπετινούνται τολμηρά και άρεστα, και ή γή και ό ουρανός, όλη ή πλάση γύρω από τό εφηβικό φυτό. Η φύσις του παιδιού είναι βαρειά από ένστικτα, από άντικατιζές δυνατότητες· τό παιδί θα μπορούσε πιο πολύ από τους μεγάλους, αλλά θα πρέπει να παλαίγη πιο σκληρά: πρώτες χαρές και πρώτες λύπες, περιηγήσεις, άηδίες και ντροπές, πρώτοι άγώνες εναντίον του έξωτεριζού κόσμου και εναντίον του έγού, πρώτες ήλίες και πρώτοι έρωτες. Ο Christophe ήλθε στη ζωή μέσα σε μια οικογένεια Γερμανών μουσικών, φτωχή και άνήσχη· μικρή ύπαρξις μόλις σναιδιητή, ή μουσική τον κυριεύει στην άρχή άνιστότατος, κατακτιμένος γρήγορα, θα ζήσει για τη μουσική, θα την κατακτήσει ό ίδιος.

Τό έργο διαμερείται σε τρία μέρη (τρεις κινήσεις, ό τριαδικός ρυθμός των αρχαίων σοφών, ή αιώρησις του έκκερμούς, ή ψυχή που ξαναγυρίζει στην άφετηρία της αλλά πλουτισμένη από την πείρα και τις κατακτήσεις της πράξης). Τό τέταρτο βιβλίο, La Révolte, καταταγμένο στο πρώτο μέρος έξαιτίας των έξωτεριζών γεγονότων, φαίνεται να είναι για τη βαθεία της πραγματικότητας, ή κρίσιμη στιγμή μεταξύ της πρώτης και της δευτέρας εποχής. Τό είναι που φέρεται προς τό μέλλον άντιμάχεται τό νοπό παρελθόν που σ' αυτό ήλείει την ύπαρξή του αλλά που είναι νεκρό μέσα τον, που άποσπντίθεται και φράζει την άνάπτυξή του: παροξισμός των προηγούμενων ιδιοτήτων, προάγγελμα των

(1) Στη γαλλικά: La route en lacets qui monte.

(2) Οι τρεις πρώτοι τοιού του Jean-Christophe.

ιδιοτήτων που έρχονται. Ο νεαρός ήρωας άνιστότατος στον κόσμο που τον πνίγει, άνίκανος άκόμα να ξεπεράσει τις άντιπάσεις της θελλόδους ψυχής του, φαίνεται παρρασμένος από τους χειμάρρους, στην τάχη· άλλ' από τό βάθος της ήττας, τό ένστικτο των άνορθώνει· παλεύει άκόμα· είναι από εκείνους που δέ θα όμολογήσουν νικημένο τον έαυτό τους—τό μέλλον άνοίγεται. Από τον πιο πικρό σοφά της σιας βγαίνει τό γέγνος μιας καινούργιας αύγης· ό θάνατος φαίνεται νικητής, και ή άληθινή ζωή άνιπέλλει.

Jean-Christophe à Paris: ή δεύτερη περίοδος του έργου ξετυλίγεται σε τρία βιβλία (La Foire sur la Place, Antoinette, Dans la Maison) των όποιων θ' άκούσουμε τις φωνές, τη μια έπειτα από την άλλη. Περίοδος συγκεντρούσεως και έξωτεριζής πάλης. Ο ήρωας, βέβαιος για τη δύναμή του, μαθαίνει νέους άγώνες από την άγέροχη, πείσιση και άγρωπή άνταρσία της ήβης· άγώνες πιο τραχείς και πιο κορρασιζοί από τους περιεμένους, αλλά βασταγμένοι από μια έμπιστοσύνη, από μια ρόμη γρήγορη, άγνωστος στους πρώτους άγώνες. Συγχρόνως άρχίζει να ένώνεται με τον έξωτεριζόν αυτόν κόσμο εναντίον του όποιον πολεμά· δέ φτάνει άκόμα την άρμονία αλλά ό εχθρικός κόσμος του χαρίζει ήλίες ή συμμάχους. Ο άνθρωπος βγαίνει από τό έγώ του και ή κεντρική εποχή του έργου είναι όταν ή τραγική ζωή φτάνει στην πλατύτερη της έκφανση· τό ρομάντσο σταματά καθρεφτίζοντας τις αριθμητες ύπ άρξεις που διαπερνά ή δράσις του ήρωος. Μέσα σ' αυτή τη θεώρηση, επανάληψις εις ελάσσονα τόνον των πρώτων θεμάτων του έργου, στο ρομάντσο του Christophe έρχεται να έννοθή τό ρομάντσο του Olivier Lousméne και σημαδεμένο από τό θάνατο, τό τέλος του Jean-Christophe à Paris είναι έντοτόις ή πιο εύτυχής και ήρημη στιγμή που έχομε συναντήσει, ως τώρα.

Αλλά ή ψυχή ξεκουρασμένη δέν ξεκουράστηκε παρά για ν' άρχισή νέες μάχες. Και εις άντάλλαγμα οι νέες μάχες δέν θα γίνουν παρά για να φέρουν μια νίκη πιο πλήρη και πιο γαληνιαία. Τό Τέλος του Ταξειδιού, τελευταίο μέρος του Jean-Christophe (οι Φίλες, ή Φλεγόμενη Βάτος, ή Νέα Ήμέρα (!)) περιέχει τις πιο τραγικές στιγμές του έργου και τις πιο ειρηνευμένες. Ο κόσμος δέν ενιζήθη και πρό πάντων οι πολυθόρυβες όρμές, των όποιων ή ψυχή του ήρωος είναι τό περιτοζισμένο πεδίο και ή σνισταμένη, δέ νικόνται ποτέ· οι βίαιες και θολωμένες αυτές δυνάμεις, που τον κατέκαψαν και που ένόμαζεν ότι είχαν ύποτάξει, ξεπηδούν πάλι με μια μεγαλωμένη βία σε κύματα βορβορόδη που παρρασέρονν τη θέληση· ή σκληρότερη μάχη θα δοθή για να φτάσει την τελευταία ώρα. Τότε, στο τέρμα ενός άγώνος σχεδόν άπελπισμένου· τότε μόνο θ' άποκαλυφθή ή έννοια του άγώνος που βάσταξε από την αύγή· ό άγώνας αυτός προετοίμαζε την άρμονία· καθώς ή πάλη του άγαθού και του κακού, της άγάπης και του μίσους μέσα στις παλιές κοσμογονίες, ό άγώνας αυτός ήταν ό ίδιος μέρος της άρμονίας. Ο θάνατος του Jean-Christophe δέν είναι τέλος· τίποτα δέν τελειώνει μ' αυτόν· είναι μια ύστατη συγκέντρωσις, μέσα στην ειρηνοποιή χαρά, όλων των άντικατιζών φωνών που από τό ψέλλισμα των πρώτων κορυφών μας έφεραν μέχρις εδώ. Έλευθερωμένες απ' τη λυποημία του είναι, οι φωνές αυτές θ' άπλωθούν μέσα στην όλοκοσμική άρμονία.

Έτσι ό καλλιτέχνης προσέζει να μην άπλοποιή και φτωχαίνη τό χάος

(1) Les Amies, Le Buisson Ardent, La Nouvelle Journée.

που είναι μια ζωή. Πάντως ταξινομεί τις γόνιμες δυνατότητές της. Υπογραμμίζοντας εκείνες που, κατά την ηλικία, είναι οι κυριότερες: τέτοια ή γενική τάξη του βιβλίου. Όσο για την άμοιβαία σύνδεση των μερών, ο συγγραφέας την ορίζει με τον εξής ορισμό της εξέλιξης του ήρωός του: «Σ' όλο το μάκρος της ζωής του, το πνεύμα του είχε υποταχθεί στο ρυθμό διαδοχικών ρευμάτων· ο νόμος του ήταν να περνά με τη σειρά από ένα πόλο στον άλλο, αντίθετο, και να γεμίζει όλο το διάμεσο. Έτσι, έως το βράδυ εκείνο που ο Jean-Christophe σύρεται προς «την ευρυθμία, μέσα στην αρμονία, των ελεύθερων παθών και της θελήσεως» στην «ακριβή ισορροπία των ζωικών δυνάμεων».

Όταν βλέπετε έναν άνθρωπο, τον έρωτάτε αν είναι ρομάντσο ή ποιήμα; Μόλο το κέρος της ειρωνικής αυτής διαμαρτυρίας, μπορούμε να ονομάσουμε ποίημα, τη ζωή του Christophe και το ρομάντσο που τη διηγείται, έτσι όπως προσπαθήσαμε να πιάσουμε το ρυθμό του. Ποίημα, και ποίημα ανθρώπου σχηματισμένου από τη μουσική. Το κρυφό Είναι του συγγραφέως, ή μορφή της σκέψης του, το ένστικτό του, οι τάσεις του εκφράζονται μέσα στην πνοή και την ουσία του έργου (και μες μορφή του που είναι ή ζωντανή σάρκα τους). Έργο ανθρώπου που πήρε συνείδηση του έαυτού του με τη μουσική και με την άλλη εκείνη ύψη της μουσικής που είναι ή φιλοσοφία του ανθρώπινου γίνεσθαι που βαίνει, με τον αγώνα, προς την αρμονία— ρυθμός επαναστατικός, με τις μακρές υπόκωφες βλαστήσεις και τις εξαιρετικές ανδήσεις, που είναι ο ίδιος ρυθμός της ζωής.

✱

Ο ποιητής δεν εκφράσθηκε μόνο στην έσωτερική σύλληψη του βιβλίου· οι συγγραφείς που ζούν δυνατά μέσα στο έργο τους.—γνωστή είναι ή φράση του Φλωμπέρ, του πιο ζηλότυπου στο να επικυιάζει την ανεξαρτησία της τέχνης του: «Η Μποβαρό, είμαι εγώ!—προσφέρουν πράγματι άδεια ένα ιωστηριώδες μέρος του έαυτού τους μέσα στα όντα που έμψυχώνουν. Ο R. Rolland είναι παρών μέσα στον Christophe, παρών και μέσα στον Olivier και μέσα σ' άλλα πολλά πρόσωπα του βιβλίου, νέους και γέροντες, άνδρες και γυναίκες· αλλά πρέπει να εννοήσουμε με ποιά έννοια και σε ποιό βαθμό.

Ζήτησαν να βρουν διάφορες λύσεις αινιγμάτων μέσα στο έργο. Εύκολα μπορεί να τις βρει κανείς αλλά όλες είναι απαράδεκτες· θά ήταν πολύ ολιγότερο απλές εάν είχαν καμιά αξία, γιατί ο συγγραφέας, τόσο για ν' αποφυγή λυπηρές διαμαρτυρίες όσο για να κάμη τις ανακαλύψεις πιο απολαυστικές, θά είχε μπλέξει τ' άγνη, εάν είχε βασίση το ενδιαφέρον των πορτρέτων του πάνω σε μία σκανδαλώδη περιέργεια. Η ακρίβεια μάλιστα των γραμμών που είναι παρμένες από συγγρόνους καθώς από περασμένους καλλιτέχνες και αναπαριστώνται χωρίς προσποίηση, μακριά από το να μās σταματήση στο άδιέξοδο του ρομάντσου με αινίγματα, θ' άρχουσε, αν όλη ή προσωπικότης του συγγραφέως δεν διεμαρτύρητο εναντίον της μηδαμνότητος μιας παρόμοιας έρημνείας, να μās δείξη φανερά τον ίδιο δρόμο: με την έφευγετιστότητα και την άδωα άδιαφορία των μεγάλων οικοδόμων, ο Rolland άρχίζει το καλό όπου το βρή· όσο χτυπητός και αν είναι μερικώς όμοιότητες, δεν επιτρέπεται σε κανένα ν' αναγνωρίση τον έαυτό του μέσα σ' αυτές. Οι δανεικές γραμμές έγιναν πιά κτήμα του, και δεν άνήκουν σ' εκείνους που τις έδανισαν, αλλά

στο ζανούργιο όν που δημιούργησε ο συγγραφέας, ζούνουν και παραισάρονται μέσα στο αυτόνομο ρεύμα της νέας ζωής.

Στον ίδιο Christophe ήταν αδύνατο να μη παρατηρήση κανείς από την άρχη πολλές όμοιότητες με τον Μπετόβεν: αναπολήσεις σε μεγάλες γραμμές ή μικρές λεπτομέρειες, ή άμβροσική καταγωγή, ή γέννησις στη Μπόνν, ή οικογενειακή λατρεία για τον Ναπολέοντα, το φυσικό πορτρέτο.. αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι ή μορφή του Christophe συγγενεί με την μορφή του Χέντελ ή με τη μορφή του Γκλόουζ. Και είναι αλήθεια επίσης ότι μια έπιστολή από τον ήρωα παιδί περιέχει φράσεις κατά γραμμα του μικρού Μπετόβεν και δεν είναι ολιγότερον αλήθεια ότι, όπως από το βίο του Μόζαρτ ή του Μπετόβεν, μερικά έπεισόδια του ρομάντσου έρχονται κατευθείαν από την ανεκδοτική ιστορία του Ούγκο Βόλφ, ή του Βάγκνερ, ή του Νίτσε, ή του Ρίχαρντ Στράους, ή και πολλών άλλων. Πράγματι ο Christophe γεννήθηκε από όλους αυτούς τους ανθρώπους καθώς ή τέχνη του είναι γεννημένη απ' όλους αυτούς, αλλά ή τέχνη του είναι δική του και αυτός δεν είναι κανείς απ' αυτούς· είναι ο Christophe. Για ένα καλλιτέχνη άπασχολημένο μ' ένα έργο της πνοής του Jean-Christophe, ή μοναξιά είναι αναγκαία και άγαπητή σύντροφος. Και αυτό είναι ένα αντίσηκωμα μελαγχολικά εθνητικό, γιατί ή σκέψις ενός τέτοιου έργου δεν μπορούσε να γεννηθή παρά σε μία ψυχή που ξεσχίζει το αίσθημα της άνίλεης μοναξιάς του ανθρώπου. Ο σκοπός της τέχνης, έγραψε ο Rolland εξ άφορμής του Βάγκνερ και σχολιάζοντας μερικά παράπονα, γεμάτα άπελπισμένη πεζορία, του μουσικού που έγνώρισε την πιο θριαμβευτική δόξα, ο σκοπός της τέχνης είναι ν' αντιστασιάζη ό,τι λείπει στον καλλιτέχνη. Η φράσις αυτή πηγάνει θαυμάσια στον Jean-Christophe και με το φως της θά καταλάβομε πως ο Christophe είναι επίσης ο Romain Rolland. «Ό,τι λείπει στον καλλιτέχνη»... Πολλά λείπουν από μιά άχόρταστη ψυχή περιορισμένη στο βραχύ διάστημα μεταξύ της γέννησης και του θανάτου (·) και περιορισμένη μέσα στην τραγική άπομόνωση του άτομου μέσα στους άπειραριθμούς ανθρώπους. Η δοξαμή τραγικά άπελπισμένη κι αυτή, να γεμίση το άπέραντο άδειο, αυτή είναι που προσδίνει την όρμη τους στα έργα της ήρωικής τέχνης. Ο Christophe είναι μιά φωνή για «ν' αντιστασιάζη εκείνο που λείπει» και ο Olivier που θέλησαν κάποτε και όχι άδίκως ν' άντιτάξουν στον Christophe ως το συμπλήρωμά του (ο Olivier, μιά άποψις του Rolland· ο Christophe μιά άποψις εκείνου που ο Rolland θά ήθελε να είναι) ο Olivier είναι κι αυτός μιά φωνή. Δεν πάει κανείς πιο μπροστά παρά σθηριζόμενος στον έαυτό του. Πως ο Romain Rolland δεν θά έπεριγράφετο μέσα στα πρόσωπα των έργων του και προπάντων μέσα στον Christophe που ή ψυχή του στεγάζει ένα κόσμο; Μπήκε εκεί μέσα όλόκληρος. Έξέφρασε πόσο άνάγκη είναι να δοθή έτσι όλόκληρωτικά ο συγγραφέας, μέσα σε μιά φράση της Foire sur la place (?). «Για να δημιουργήση, όπως άρμόζει στο μεγαλοφυή, έναν κόσμο πλήρη, συνθεμένο οργανικά σύμφωνα με τους έσωτερικούς του νόμους πρέπει να ζήση εκεί μέσα όλόκληρος. Ένας καλλιτέχνης δεν είναι ποτέ όλομόναχος». Δεν πρόκειται ν' άντιζητηθή αν ο συγγραφέας συμμερίζεται τ' αίσθήματα και τις ιδέες του ήρωος,

(1) * Οι δύο άβρισσοι, πριν κείνηται από τη ζωή, έγραψε ο συγγραφέας σ' ένα άνένδοτο πρόλογο.

(2) Σος τόμος του Jean Christophe.

Θα ήταν τόσο αδιάφορο και μάλιστα όσο η προσπάθεια να κολληθούν γνωστά ονόματα επάνω στα δευτερεύοντα πρόσωπα. Με πιο κρυφή και βελικά σημασία μιλώντας για τον Christophe, ο Ρολλάν μιλά για τον εαυτό του, όχι απλώς της μεταξύ των δύο ιδιοσυγκρασιών.—άλλα ο τοπος αυτός του ανθρώπου, ο Jean-Christophe Krafft, ήλθε προς τον Ρολλάν. Θα μπορούσε να βρή κανείς είδος ομολογίας σε πολλά μέρη του έργου του: στον Πρόλογο της Ζωής εκδόσεως του Θεάτρου του Λαού (1), όπου ζητά την επίδειξη των αναγκωστών, του για «την πολεμική φύση του, την αδιαλλαχτικότητα του μέχρι πάθους και τη μανιώδη αγάπη του για τη δικαιοσύνη που θέλει όλα να κρημνισή για ν' ανοικοδομηθή όλα».—οι ιδιότητες αυτές μήπως δεν ανήκουν στη νεανική ηλικία του Christophe; Και η γιγλήνια ομοιότητα του ήρωος δεν προσαυγήρε μερικώς απόψεις της τριτογενούς σκέψης του συγγραφέως:

Έπειτα απ' αυτά πρέπει να επαναλάβουμε το ξένης κύριο σημείο της ζωής: ο Christophe είναι ο Christophe. Ούτε σπα, ούτε σύμβολο, νόημα, ιδέα: αλλά ο Christophe, ένας άνθρωπος. Η ζωή αυτή εξάλλου, όπως προσπαθήσαμε ν' απολουθήσουμε την καρδιά της, έγγυατό ότι δε μπορούσε να είναι ένα φερόνιο κατασκευάσμα, ένα φημιδοτό από στοιχεία εξωτερικά τοποθετημένα τόνα δίπλα από τ' άλλο: είναι οργανωμένη από την εξέλιξη αφοχών που πρέπει ν' αγωνιστούν τα μόν εναντίον των δέ.—και τα μόν και τα δέ εναντίον του περιβάλλοντός του.—αγωνίζονται για να πραγματοποιήσουν την εσωτερική τους αρμονία και την αρμονία τους μέσα στον κόσμο: οι ξένες εισφορές δέ θα μπούν μέσα στον οργανισμό παρά λυομένες, αφού μεταμορφωθούν μέσα εκεί και πάρουν τη βαφή του, τη ζωική ψυχή του. Το μυστικό αυτό της ένότητας που κόβει τις κλωστές που συνδέουν το έργο με τους δημιουργούς του, σώζει την αυτονομία του, καθώς θα το δούμε να σώζει την ελευθερία του εναντίον του μοιραίου των παιθών ή των εισβολών του εξωτερικού κόσμου. Κι απ' αυτό το μυστικό καταλαβαίνουμε επίσης τί είδους είναι ο ρεαλισμός του Jean-Christophe και πως ένα κανόνα απολουθήσε ο συγγραφέας, να ζητά πάντα τη ψυχολογική και ήθικη αλήθεια, με κίνδυνο να διαταράξη τα ιστορικά γεγονότα και την ακρίβεια των λεπτομερειών.

Αν θυμηθούμε την άποψη εκείνη του Θεάτρου του Rolland ξέχουμε με πιο τόλμη μπορεί και διαθέτει την πραγματικότητα τόλμη επικίνδυνη και που θα ήταν άστοχη να την πάρη κανείς ως υπόδειγμα γιατί θα οδηγούσε σε άνοητους φαιδρότητες τους συγγραφείς που δέ θα κατείχαν μια ιστορική γνώση εξαιρετικά εκτεταμένη και στερεά, το χάρισμα πλατειών απόψεων του κοινωνικού κόσμου, τη δυσκολία στην έκτιμηση μιας γενής ορθοπιστίας και μιάν αλάνθαστη αφή, αρετές σπάνιες και σπάνια ένομένες. Μέσα στο Jean-Christophe το σημείο αυτό είναι προ πάντων αισθητό σε ότι αφορά τη χρονολογία του ρομάντσο: ο συγγραφέας έμοίωσε μέσα σε μιάν άρκετά μακριά ζωή ανθρώπου μια αισθητική και κριτική ήθικη που αναφέρεται στα τριάντα προπολεμικά χρόνια το περισσότερο: γιατί αναγκάστηκε κατόπι, γεγονότα που στην πραγματικότητα υπήρξαν σύγχρονα, ν' απομακρύνη το ένα από το άλλο και πιο πολύ ακόμα να το σπασή με κάποια άοριστία. Κάποτε μάλιστα, η προσωπική ιστορία του Christophe θολώνεται από κάποια ασάφεια: επιπροσθετως χαρακτηρίσεν που ανήκουν σε διάφορες ηλικίες, ξαφνικά γεράσματα, έλλειψεις αναλογίας μεταξύ των διαφόρων περιόδων της ύπαρξής του... Και αυτό δυσω-

(1) Théâtre du Peuple, μελέτη ενός θεάτρου για το λαό, Ollendorff, τελευταία έκδοση.

λότερα δικαιολογείται, γιατί μπορεί να σταματήσει τον αναγκωστή το αισθημα τις ιστορικής πιθανογένειας.

Αλλ' αυτή η άπροσδιορισία ή αυτή η περιφρόνησις της χρονολογίας δε στενοχωρούν το σύνολο του έργου: θα είναι, όσο πάει, ολιγότερο αισθητές, καθώς ο χρόνος θα έχη ένωση ή καταπίξη με άλλο τρόπο διαδοχικά γεγονότα που οι σύγχρονοι ξαφνίζονται να τα βλέπουν κοντά ή χωρισμένα το ένα από το άλλο. Ο Ρολλάν δέν έγραψε ένα ιστορικό διήγημα, και το ελάττωμα, αν υπάρχη, της χρονολογικής ακριβείας, δε σημαίνει τίποτε μπροστά στην καλλιτεχνική ακριβολογία που θα ήταν, μέσα σε ένα τέτοιο έργο, μια λεπτόλογη ύποταξη στα περαστικά γεγονότα.

Θα μπορούσε να θέξη κανείς εδώ ολόκληρο το πρόβλημα της αλήθειας μέσα στην τέχνη. Αν διάφοροι κριτικοί ενόμισαν ότι ο Ρολλάν κρύβεται βίαια με την πραγματικότητα γιατί έχει ανάγκη από ένα τεχνητό ήρωα για να ντύση ιδέες και ύποστηριξη συστήματα, δέν είδαν ότι, ακριβώς επειδή τα πρόσωπα του είναι ζωντανές υπάρξεις, δέν πολυσκοπίζονται για τα γεγονότα του άλλου κόσμου, του κόσμου των ζωντανών από τον οποίο βγαίνουν: και αν δέν το είδαν είναι γιατί ίσως έγγελιάσθησαν από τον ιδεολογικό πλούτο του έργου. Θα υπενθυμίσω τη φράση της Foire sur la Place που εδιδάβαμε προ ολίγου: «Για να δημιουργήση, ως αρμόζει στη μεγαλομρία, ένα κόσμο πλήρη, οργανικά συνθεμένο σύμφωνα με τους εσωτερικούς του νόμους, πρέπει να ζήσει ολόκληρη μέσα εκεί». Ο Ρολλάν, ζώντας «ολόκληρος» μέσα στον κόσμο αυτόν που γεννήθηκε από τον ίδιο, με τί τρόπο θ' απολυμονούσε τη διάνοιά του, την περιέργειά του, τη δράση του, την εφρόντητα του πνευμάτός του; Είναι χωρίς άλλο επικίνδυνο (αλλά οι συγγραφείς μας δέν έκαμαν κατάχρηση σ' αυτό το σημείο) να σηματοθετήση, μέσα σε ένα έργο τέχνης, όντα εξαιρετικής διανοίας, τα όποια ο συγγραφέας θα παρσούσε να κινή κήρυκες των θεοειών του. Ο Ρολλάν σώζεται απ' αυτό τον κίνδυνο γιατί δέν τρέφει μπροστά στη διάνοια το είδος εκείνο της άμελοδς καταπλήξεως που κάνει μερικούς καλλιτέχνες να πιστεύουν ότι πρέπει να φιλιάζουν για τον εαυτό τους ένα τέτοιο, σπάνιο θησαυρό: έχει το πνεύμα άρκετά ελεύθερο και άρκετά πλατό για να ξέρη ότι δέν υπάρχη ένα μόνο είδος διανοίας που θα έπρεπε να προσαυγήση στον εαυτό του με κάθε θυσία. Ότι μέσα στο Jean Christophe, υπάρχουν πολλές ιδέες και άρκετες ιδέες, αυτό γίνεται ακριβώς γιατί ανήκουν, ζοογονημένες από αυτόνομο ρεύμα ζωής, στα πρόσωπα που τις εκφράζουν, και όχι στο συγγραφέα που δέ θα είχε παρά να τραβά τα σχοινιά των άδουρικέλων του: ο Ρομάν Ρολλάν, ο Jean-Christophe Krafft έζησαν ίσως με τους ίδιους πόθους, αλλά οι ιδέες του Christophe του ανήκουν. Είναι αλήθεια, και ίσως αυτό το σημείο χωρίς άλλο να ξεγέλασε τους κριτικούς, ότι ο Christophe είναι «ένας ήρωας».

✱

Όνομάζουμε τέχνη ήρωική, τόσο μια τέχνη ελευθερωτική, καθαρίζοντας μέσα τρόπο την ψυχή του καλλιτέχνη από το άνησχατικό σάλμα των όνειρων που ζουν μέσα της ένα είδος ζωής έμβρυοδους, όσο μια τέχνη άναζανοποίητη που σπηρουνάει μια ανάγκη άπειρον κατακτήσεως της παγκοσμίου ψυχής.

Κάτω από τις απόψεις αυτές, ο ήρωας δέ συνδέεται με τον ήλικό κόσμο παρό «ως εκ περισσοδ». Άνόμωλοι όροι του γήινου πετρομένου του μπορεί

να αποκαλώσουν και να υπερβείσουν τον ήρωισμό (καθώς επίσης να τον σπάσουν ή να τον ξετιανέσουν), αλλά δεν γίνεται ήρωος παρά με την ψυχρή, με τη θέληση, με τη δύναμη που είναι μέσα του. "Αν λοιπόν ονομάσουμε τον Christophe ήρωα, είναι ολιγοότερο γιατί υπήρξε μεγάλος μουσικός που έγραψε σε μεγάλη δόξα με μεγάλο αγώνα, παρά εξαιτίας μερικών ουσιαστών αγετών, αγετών που θα ενεργούσαν μέσα του οποιοδήποτε άλλον ρόλο κι αν του όριζε ή τύχη.

Το βαθύτερο ήρωικό αίσθημα στο Jean-Christophe, είναι η ανάγκη και η χαρά της δημιουργίας. Δεν δημιουργεί κανείς αναγκαστικά μόνο έργα τέχνης ή άλλα λαμπρά στα μάτια των ανθρώπων και η πιο ταπεινή ζωή, αν δεν είναι μιά άσυνείδητη φροσύνη, αποτελεί μιά διαρκή δημιουργία. "Αλλά η πιο ταπεινή δημιουργία είναι μιά κυρίαρχηση του κόσμου, είναι ένας θρίαμβος, στιγμής άλλ' απόλυτος, επάνω στις δυνάμεις της αδρανείας και του θανάτου που φράζουν την ενέργεια του ατόμου, είναι ένας θρίαμβος πάνω στον ίδιο το θάνατο. Χωριστός κυρίαρχος του κόσμου, τέτοιος είναι ο Christophe, και έννοει κανείς εδώ πως ο δημιουργός του Ρολλάν είναι μεγάλος δημιουργώντας τον τέτοιο. Μόνο που δεν πρόκειται, έννοείται, γιά αίμοβόρα κατακτηση όπου ο άνθρωπος αρπάζει τη λεία του και την καταστρέφει δεν κατακτά τον κόσμο παρά «ως εκ περισσοῦ» και, εκείνο που θέλει προ πάντων να κυριαρχήσει και κυριαρχεί προ πάντων, είναι ο έαυτός του. Έτσι έφτελει το ήρωικό πεπρωμένο του ίταζομένουσ σε ό,τι ονομάζει «τη σκληρή εκείνη δύναμη να είμαι ό,τι πρέπει να είμαι, ή αν όχι, ν' αποθάνω μέσα στη ντροπή και την αηδία του έαυτού μου»: φωτισμένη ύποταγή στις μεγάλες έντοικτώδεις δυνάμεις, δημιουργικές του είναι, και, μ' αυτόν τον τρόπο, κυρίαρχησης του—ήρωή ανταλλαγή.

Η κυριαρχία αυτή, στις στιγμές του απόλυτου που μπορεί και την φτάνει κανείς, γιατί κι αυτό το θάνατο είναι ή δρασίς, πρόκλησις κατά του μηδενός, Κοινωνεί με την αδιονότητα. Η αδιονότητα, όπως την φαντάζονται σενήθως, σπίαση, είναι ένα είδος μηδέν, απάθεια και αζινησία ολοκληρωτικές (άκρανότητα για το πνεύμα του ανθρώπου, λέξις μόνο): αλλά γνωρίζουμε ότι ο Ρολλάν, καθώς οι αρχαίοι νατουραλιστές φιλόσοφοι, φανίνεται να τη θεωρή τουναντίον από την άποψη αδιάκοπης κινήσεως, παραγωγικής ακατάπαυστα δράσεως, ακράτητη ανανέωσις όλων των ζωικών ενεργειών. Όχι μόνο ή ήρωική κυριαρχία κοινωνεί με το κώμα αυτό της αδιονότητας, αλλά δεν αποκτά σημασία παρά με τη συμμετοχή αυτή' αλλοιωτίνα, ή πράξις, μη παράγοντας τίποτε, κλειστή μέσα της, δεν θα ήταν κίνησις, θα ήταν μηδέν, δεν θα ήταν πιά ή πράξις. Η ήρωική ενέργεια είναι αδιάκοπη ανανέωσις του κόσμου, όλων των κόσμων, των κόσμων που αποτελούν οι λαοί και οι φυλές, των κόσμων που είναι τα άτομα και, πρῶτος, ο ήρωος δέχεται να είναι μιά συνέχεια θανάτου και αναστάσεως: «Ντροπή, λύπες, πίκρες, απεκατέπαυαν τώρα τη μυστηριώδη άποστολή τους: είχαν αποσυνθέσει τη γη και την είχαν γονιμοποιήσει τό γενί του πόνου, σχίζοντας την καρδιά, είχαν ανοίξει νέες πηγές ζωής... Μιάν άλλη ψυχρή γεννήθηκε». "Όταν ο Jean-Christophe έννόησε την αποκαλυψη αυτή, είχε πιά γηράσει άφου υπέστη τό τρομερότερο χτύπημα: ή καινούργια αναγέννησις θα είναι γι' αυτό πιο ζωηρή και πιο χαρούμενη. Και διακρίνομε τότε τους δρόμους της άγιοσύνης μέσα στον ήρωικό κόσμο: ο αγώνας και ο πόνος όχι ο μακιαζός περιουζλωμός μέσα στον αγώνα για τον αγώνα, ούτε ο

άσχημής πόνος, άγαπητός για την αποσκήρωσι και τη νέκρωσι: ο αγώνας για την απολευθέρωση και την εκπήρωσι της ζωής, ο πόνος που γίνεται αποδεκτός κι άγαπητός γιατί γεννά τη χαρά.

«Πρέπει όλα να τ' αγαλλιάζομε, και γενναία, χαρούμενα, να ριζνομε μέσα στο αναμμένο λυόμα της καρδιάς μας και τις δυνάμεις που άρνοούνται και τις δυνάμεις που βεβαιώνουν, έχθριζές και φίλες, όλο το μέταλλο της ζωής». Οι γραμμές αυτές, στις ολοσδιόλου τελευταίες σελίδες του έργου, συμπληρώνουν τό όραμα του ήρωικού κόσμου. Η εξέγερσις δεν είναι παρά ή άποψις μιάς στιγμής, και ένα από τα ύλικά της άποδοχής του έαυτού μας και του κόσμου—κυριαρχία του έαυτού μας και του κόσμου—για την ανανέωσιση του έαυτού μας και του κόσμου. Ο φωθμός αυτός της ζωής του ήρωος, τον έγνορίζαμε ήδη, έσημείωσε τη ζωή της ιστορίας του όπως εκτείνεται στους δέκα τόμους του βιβλίου: τό βιβλίο και ο ήρωος, ή σάρκα και ή ψυχή, ένα όμοιο όν.

✱

Ένας ήρωος: Δεν βλέπομε σ' αυτόν τον αντιπόσωπο ενός επίγειου πεπρωμένου εξαετικου, αλλά, πολυ περισσότερο, μπροστά στις ιδιότητες του ήρωισμού που προσπαθήσαμε να περιγράφομε, δεν διακρίνομε στην ψυχρή του, μιά ψυχρή εξαετική.

Υάρχει χωρίς άλλο ή μυστική εκείνη επίδρασις του είναι—άνθρωπος ή λαός.— από τις άγνωστες δυνάμεις, των οποίων τό θεάτρο και ο Βίος των Ένδ'όξων Άνδρων μας έδοσαν εκπληκτικά παραδείγματα. "Αλλά τό είναι ήταν χαρούμενο από την κοινή ουσία, από την κοινή άργυρία μόνο, ή γη ανασκάφηκε, με τη θέληση και τον πόνου, για να δεχθή τη σπορά.

Τό ήθικό μεγαλείο του Jean-Christophe βρίζεται εδώ. Ο ήρωος που έχει μιά άτομική ζωή παράφορη, που φωτίζει ή μεγαλοφάνεια—μολοταυτα, δεν είναι παρά ο ήρωος που φέρνουν «έν δυνάμει» όλοι οι άνθρωποι μέσα τους και δεν είναι ο ήρωος παρά ακριβώς για τη ζωηρή προσοικιζότητά του και γιατί είναι ο χορημένος ήρωος μέσα στους ανθρώπους, είναι ένας ήρωος για όλους τους ανθρώπους. Κανένα άλλο ήθικό μάθημα δε βραίνε από τό έργο, αλλά αίσθαντα κανείς τό ύφος του και καταλαμβάνει την πλήρη εκείνων που προσήσαν στο Jean-Christophe,—είτε ότι είναι ήθιολόγο βιβλίο,— είτε ότι είναι ανήθικο ρομάντοσ αν και αντιφατικές οι δύο αυτές κατηγορίες έχουν τό ίδιο λάθος ως άφετηρία: ότι δηλαδή ο Christophe, ήλθε να φέρη θεωρίες και λύσεις. Δεν φέρνει παρά τη ζωή του και την προσπάθεια της ζωής του,—τη ζωή του χαρούμενη από την ίδια όλη άποψις ή κοινή ζωή των ανθρώπων, περιστρέφοντας διά μέσον τόσων ταπειών τό βόρβορα και τό φως των κομμάτων της,—ή ήρωική της προσπάθεια, ή προσπάθειά της χαρούμενη από την κοινή ανθρώπινη θέληση και που μπορεί να γίνει ή προσπάθεια όλων των ανθρώπων. Ο Christophe, ο μεγαλύτερος ερημίτης των ήρώων, είναι ο ήρωος της Δημοκρατίας, με τη σημασία που δίνει ο Ούτιμαν στη λέξη.

Έντοότεος ο Christophe οδηγείται από τη μοίρα του ένστικτου του και από τό πεπρωμένο του. Τη μοίρα αυτή την αδιάφορη για τό καλό ή τό κακό, πως να τη φτιάξει κανείς ή να στρέψη σε άλλη διεύθεσις; ύπάρχει τίποτε τό ολιγοότερο κοινωνικό, τό περισσότερο εξαετικό;

Είναι αλήθεια ότι τα γεγονότα της ζωής ενός ατόμου δεν του άνήκουν: αλλά του άνήκουν σε μεγάλο μέρος οι αντιδράσεις, που αυτά θα προκαλέσουν μέσα στην ψυχρή του: οι αντιδράσεις αυτές παίρνουν τό χρώμα της ψυχής

πολύ περισσότερο παρά τα γεγονότα, που τις παράγαν· και εκείνο που ενεργά μέσα μας, εκείνο που είμαστε εμείς, είναι ή προσωπική μας αντίδραση στα εξωτερικά γεγονότα. Όχι τα γεγονότα αυτά που δεν μπορεί κανείς να τα γνωρίσει κατευθείαν. Ο γενικός τόνος της ψυχής του οποίου ή θέλησής μας προσδιορίζει τις κατοπινές αλλαγές και που είναι ή μεγάλη δημιουργός της ψυχικής μας ζωής—είναι ή ελευθερία, αναδυομένη έτσι μέσα σ' ένα ήθικό κόσμο όπου ένα άρμυλικό πεπρωμένο εφάνετο να κυριαρχεί. Βέβαια ή διαδοχή των γεγονότων έχει επάνω της ένα μέρος επιρροής (εξαιρώντας, ειρηνεύοντας, ή τρίβοντας και σπάζοντας την ψυχή), τα θαύματα της ανθρώπινης δραστηριότητας ή ανανδρίας μαρτυρούν ότι το μέρος αυτό είναι μικρό. Όταν θά παρατηρήσουμε μερικές εποχές της ζωής του Christophe,—επεισόδια που φαίνονται ν' αλλάζουν ολοσδιόλου το είναι του, θά μπορούσαν να είναι πέρα-πέρα άλλη παρ' ότι υπήρξαν, ο ήρωας δεν θά ξαναείσχε τον έαυτό του, στο τέλος αυτών των εποχών, πολύ διαφορετικό από εκείνον που γνωρίζομε, και μάλιστα, από το τέλος των προηγούμενων περιόδων, ένας καλός παρατηρητής θά μπορούσε, σχεδόν ασφαλώς, να προδη, πώς δεν ήταν στο τέλος της κατοπινης περιόδου, ανεξάρτητα από τα ενδιάμεσα επεισόδια: απόδειξις, ότι του τεχνιτού του χαρακτήρος του Christophe αλλά τοναντίον της οργανικής του ενότιης: δεν αναπτύσσεται με την εξωτερική λογική του άρχιτέκτονος, εξελίσσεται σύμφωνα με την έσωτερική ήλογική της φύσεώς του. (Θα μπορούσε να έχει κανείς, με μίαν άλλη μέθοδο, το αίσθημα της άρμοιολόγειας αυτής των γεγονότων, από την αυτόνομια και ελευθερία του ατόμου, παρατηρώντας την άρμόμνη ποιησία των αντιδράσεων που το ίδιο συμβάν προκαλεί στα διάφορα πρόσωπα που ενδιαφέρει).

Ότι είπαμε για την εμφάνιση της ελευθερίας μέσα σ'ένα κόσμο κυβερνημένο από τις μορφαές δυνάμεις, θά μπορούσε να επαναληφθή και να συμπληρωθή παρατηρώντας το λόγο μπροστά στο ένοπιτο: ο Christophe δεν άρνείται καμιά από τις στοιχειώδεις δυνάμεις που του εδόθησαν για να χτίση το πεπρωμένο του, αλλά δεν άρνείται επίσης κανένα από τα όπλα με τα οποία θά όποτάξη τις δυνάμεις αυτές. Και το οργανητικό και μεγαλέοδες θέαμα των κοίσιμων όργων του θά είναι, όταν θά τον βλέπομε, τότε άκριβώς θά προσκολλάται πιο στενά στην ελευθερία του και στο πνεύμα του, όταν βρίζεται νύλημένος στο βέλος της άβύσσου. Μ' αυτό τον τρόπο ο Christophe είναι έφορητικός: είναι ένας παιλαστής ή ζωή του που είναι ή ιστορία ενός ανθρώπου με την ίδια αξία που έχει ο πιο άθηντικός από τους «Βίους των Ένδοξων Άνδρών» είναι όπως οι τελευταίοι αυτοί, ένα δημόσιο σχολείο ήρωισμού. «Στις ελευθερές ψυχές,—όλων των έθνών,—που όποφέρουν, που άγωνίζονται,—και που θά νικήσουν». Το άμυρομά, έγγεγραμμένο στην άρχή του πρώτου τόμου του Jean-Christophe—ο Ρολλάν το χαραρίζει εκ νέου στη μετόπη του τελευταίου τόμου. Μέσα του θέλησε ν' άγκαλιάσει το έργο του. Πρώτα του χορεί και στέκει μέσα της: άναγνωρίζομε στη θρησκευτική της περιλήψη τις κύριες φωνές, ότι τις ποιητές και τις πικρές που την εκφράζουν, αλλά τις φωνές που κρηρά την έμψύχουν και τη στηρίζουν. Ο Ρομαίν Ρολλάν, πρὸς' άπ' όλα, ψυχή ελευθερή και που κανένα πνεύμα του κόσμου δεν έκαρτίσε ποτέ ολοκληρωτικά, ο Ρομαίν Ρολλάν ποτέ δεν έσκέφθη, δεν έγραψε, δεν έδρασε παρά για τις ελευθερές ψυχές και για να γίνουν πιο ελευθερές οι ψυχές όλων ή ελευθερία είναι γι' αυτόν χωρίς άλλο το ίδιο το πνεύμα και αν άκόμα όμφησε να ήσθη τον άνθρωπον

στην καταστροφή του, χωρίς άλλο θά την άκολουθούσε πάντα. Η ελευθερία (και ή άγάτη: το ελεύθερο πνεύμα και ή άγάτη είναι γι' αυτόν δύο άπόψεις μίας ίδιας δυνάμειος), ξέρομε ότι δεν θά την άκολουθήσομε παρά διαμέσου της όδότης· ο άνθρωπος που ξεκολλείται από το μηδέν με τη δράση όποφέρει, δεν θ' άπαρηγοούμε τον πόνο. Άλλά δεν θ' άγαπήσομεν από τον πόνο παρά εκείνον που έρχεται με τον άγωνα μαζί· ο άγώνας είναι το μεγαλείο του ανθρώπου, είναι ή μεγάλη κοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, και όσο περιφύργονται μέσα στην πάλη, κυλών άσυνείδητα προς ένα σκοπό κοινωνηκό· δημιουργός του πόνου, ο άγώνας μόνος αυτός προσδίνει στον πόνο την αξία του. Και « θά νικήσομε »: ελευθερία, πόνος, άγώνας, κάτω άπ' αυτά παραμένει, ενεργεί ή πίστις, μιά πίστις χωρίς άτυπάτη, χωρίς έλπιδα ίσως, ή πίστις έντούτοις.

Η έμπιστοσύνη αυτή στην τελική έκβαση της μάχης, κι αυτή επίσης δεν επιτυχαίνεται χωρίς πάλη, είναι ή άναμοιβή μίας έσωτερικής πάλης εναντίον της άποθάρρυνσης και της άμφιβολίας. Άλλ' αυτή ή πάλη δεν θά ήταν δυνατή αν ή έμπιστοσύνη δεν είχε ύπάρξει πρώτα ως ζωικό ένστικτο. Κι εδώ άκόμα ξαναβρίζομε την αίσθηση του εκκρημοδς:— από την πίστη στον άγωνα, από τον άγωνα στην πίστη,—που είχαμε ήδη παρατηρήσει. Ξαναβρίζομε επίσης την ύψηλή γαλήνη που επιτρέπει στην ψυχή ν' άνεβή μέσ' από τις άπαρηγοήσεις και τις όδότης: και πολύ άκόμα, μεσ' από τις ίδιες της εκλείψεις και τις άπαρηγοήσεις της άκόμης. Από το δεύτερο τόμο του έργου, διαπίστονε κανείς «τις άδιάκοπες αλλαγές, την όλική άράνεια, και την άπόλυτη άνανέωση των ζωντανών ψυχών από τις όποιες οι περισσώτερες δεν είναι ψυχές, αλλά συλλογές ψυχών, που ή μιά διαδέχεται την άλλη, που μεταμορφώνονται και σβήνουν διαρκώς». Η πιστοποίησης αυτή, πολύ όδνηρή για μερικές ματαιοδοξίες, που κλεισμένες μες στην ασφάλεια της τελιότητος, έχουν την αξίωση να μην αλλάζουν ποτέ, έγινετο δεκτική ως ή μαρτυρία της πλουσιότερης προόδου του ανθρώπου. Ο ίδιος πάντα λοιπόν ρυθμός, και ή ήθική άκόμη δεν είναι παρά ή άπόρροια μίας ίδιας άρχης: ο ζωικός ρυθμός κατά τον όποιον έμοιράσθηκαν ή έπαρξες του ανθρώπου και ή κίνησις του βιβλίου, κανονίζει άκόμη τη βαθεία ψυχή του ανθρώπου αυτού και του βιβλίου αυτού,—ό,τι μπορεί να όνομάση κανείς την ήθική του.

—*

Άπ' όποιο σημείο και αν θεσώσομε τον Jean-Christophe, ξαναβρίζομε πάντα, μέσα σε έργο τόσο άρθονο και πολλαπλό, το μορμωριστό κύλισμα του χημύ, που κάνει όλα το δέντρο: ρίζες, κορμό, κλάδοις και φύλλα, άνθη και καρπούς, το σήμα του, τα χρώματά του, και το τραγούδι του μέσα στον άνεμο. Έργο έξαρμητικά σύνθετο, κάποτε μάλιστα άνημητικό, μ' ένα πνεύμα που άρνείται ν' άπορήρη μιά φαντασία άποψη της άλλήθειας αν δε συμφωνή με τις άπόψεις που έχουν ήδη ανακαλυφθή: κι έντούτοις, ό,τι ξεχωρίζει διαρκώς σ' αυτό, είναι ή ένότιης του. Ένότιης που εκτείνεται από έσάνω ως κάτω στη σκέψη του ανθρώπου και στην τέχνη του συγγραφέος· ένότιης που είναι μιά ήλόσοφία της άτομικής κοινωνικής και κοσμολογικής ζωής,—και που είναι ένα όφο, το μυστικό μάλιστα του όφοις, για συγγραφέα που έπέρασεν ως άναόθητο στη μορφή της ήλο-

λογικής τέχνης. Ἡ γενναϊώδης δύναμις πού γέννησε τόν Jean-Christophe ἔφερε μέσα της, ὡς ἀρχή, τοὺς ὄρους της, τὰ μέσα της, τίς ἐκφραστικὲς της ιδιότητες. Καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι ὁ μέγας αὐτός «Βίος Ἐνδόξου Ἄνδρός» δὲν ἀποτελεῖ ἀναλυτικὸ ρομάντισο, στὴ συνθησιμένη ἔννοια τοῦ ὄρου· ἐμεῖς μεταχειρίζομεθα τὴν ἀνάλυση στὴ συνεχῆ ροὴ μιᾶς ὑπάρξεως· δὲν εἶναι μιὰ τυπικὴ παρατήρησις μόνο, — ἀλλ' ὡς παρθεὶς ὡς μιὰ τυπικὴ παρατήρησις. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ταυτότητα τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος διὰ μέσου τῆς ἱστορίας του, ὁ συγγραφεὺς ἔλεγε σένα πρόλογο πού ἔμεινε ἀνέκδοτος, καὶ γραμμένους δύο χρόνια πρὶν τῆς συγγραφῆς τοῦ πρώτου τόμου :

«Κάθε μεγάλη ζωὴ πού ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως καὶ δυνατὰ μοιάζει μὲ λαὸ σὲ πορεία διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Τὸ νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ ὀρίσῃ τὴν προσωπικότητά του σὲ μιὰ στιγμὴ τοῦ δρόμου του, εἶναι σὰν νὰ τὴν δέσμευε ἀναγκαστικὰ ἐκ τῶν προτέρων. Πρέπει νὰ μπορῇ κανεὶς ν' ἀγκαλιᾷ τὸ ὅλον τοῦ δρόμου. Ἀπὸ τὸ τέρμα μόνο τῆς ζωῆς αὐτῆς θὰ ἐσοκεπασθῇ ἡ ἔννοια τῶν διαδοχικῶν της μορφῶν, τῶν φαινομενικῶν της ἀντιφάσεων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ νόμου πού τὴν ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀρμονίζει...»
«Τὸ τέρμα ὑμνολογεῖ τὴ ζωὴ καὶ τὸ βράδυ τὴν ἡμέρα».

Ὅπως οἱ δηλώσεις αὐτὲς ἐφαρμόζονται στὴν ψυχὴ τοῦ ἥρωος, στὴν ἐσωτερικὴ μουσικὴ τοῦ βιβλίου, ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸ σύνολο τῆς συνθέσεως καὶ μιᾶς ὁδηγῶν ἐπίσης στὴν ἐκτίμησις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν μερῶν της καὶ ὡς τὴν λεπτομέρεια τοῦ ἔφους καὶ τῆς γλώσσας. Ἡ ἔκφρασις εἶναι μιὰν ἀπόρροια τῶν ἰδεῶν, τῶν συγκινήσεων, τῶν αἰσθημάτων πού ἐκδηλώνονται· δὲν εἶναι παρὰ αὐτὸ μόνο, εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ καὶ τίποτε δὲν ὑπάρχει κλασικότερο· ὁ Ρολλάν συναντᾷ ἐδῶ μὲ τοὺς πρὸ ἀληθινούς καλλιτέχνους τῆς γαλλικῆς γλώσσας, καὶ μὲ τοὺς πρὸ διαφορευτικούς ἀπ' αὐτόν, καθὼς τὸ Στένιαι. Στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς μελέτης⁽¹⁾ ἐσημείωσα μερικὲς ὑποδείξεις πάνω στὰ τεχνικὰ αὐτὰ σημεῖα καὶ θὰ τὴν ξαναβροῦμε στὴν ἀνάγνωσις τοῦ Jean-Christophe· δὲν θὰ τὴν ἐπαναλάβωμε ἐδῶ.

Ὅτι ἐφαίνετο πρὸ πάντων σπουδαῖο γιὰ νὰ ἐκτιμηθῇ καὶ νὰ μιᾶς βοηθήσῃ ἔτσι ν' ἀκολουθήσωμε τὸ ἔργο διὰ μέσου τῶν μαϊνάνδρων τοῦ μακροῦ ταξιδιοῦ, ἦταν πόσο μιᾶς ἐστήριξε καὶ ἐνδουσίαζε ἡ κοινὴ ψυχὴ, ἡ σταθερὴ ἀνταπόκρισις μεταξὺ τῶν στοιχείων του⁽²⁾.

Στὸ ἀπέραντο αὐτὸ ρομάντισο δὲν ὑπάρχει κανένα πάρεργον. Καὶ ὅταν μιὰ μοναχικὴ φωνὴ ἀκούεται, καὶ ὅταν ἀκόμα ὑπάρχει παραφωνία κοινωνεῖ στὴν ὁμοτονία τῶν φωνῶν, λιώνει ἀναγκαστικὰ μέσα στὸ σύνολό τους, γιὰ ν' ἀναβλύσῃ ἡ βαθειὰ κραυγὴ τῆς ψυχῆς. Μπορεῖ νὰ βρῇ κανεὶς πολλὰ παραδείγματα· ἡ τραγικὴ καὶ καθολικὴ ἐπίθεσις τῆς Foire sur la Place τελειώνοντις μὲ μιὰν ἐπίκλησις τῆς Ἰωάννας D'Arc. «Ἡ Ἰωάννα d'Arc καὶ παρόμοια ἡ μικρὴ δοῦλα ἀπὸ τὴ Bretagne πού περιποιεῖται καὶ σώζει τὸν Christophe ἄρρωστο καὶ ἀπολησμονημένο καὶ ἔπειτα χάνεται, δίδου τὴν ἔννοια τῆς ἐπιθέσεως· ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία μὲ τὸν γέρο ἰδεα-

(1) Τοῦ ὅλου ἔργου Pages Choisies.

(2) Τὴν ἐνότητα, ἀπὸ ἀνάγκη ἀρηρηματικὴ, αὐθαίρετα, τὴν ἐξωρίζομε μετὰ τὸν Jean-Christophe. Βαστὶ ὁλόκληρον τὸ ἔργο τοῦ Ρολλάν. Ὁ ἴδιος ἀνέφερε τὰ ἑξῆς λόγια πού τοῦ εἶπε ὁ Ρενάν στὸ 1887: «ὁ δρόμος τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἓνα μονοπάτι· ἀνιβαίνει κλιμακωτὰ καὶ ἔρχεται ὅρα πού φαίνεται πρὸς πρὸς ὄρασι. Ἀλλ' ἀνιβαίνει πάντα. Αὐτὴ ἡ δηλώσις πιστῶς ἐνός ἡδὲν οὐκ ἀποκλειστικῶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὴν ἐγγράφῃ κανεὶς ὡς ἐπιγραμμὰ στὴ ζωὴ τοῦ Jean-Christophe. Ὁ Ρολλάν τὴν ἀναφέρει στὸ πλοῦμα τοῦ πρώτου ἀσθῆ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὸν τίτλο παραπίσω «La Route en laves qui monte. Ἀποσβέσις 1910».

λιστὴ Σχολῆς καὶ τὴν τυφλὴ κόρη στὸ τέλος τῆς La Révolte — γιὰ αὐτοὺς ὑπάρχουν, πρέπει ν' ἀγωνιζόμεθα ἐναντίον τῶν ἄλλων.» — Στὴ Φλεγομένη Βάτο οἱ ἐπαφῆς τοῦ Christophe καὶ τοῦ Olivier μὲ τὸν ἀνίσχυο καὶ ἐπαναστατημένο λαόν. (Ὁ Christophe καὶ ὁ Olivier ἀντιπροσωπεύοντας χωρὶς ἄλλο δύο τάσεις τοῦ Ρολλάν: ὁ Olivier, ἓνα αἰσθημα νομιμότητος τῶν λαϊκῶν διεκδικήσεων καὶ μιὰ φυσικὴ ἀδυναμία ν' ἀνακατωθῇ μὲ τὸν λαόν· ὁ Christophe, ἓνα ἐνστατικό νὰ κοινωνήσῃ μὲ τὸν λαόν, καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν θεωριῶν μαζί μὲ μιὰ κατανόησις ἐντούτοις, τῶν ἰδεῶν τῆς οἰκονομικῆς δικαιοσύνης). Στὴ Φλεγομένη Βάτο ἐπίσης, ἡ περιγραφή τῆς κοινωνίας τῆς πόλεως Bâle. (Μακριὰ μελέτη φιλάρεσκα ψηλαφημένη, καὶ πού φαίνεται σὰν πάρεργον: ἀπαραίτητη ὅμως φωνὴ ἐνότητα τοῦ ἔργου, στὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Christophe.) Καὶ τόσο ἄλλοι πίνακες, πορτρέτα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σκιαγραφεῖς περιβαλλόντων, πού ὅλα δὲν ἔχουν τὴν ἀξία τους παρὰ βαλμένα μέσα στὸ σύνολο.

—*

(1) ... Ἐργάσθηκα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ γνωρίσω τὸν Jean-Christophe νέους φίλους, νὰ ξαναδόσω στους παλιούς φίλους τὸ γέρο χέρι πού οἱ ἴδιοι κρατήσανε σὲ τραγικὲς στιγμῆς, νὰ μεγαλώσω τὴ σχηματισμένη ἤδη οἰκογένεια γύρω ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς Φιλίας. Σήμερα παρὰ ποτὲ θὰ κάμῃ καλὸ σὲ ὅλους ἡ οἰκογένεια αὐτὴ νὰ εἶναι πλατεῖα καὶ ν' ἀγαπιέται τίμια· ἔβαλα καὶ ἐγὼ τὴν προσπάθειά μου καὶ, στὸ τέρμα, ἀντιγράφω μὲ συγκίνηση τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα τοῦ ἀνεκδότου προλόγου πού ἀνέφερα ἤδη:

«... Σὲ ὅτι θνητὸ προσφέρω τὸ θνητὸ αὐτὸ βιβλίον πού ἡ φωνὴ του ζητᾷ νὰ πῇ:

« Ἀδελφοί, ὡς πλησιάσωμε! Ἄς ξεχάσωμε ὅ,τι μιᾶς χωρίζει, ὡς μὴ θυμούμαστε παρὰ τὴν ὁμοίαν ἀθλιότητα πού μιᾶς συγχωνεύει. Δὲν ὑπάρχουν ἐχθροί, δὲν ὑπάρχουν κακοί, δὲν ὑπάρχουν ἄθλιοι· ἡ μόνη διαρκὴς εὐτυχία εἶναι νὰ κατανοηθῶμε ἀμοιβαίως γιὰ ν' ἀγαπηθῶμε: Πνεῦμα, ἀγάπη, — μόνη ἀστραπὴ φωτὸς πού φωτίζει τίς δύο ἀβύσσους, τὸ πρὶν καὶ τὸ μετὰ τῆς ζωῆς...»

MARCEL MARTINET

(1) Παραλείπομε στὴν περὶ τὴν ἀνάγνωσις τοῦ ἔργου ἀπὸ 16 γραμμῆς ὅπου ὁ Martinet ἔχει μὲ πού τὸν τρόπο ἐβαλε τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸν Jean-Christophe πού θὰ παραθῆσῃ μέσα στὴς Pages Choisies.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Θά περάσουν δεκάδες ἔτων, αἰῶνας ὁλόκληρος ἴσως, πρὶν, τὸ ρεῖμα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς στὸν κόσμον, ξαναῦρη τὴν κανονικὴ καὶ ἰσορροπημένη ροή πού φαινομενικά, σάν σὲ προοίμιο καταγίδας, εἶχε πρὸ τοῦ 1914. Ὁ πόλεμος, ξαπλώνοντας τὸ κῆμα του καὶ ξαφρίζοντας ἐπάνω σὺλο τὸν κόσμον τὰ δηλητηριώδη κατακαθίσματα τῶν ζωοδῶν ἐνστίκτων, προκάλεσε μιὰ φλογισμένη ζύμωση μέσα στοὺς λαοὺς, ἀλλὰ καὶ ξυπνώντας μέσα τους, μὲ τὴ δυστυχία, τὴν στέρηση καὶ τὸ ἀποκαλυπτικὸ μάθημα τῶν συνεπειῶν του, τὴν αὐωνόβια δίψα τους γιὰ τὴ δικαιοσύνη, ἔκαμε νὰ ξεχειλίσει ὅλη ἡ ζωὴ ἀπὸ τὰ παλιὰ πλαίσιά της καὶ νὰ βράση γιὰ νέες συνθέσεις καὶ μορφές.

Ὅλες οἱ κοινωνικὲς δυνάμεις βρίσκονται σήμερὰ σὲ πάλιν. Ἀγῶνας οἰκονομικὸς καὶ ἰδεολογικὸς. Δὲν σημαίνει ἂν δὲν φωτίζεται ἀπὸ τὴ συνείδηση σ' ὅλες τὴς περιπέτειές του καὶ σ' ὅλους τοὺς ἀθλητές του. Εἶναι πραγματικὸς, ἀληθινὸς στὴν ὀδυνηρὴ του πραγματικότητα. Πάλιν γενικὴ, ἀντιθετικὴ καὶ καταμεριζομένη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὅμως θὰ ξεπηδήσει ἡ ἐνιαία δημιουργικὴ ὁρμή.

Ὅρισμένες οἰκονομικὲς συνθήκες ξεκλειδώνουν πλαταιὰ ἰδεολογικὰ ρεῖματα καὶ ἀναζυμωμένες μὲ τὴ ζωὴ ἰδέες διευθύνουν καὶ ἐπιτείνουν κοινωνικὰ ζητήματα σὲ τεράστιο ζωϊκὸ σῆμα μέσα στοὺς λαοὺς.

Νέες δυνάμεις μπολιασμένες μιὰν ἀδάμαστην ἰδεολογία χτυποῦν τὰ καθεστῶτα πού, ὀστεοποιημένα, μοιάζουν τοὺς γέροντες πού ἡ ζωὴ τους ὑπῆρξε μιὰ διαρκὴς ἐξάτμιση τῆς ἰδεολογίας τους, ἕνα ἀνίλο στέγνωμα τῆς καρδιάς τους.

Τὰ καθεστῶτα (ὄχι μόνο τὰ πολιτικὰ ἀλλὰ ὅλες οἱ ἀντιλήψεις πού ἀναγνωρίσθηκαν καὶ ἐπισημοποιήθηκαν σὲ καθολικὰ ἤθη ζωῆς) λειτουργοῦσαν μὲ κάποια νοικοκυρωσὴν καὶ μὲ ἀρκετὴ ἀφθονία ὡς τὰ τελευταῖα προπολεμικὰ χρόνια. Ὁ πόλεμος προκάλεσε γενικὴ σπαιτὴ καὶ ἐξάρθρωση. Οἱ παλιὲς προβλέψεις ὑπερφαιλαγκισθήκανε καὶ οἱ χθεσινὸι ὑπολογισμοὶ ἔμειναν στὸ κενό. Ἐξῆλλον οἱ κυρίαρχοι τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ χρήματος, ὅσο μεγαλύτερη ἔγινε ἡ ὄρεξίς τους γιὰ κέρδος τόσο φτωχότερα τὰ μέσα τους γιὰ νὰ χορτάσουν τοὺς δούλους τους. Ὅπως τὰ δύο ἄκρα μιᾶς βέργας πού ἀγωνίζονται νὰ προσεγγίσουν καὶ ἔξαρνα σοῦ ξεφεύγει μὲς ἀπὸ τὰ χέρια στὴν ἀντίθεση τῆς εὐθείας γραμμῆς.

Ὁ κόσμος σήμερὰ περνᾷ μιὰ ἀπὸ τὴς γεννητικῆς ἐκείνης κρίσεως ἀπὸ τὴς ὁποῖες βγαίνει ριζικὰ ἀλλαγμένος. Τόσο στὸ πνευματικὸ ὅσο καὶ στὸ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο, μὲ ἀμοιβαῖες ἀπληξίσεις μεταξὺ των, ζυμώνεται καὶ πλάθεται μὲ τὴ βία πού ἀναπτύσσουν τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ὅταν χυλίσουν ἡ ἰσορροπία πού ἔστρεξε ἀπὸ πάνω τους σὲ δίκαιη ζυγαριά.

Καθὼς μέσα στοὺς πρώτους θρούλους πού φτερουγίζουν γύρω ἀπὸ τὰ λίκνα ὄλων τῶν λαῶν, τὸ φῶς παλεύει μὲ τὸ σκότος γιὰ νὰ ξημερώσει δροσοστάλαχτὴ μιὰ νέα αὐγή. Ποιὰ χερὰ καὶ ποιὰ ὀδύνη μαζί γιὰ τοὺς σμμερινοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι ἡ ζύμη αὐτῆς τῆς

κοσμογονίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόσχεσις τοῦ αἴριον πού θὰ ξεδιπλωθῇ ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τους.

✱

Ἡ Ἑλλὰς μέσα στὸν κόσμο εἶναι μιὰ γωνιὰ ὅπου, μακριὰ ἀπὸ τὴς ἐστίες, δὲ φτάνει παρὰ μιὰν ἀβέβαιη ἀναλαμπὴ τῆς φωτιᾶς πού κορώνει ἄλλοῦ. Ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι ἔμειναν πίσω στὸν ἱστορικὸ δρόμο ἐπάνω στὸν ὁποῖο, τρυπώντας τὴς ἐκτάσεις τοῦ χρόνου καὶ παραμερίζοντας τὰ ἐμπόδια, βαδίζει ἡ ἀνθρωπότης. Ἐντούτοις, χτυπώντας ὁ παλμὸς τοῦ κόσμου μὲ τὴν ἀναπνοὴ τοῦ πυρετοῦ, προκαλεῖ καὶ ἐδῶ μιὰ ραγδαία ἐξέλιξη, μιὰ τάση πρὸς νέα κατὰταξη τῶν ἀξιῶν προσανατολισμένων στὴς νέες διευθύνσεις.

Ὅμως οἱ τοπικὲς συνθήκες παρουσιάζουν στὴν Ἑλλάδα κάποια ἰδιορρυθμια πού φαίνονται νὰ ἐνεργοῦν καὶ ν' ἀναπτύσσονται στὸ περιθώριο τῶν γενικῶν ρευμάτων.

Περιτριγυρισμένοι ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον οὕτως ὥστε νὰ προσδιορίζομεθα ἀπὸ τοὺς πῶ μικροὺς παράγοντές του, ἂς καθορίσωμε μερικὲς κύριες ἀπόψεις τῆς κοινωνικῆς του καταστάσεως.

Ναρκωμένος κάτω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ κυριαρχία τῶν Τούρκων καὶ τὴ διανοητικὴ ἐπιρροὴ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, μὲ σκόρπια συνείδηση, χωρὶς καμιὰ συνείδηση, φυτοζωοῦσε ὡς τὸ δέκατον ἔννατον αἰῶνα. (Καὶ δὲν εἶναι λαϊκὴ ζύμωσις οἱ μερικὲς ἐκατοντιᾶδες τῶν ἐμπόρων πού ἐσάλευαν κάπως μέσα στὴν ἑλληνικὴ ἀκίνησι). Ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἕνα μέρος τοῦ λαοῦ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐξακολούθησε τὴν πνευματικὴ νάρκη καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Κάποια βήματα ἔγιναν βέβαια μέσα στὴ λαϊκὴ ζωὴ, γιὰτὶ δὲν ὑπόσχει λαὸς ζωντανὸς πού νὰ μὴν περπατᾷ, ἀλλὰ τίποτε δὲ συντελέσθηκε τέτοιο πού νὰ θεωρῆται ὅτι ἐτερμάτισε τὴν πνευματικὴ νάρκη.

Ἐξω καὶ μακριὰ ἀπὸ τὰ πνευματικὰ καὶ οἰκονομικὰ κέντρα, ἡ Ἑλλὰς ἀκολούθησε μιὰ ζωὴ μικρο-οικογενειακὴ, χαρακτηρισμένη δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐξουσίας, τῶν κοινῶν ἀναμνήσεων πού ἐξεσκάλιζαν οἱ Ἕλληνες καθισμένοι σταυροπόδι γύρω ἀπὸ τὴ σιὰ. Ὁ τόπος δὲν ἄρχισε νὰ μπαίνει στὴ νεότερη εὐρωπαϊκὴ νοοτροπία παρὰ τὰ τελευταῖα χρόνια—νὰ μπαίνει, μὲ μιὰ μιμητικὴ δεξιότητα πού ἔβρισκε τὸν τρόπο, δὲν ξέρω πῶς, νὰ κρατῆ καὶ μιὰ σιὰση ὑπεροχῆς (τεχνητὴ βέβαια) μπροστὰ στὸ πρωτότυπο.

Ἀπὸ τὸ δεύτερο μέρος τοῦ δεκάτου ἔννατου αἰῶνος, πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ 1870, ὁ κύριος χαρακτήρας τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας εἶναι ὁ ἀστισμὸς, ὁ σχηματισμὸς δηλαδὴ (προσδιοριζόμενος ἀπὸ οἰκονομικὸς παράγοντας) τῆς ἰδεολογίας ἐκείνης πού τὸ ἀντικείμενό της εἶναι ἡ ἀπόκτησις καὶ ἡ συσσώρευσις ὑλικοῦ πλοῦτου. Καὶ οἱ τάξεις πού ἐπραγματῶναν αὐτὴ τὴν ἰδεολογία μέσα στὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη βαστοῦσαν στὰ χέρια τους τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία, συνταυτίζοντας τὴς γενικὲς ἐρέσεις μὲ τὰ πράγματα.

Ὁ ἀστισμὸς σὺν οἰκονομικὸ ἐπίπεδο χαρακτηρίζεται μὲ τὴ φλογερὴ ἐπιθυμία τοῦ κέρδους καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως: μεγάλα κεφάλαια πού ἀνακατώνονται μέσα στὴς πελώριες χρηματιστικὲς ἀγορές.

Στὴν Ἑλλάδα, ὁ δυτικὸς ἀστισμὸς μὲ τὴς χαρακτηριστικὲς ἰδιό-

τητές του άρχισε ν' αναπτύσσεται από δέκα πέντε χρόνια και πρό πάντων από τὸ 1910 και καθαρά πιά από τὸ μεγάλο πόλεμο. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ λεγομένου φιλελευθέρου κόμματος, ὅπως ἐπῆξε και συστηματοποιήθηκε κάπως ἀπὸ τὸ 1915, σημειώνει τὸ ξεχώρισμα στὴν Ἑλλάδα τοῦ δυτικοῦ ἀστισμοῦ, θρημμένου βέβαια και ἀπὸ ντόπια στοιχεῖα. Τὸ κόμμα αὐτὸ μὲ τις σχέσεις του πρὸς τις δυτικές ἀστικές τάξεις, μαζί μὲ τις κοινές ἐπιχειρήσεις, γνώρισε και τὸν ἑαυτὸ του και τοὺς πόθους του. Τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ γεγονὸς φάνηκε ὀλοκάθαρα μὲ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον και τὴν πραξικοπηματικὴ ἐγκυβέρνηση τοῦ βενιζελισμοῦ ἀπὸ τὸ 1917. Οἱ μεγάλες τάξεις τῶν ἐφοπλιστῶν, χρηματιστῶν και ἐμπόρων κηρύχθηκαν βενιζελικοί. Ἦταν τὸ κόμμα ποὺ πραγματοποιοῦσε ὅταν τὸ ἀντίπαλον ἔκανε ἐπιφυλάξεις. Ἦταν τὸ κόμμα ποὺ στὴν περίοδο τῆς μεγαλύτερης κερδοσκοπίας—αἰσχροκέρδειας—ποὺ πέρασε ἡ Εὐρώπη, ἔσπασε τὰ δεσμὰ τῆς οὐδετερότητος και εἰχτηκε μὲ τὰ μοῦτρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀλισβερίσι. Τότε ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία, μαζί μὲ ὅλους τοὺς στόλους τοῦ κόσμου, ἔβλεπε, ὁ κίνδυνος τῶν ὑποβρυχίων, νὰ χρυσώνη ὅλα τὰ σαπιοκάραβιά της γιὰ νὰ τὰ πείση νὰ ταξειδεύσουν. Τότε ξεφύτρωσαν οἱ προμηθευταὶ ὄλων τῶν ποικίλων ἐκστρατειῶν. Τότε, οἱ ἐκμεταλλεῦται τῶν στερησεῶν διαφόρων εἰδῶν μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν ἀδειῶν γιὰ τὴν εἰσαγωγή, και οἱ ἐκμεταλλεῦται τῶν ἐσωτερικῶν περιορισμῶν μὲ τὸ λαθροεμπόριο. Τεράστιες περιορῖσεις ἐσωρεύθηκαν σὲ ἀλεπάλληλα παχειὰ στρώματα. Μέσα στὴν ἀνεμοζάλη τοῦ κόσμου, οἱ κερδοσκόποι ἐφάνταζαν μακρόχρονοι ἄρπαγες ποὺ ἐγράφωναν και ἐστιβαζαν. Ὁ ἀστισμὸς στὴν Ἑλλάδα ἔπαινε και ἐθέρεινε τὴν ὥρα τῆς τρομερότερης γενικῆς ἐνοστάσεώς του. Μόνον ποὺ ἡ ὥρα αὐτὴ ἀποτελοῦσε τὸ κορυφωμα τῆς Τσαρπῆας Πέτρας.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξις διαμορφούμενη κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν ὑπόδειγμα (ὄχι βέβαια ἀπὸ ἐπιπόλαιη μίμηση μόνον, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ταυτόσημη συνέργεια τῶν ἰδίων οικονομικῶν ὄρων σιτους ὁποῖους—εἶναι ἀλήθεια και αὐτὸ—δὲν ἀντέταξε καμιά συνειδητὴ ἐποπτεία), ἐδέχθη και τὴν ἀστικὴ δυτικὴ ἰδεολογία ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἐθνικιστικὰ ἰδεώδη. Κι ἐπειδὴ ὁ ἐθνικισμὸς, ἐξαιτίας τοῦ πολέμου, ἔφτασε παντοῦ σὲ ἀφάνταστο σημεῖο ὑπερθετισμοῦ, ἡ ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξις (καθὼς και ὅλος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ ἰδιαιτέρους ἱστορικοὺς λόγους ὁ ἴδιος και ὀδηγούμενος ἀπὸ τὴν κρατοῦσα τάξι του) ἀνέπτυξε σὲ διάστημα αὐτὸ τοῦ σχηματισμοῦ της, ἐξαιρετικὰ ἄρειτὲς πατριωτικὸν ἱμπεριαλισμοῦ.

Εἶπαμε, τὸ βενιζελικὸν κόμμα ἐπροωτοστάτησε σ' αὐτὴ τὴ ζύμωση και σ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη. Παίζοντας αὐτὸ τὸ ρόλο, ἐπροσωποποίησε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη πολιτικὴ ὁμάδα και μάλιστα συνειδητὰ ἐξήσκηση τὴν ἀστικὴ ἀποστολή.

Ἄν τὸ λεγόμενον φιλελευθέρον κόμμα ἀντιπροσώπευσε καθαρὰ τὴν ἀστικὴ διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἀντιμέτωπὰ του στάθηκε τὸ ἄλλο κόμμα, τὸ λεγόμενον βασιλικὸν, ὡς ριζικὰ ἀντίθετο και ἀντίμαχον, ἐπάνω σὲ κοινωνικὸν ἐπίπεδο. Τουναντίον, τὰ χωρισμένα αὐτὰ δύο κόμματα, ἀποτελοῦν κοινωνικῶς και πολιτικῶς τὴν ἴδια οἰκογένεια. Ἡ διαφορὰ τους

εἶναι τοῦ μὲν βενιζελικοῦ, σὲ συνειδητὸν κάπως ἀστικὸν του χαρακτῆρα, τοῦ δὲ βασιλικοῦ, τὸ ἴδιο ὄντας ἀστικὸν στίς διευθύνουσες τάξεις του, στὴν ἰδιαιτέρη ἀπήχηση ποὺ ἔχει μέσα στίς λαϊκὰς πρὸ πάντων τάξεις.

Ὁ βασιλισμὸς ὑπῆρξε κανονικὰ μὲς στὴν παράδοση τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς ὅπως ἔρρευσε ἀπὸ τὴν Παλιγγενεσία και δῶθε. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ποτίστηκε ἀπὸ τὴν πίστη στὴ βασιλεία. Οἱ ξένες δυναστείες ποὺ μεταφτευθήκαν στὴν Ἑλλάδα ἀναβαπίσθηκαν σὲ βυζαντινὸ τυπικὸν και ἔτσι ἐσυνδέθηκαν μὲ τὴν ἄλλη παράδοση τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, τὴν Ἐκκλησία.

Μὲ τοὺς πολέμους, τὸ βασιλικὸν γόητρο δέθηκε και μὲ μιὰν ἄλλη νοπῆ παράδοση, τὴ στρατιωτικὴ, και ἐξυψώθηκε τὸ γόητρό του σὲ τριαδυτὴ ἀνθήση. Κατὰ τὴν κήρυξη τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου, ὁ βασιλεὺς και οἱ πρίγκηπες «κοινωνοῦν τῶν ἀχράντων μυστηρίων» πρὶν βαπτισθῶν στὴ φωτιά. Τὸ ἕνα μυστήριον προηγεῖται τὸ ἄλλο σύμφωνα μὲ τὴν βυζαντινὴν ἱεροτελεστία. Ὁ βασιλεὺς γίνεται ὑπέρμαχος στρατηγός. Νικᾷ, και γίνεται Βουλγαροκτόνος και καθαρὰ πιά θέλει νὰ συνεχίσῃ τὴν τελευταία βυζαντινὴν δυναστεία. Καὶ πρῶτος τοῦ μεταφτευμένου στὴν Ἑλλάδα κλάδου τῆς οἰκογενείας του, γίνεται δέκατος τρίτος.

Κι ἐκεῖνο ποὺ ἔκανε ὥστε ἡ κατάστασις αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ ἀπήχης μῆς πραγματικότητος, ἦταν ἡ μονότονη, ἐφιαλτικὴ καμπάνα τοῦ Μαρμαρομένου Βασιλιῦ, τοῦ θρούλου αὐτοῦ ποὺ κρούει, κρούει παντοῦνὰ μέσα σὲ λαϊκὸν νοῦ.

Ἡ πολεμικὴ νίκη χρυσόνοτας ὅλα τὰ τραχεῖα και ἄθλια μικροπράγματα ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν, ἐνανούρισε τὸν κουρασμένο ἀπὸ τὸν πόλεμον λαὸν μὲς στὴ βυζαντινὴν σκηνοθεσία τῶν βασιλικῶν ἰδεωδῶν. Ὁ λαὸς πίστεψε ἡ βασιλεία ῥῖωσε.

Ξεσπᾷ ὁ μεγάλος εὐρωπαϊκὸς πόλεμος.

Παιδευμένος ἀπὸ τοὺς δικούς του πολέμους, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τρώμαξε, ζάρωσε μπροστὰ στὸν ἀνεμοστρόβυλον ποὺ σηκώθηκε μέσα στὸν κόσμον και σφύριξε πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Τρόμος πολὺ ἀνθρώπινος δειλία: μὲ κάπου-κάπου τὸ κρυφὸ χτυποκάρδι ἐκεῖνον ποὺ τοὺς χτύπησε τὸ θρησκευτικὸν προαίσθημα τῆς ἀδελφωσύνης και τῆς ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης. Ἀλλὰ ὁ λαὸς, ἀφώτιστος, δὲν καταλαβαίνει και εἰχνεῖ μόνον λοξὰς ματιὰς δυστυχῶς ζῶον ποὺ νοιώθει ὅτι τὸν προσορῖζον πάλι γιὰ θῦμα.

Ἐνῶ βρίσκεται σ' αὐτὰς τις διαθέσεις ὁ λαὸς, δύο πολιτικὰ κόμματα θὰ προσπαθήσουν νὰ τὸν παρασύρουν μὲ τὸ μέρος τους, πρὸς τὰ συμφέροντα ποὺ ἀντιπροσωπεύουν και τις γενικὰς ἀπόψεις ποὺ θεληματικὰ ἢ ὄχι ὑποστηρίζουν. Καὶ τὰ δύο θὰ διαφιλονικῶν μὲ λύσσα τὴ λαϊκὴ εὐνοια.

Τὸ βασιλικὸν κόμμα, ἀπὸ χαρακτηρισμένες ἀφορμὰς ὀρισμένων συμπαθειῶν και ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐξασκήσῃ τὸ νοπὸ κῦρος του, θὰ θελήσῃ, ἀντιδρώντας σὲ τὸ κόμμα τῆς πολιτικῆς πλειοψηφίας, νὰ μὴ συμμαχήσῃ ἢ χώρα μὲ τις Δυνάμεις τῆς Συνεννοήσεως.

Τὸ βενιζελικὸν κόμμα, μπλεγμένο στίς σχέσεις του και στίς ὑποχρεώσεις του μὲ τις δυτικές ἀστικές τάξεις, θὰ δοκιμάσῃ—και θὰ

τὸ ἐπιτύχη—καὶ μὲ τὴ βία καὶ μὲ τὴν ἀνταρσία νὰ βοηθήσῃ στρατιωτικῶς τοὺς φίλους του. Συγχρόνως ἀποτελειώνει τὴν ἀστική ἐξέλιξη τῶν πλουσίων τάξεων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναπτύσσει ἐκκλησιαστικὴ ἔθνικιστικὴ πολιτική.

Ὁ λαὸς ἔγινε ἄθλιο παίγνιο στὰ χέρια τῶν πολιτικῶν του. Σὲ διάστημα μερικῶν ἐτῶν παρουσιάσθηκε ἀλληλοδιδόχως ὡς φίλος καὶ ἐχθρὸς τῶν δύο πολεμικῶν στρατοπέδων. Κι ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ κατάστασις τοῦ κόσμου εἶναι ἡ πιὸ ἄστατη ζυγαριὰ, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς βρέθηκε συχνά, χάρις στὶς ἀναγκαστικὰς παλινωδίες του, μὲ τὸ πιὸ εἰρηνικὸ μέρος. Πράγμα ποῦ ἔκαμε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πιὸ κατεργάρης καιροσκοπός.

Στὴ διάρκειά τῆς κρίσεως αὐτῆς, δὲ φάνηκε κανένα κίνημα ἀνεξαρτήτων ἀνθρώπων ποῦ στὶς δημαγωγικὰς φιλονομίας τῶν πολιτικῶν φατριῶν, ν' ἀντιτάξῃ μιὰ λαϊκὴ, ἀνθρώπινη ἀποψη.

Ἡ ἐργατικὴ καὶ σοσιαλιστικὴ κίνησις ποῦ ἐκδηλώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ κάποια σοβαρότητα, δὲν ἀνδρώθηκε ἀκόμα, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, δὲ χειραφετήθηκε ἀπὸ τὴς πελατείας τῶν δύο κομμάτων.

Κι ἐνῶ ἀπὸ τρία χρόνια κι ἐπάνω, τὸ βενιζελικὸ κόμμα εἶχε κατορθώσει νὰ ἐγκαθιδρύσῃ μέσα στὸν τόπο μιὰ ἐπιτύχεια τυραννία καὶ ἐφαίνεται, τουλάχιστον ἀπέξω, πανίσχυρο, ἔξαφνα σωριάστηκε μαλακὰ κι ἀδόρυβα κάτω ἀπὸ τὴς ἐκλογικὰς κάλπες ποῦ ἤλπισε τελειωτικὰ βιάσθαι νομιμότητος.

Ὅποια κι ἂν ὑπῆρξε ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀστικῆς τάξεως ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ossature τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος, ἡ λαϊκὴ πλειοψηφία εἶχε παραμείνει πιστὴ τοῦ βασιλικοῦ κόμματος.

Κι αὐτὴ ἡ λαϊκὴ διάνοξις χροιάζεται μιὰν ἐξήγησι.

Τὸ βασιλικὸ κόμμα, κατὰ τοὺς ἀντιπάλους του, ἀντιπροσωπεύει πολιτικὴ ἀντίδραση καὶ ὁ λαὸς ποῦ τὸ ἀκολουθεῖ δείχνει μιὰ στενοκεφαλιά καὶ μιὰ μωρὴ ἀνεξήγητες. Πῶς ὁ λαὸς κατορθώνει νὰ μὴν ἀντιλαμβάνεται τὴ λαμπρὴ ὑπεροχὴ τῆς βενιζελικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στὴν ἀντίπαλο, δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἐννοήσουν οἱ «φιλελεύθεροι».

Κι ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀστισμὸς ὄχι μόνον ἀντίθετος δὲν εἶναι μὲ τὸ βασιλικὸ θεσμό, ἀλλὰ τίποτε δὲν παρέλειψε γιὰ νὰ τὸν ἐξυψώσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὸ θάμπος τῶν λαϊκῶν ματιῶν. Ἄν καὶ, ἀπὸ λόγους εἰδικούς, γεννημένους ἀπὸ τὴν τελευταία κρίσις, ἡ ἀστικὴ τάξις ποῦ ἀκολούθησε τὸ φιλελεύθερο κόμμα, ἄρχισε μέσα στὰ τολμηρότερα στοιχεῖα τῆς, νὰ διαγράψῃ μερικὰς χειρονομίας πολιτειακῆς αἰρέσεως.

Ὁ λαὸς πῆρε στὰ σοβαρὰ τὸ μάθημα ποῦ τοῦ ἐδίδαξαν οἱ διευθύνουσες τάξεις του σχετικὰ μὲ τὸ βασιλικὸ θεσμό. Καὶ ὅταν εἶδε ἕνα πολιτικὸ κόμμα νὰ ζητᾷ νὰ τὸν παρασύρῃ σὲ τυχοδιωκτικὰς περιπέτειας, κουρασμένος ὁ ἴδιος ἀπὸ τοὺς «ἐθνικοὺς» πολέμους του, βλέποντας νὰ σπάξῃ ἡ κρατικὴ του ἐνότητις κι ἔπειτα νὰ πιέζεται, νὰ ὑποφέρῃ, γύρισε μὲ προσήλωσι τὸ αἰσθημὰ του πρὸς τὸ βασιλικὸ θεσμό τοῦ ὁποῖου τὸν ἀντιπρόσωπο ἔπῃρε ὡς τὴν ἄρνησιση ὅλων αὐτῶν τῶν κακῶν καὶ ὡς τὴν ἐκπροσώπησι τῆς κρατικῆς του

ἐνότητος. Τὰ περιστατικὰ αὐτὰ ἐγέννησαν μέσα στὴ λαϊκὴ ψυχὴ μιὰ αἰσθηματικὴ διάθεσις χαρακτηριστικὴ. Ὁ λαὸς ἀποζητοῦσε τὴν ἀποκατάστασι τοῦ τόπου μέσα στὰ σύνορα τῶν παραδόσεων στὶς ὁποῖες τὸν ἔμαθαν νὰ πιστεύῃ. Συγχρόνως καὶ πρὸ πάντων, ἐπιθυμοῦσε, στὴ θέσι μιᾶς βασιλευμένης τυραννίας τῶν τετρακοσίων, τὴ σιδερένια πυγμὴ ἐνὸς μονάρχου. Συμβαίνει δηλαδὴ ἀκριβῶς ὅ,τι στὴν πολιτικὴ ἱστορία ἐνόμασαν Κιαισαρισμὸς ἀποδοχὴ παιθητικὴ καὶ φλογερὰ ἐπιθυμητὴ μαζί, ἀπὸ τὴς λαϊκὰς μάζες, ἐνὸς στρατιωτῆ-ἄρχοντος, ἐνὸς Καίσαρος. Σ' αὐτὴ τὴ διάθεσι ὁ λαὸς καίεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ καθαιρευθῇ ἀπὸ ἕνα Καίσαρα.

Καλώντας τὸν Καίσαρα, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀκολούθησε τὸ ἐνστικτο ποῦ μὲ μεγάλη φροντίδα καλλιέργησαν οἱ διανοητικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες του. Ὁ λαὸς, εἶπαμε, πῆρε τὸ μάθημα στὰ σοβαρὰ κι ἐπίστεψε, ἐνῶ οἱ δασκάλου δὲν ἔκαναν ἄλλο παρὰ νὰ πλαταγίζουν τὴ γλῶσσα τους.

Ὅμως ὁ ἴδιος ὁ λαὸς, μὲ πολὺ σκληρότερα μαθήματα, θὰ γνωρίσῃ τὴν πλάνη του. Ὅταν θὰ ἴδῃ, μὲ τὰ μάτια τῆς δυστυχίας ὅτι ἡ κατάστασις ποῦ νόμισε πὸς ἐκρήμισε, ἀνατρέποντας τὸν βενιζελισμὸν, περιμένει ἀπαραίλακτη, ὄρθια καθὼς οἱ γνωστοὶ ἐκεῖνοι κύλινδροι μὲ τὴν ἀδιάρρηκτο ἰσορροπία, θὰ τὸν χτυπήσῃ ἢ μεγάλῃ ἀπογοήτευσι. Τότε θ' ἀρχίσῃ νὰ ἐναρμονίζεται μέσα στὸ σημερινὸ ρυθμὸ τοῦ κόσμου, νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του μέλος τῆς Εὐρώπης, μέλος τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ μέλλεται γιὰ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀλήθειας ποῦ κρέμονται σήμερον ἐπάνω ἀπὸ τὸν κόσμον ὅν ὑποσχέσει.

M. ΠΕΡΙΑΝΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ ποῦ ἐνοστήθη τελευταία ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ τῆς Παιδείας, προτείνει στὴν ἐκθεσὴ τῆς νὰ καταργηθῶν τὰ διατάγματα καὶ ὁ νόμος 1332 σχετικὰ μὲ τὴν μεταρρύθμισι τῆς Παιδείας καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ νὰ καοῦν τὰ νέα σχολικὰ βιβλία ποῦ ἐξεδόθησαν σύμφωνα μὲ τὰ ἐν λόγω διατάγματα.

(ΟΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ)

Τὰ λεγόμενα ὄργανα τῆς Κοινῆς Γνώμης ἔσπειραν πρὶν λίγες μέρες τὴν εἰδησι ποῦ περιζεῖνον οἱ παραπάνω γραμμές. Ἐσοῦτον γνωστὴ θετικὰ τί πραγματικῶς ἀπεράσεις κι ἐπρότανε ἡ λεγόμενὴ ἐπιτροπὴ μποροῦν ἀκόμη νὰ μεταρρυθμίσουν πολλὰς περιπτώσεις τοῦ παιδιοῦ στὴν ἀτελειοποιητὴ σημασία του νέου τῶν ἐφημεριδῶν.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ νέα πολιτικὴ φατρία ποῦ ἔφεραν στὴν ἀρχὴ οἱ τελευταῖες βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἐνόησε καὶ γινεῖσι τὸ μέσον μὲ τὸ ὁποῖο θ' ἀναστῆσθαι τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τοῦ Συντάγματος ποῦ ζηροῦσει τὴν καθαρῆνοσα ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖον τὸ ἐξθροισθὲν κόμμα ἔπρεπε νὰ τὴν εὐγνωμονεῖ γιατί τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τοῦ Συντάγματος ἐπρόταθη κι ἐγγράσθη ἀπὸ τοὺς σημερινούς πολιτικούς ἐκπαιδευτικούς.

Μιὰ διανοητικὴ ἐπαναστάσις ὅπως ἡ ἀναζήτησις ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τῆς γλωσσικῆς ἀλήθειας, καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ, προϋποθέτει συστηματικὴ καὶ βίβλαι ἀπορὰ καὶ καλλιέργειν μέσα στὸ λαὸν τὸ δυστυχισμένον λαὸν ποῦ δηλη-

τηριάζουν οι άρχοντές του, πολιτικοί και πνευματικοί, με όλα τα νεοκωτικά— και η καθαρεύουσα είναι ένα νεοκωτικό.— Προϋποθέτει μια ένδοξοσύνη φάλαγγα ανθρώπων στον οποίο τον λόγο ο λαός θα νοιώσει τον τόνο της αλήθειας.

Στην Ελλάδα από τριάντα χρόνια τώρα, άρχισε ένα κίνημα εναντίον της λογίας γλώσσας του οποίου ο χαρακτήρας υπήρξε καθαρά φιλολογικός και περιορίστηκε σ'ένα δρόμο που το απομάκρυνε τελείως από τη γλωσσική, κοινωνική και ιδεολογική αλήθεια. Αντί η γλώσσα των δημοτικιστών να είναι η ζωντανή γλώσσα που μιλά ο έλληνας λαός στις διάφορες περιστάσεις της ζωής του, μια γλώσσα, όπως είναι πραγματικός η νεοελληνική, άρχισαν βλάστητες ακόμη από σπορά όλων των ανέμων την οποία όσοι θέλουν να καταλαστούν, για να μη την καταντήσουν σε άνοστο γλωσσάριο, μια φροντίδα πρέπει να τους απασχολή από πάντων: πώς να μην άρρωθρεύσουν την πολύπλοκη σύνθεσή της, παρέβλεψε άκροβός αυτό το χαρακτήρα της. Και όμως μόλις τα θεωρητικά παραστατήματά της, η δημοτική, ως άρχη, ως πραγματικότητας, είναι ο δρόμος που θα οδηγήση, που βοήθησε να οδηγήση στην αλήθεια.

Το μεγαλύτερο λάθος των δημοτικιστών, μεγαλύτερο κι από τη θεωρητική τους πλάνη, είναι ότι εκλείσθησαν μέσα σε μια αισθηματική φιλολογία κάθε άλλο άρμόζουσα στην πρώτη καλλιέργεια μιας γλώσσας που έχει ανάγκη από πάντων από αίσθητή πεπαιγία. Οι δημοτικιστάί απέτελεσαν μιάν αίρεση περιφρονητικά περιορισμένη στους οπαδούς της ποτισμένους τη στείρα αυταπάτη της πόδας αισθηματικής τέχνης. Δεν έκαμαν τη δημοτική, όπως είναι, γλώσσα της ζωής, της λαϊκής ζωής και των κοινωνικών αναγκών. Ποιά άρχη άρχισαν να φροντίζουν για την εκπαίδευση και όμως η εκπαιδευτική προσπάθειά τους, όσο ανεπαρκής και αν υπήρξε, είναι η αποδεδειγμένη δουλειά που καταλείφθηκαν.

Σήμερα που οι διακίλοι έρχονται με ισχυρικές χειρονομίες να διαλαλήσουν τα θανατοειδήματα προτερήματα του ταπεινωμένου προϊόντος των, έμεις δεν μπορούμε παρά να φωνάζουμε ότι εμείς, δημοτικιστάί, και να προτρέψουμε τους φίλους της λαϊκής γλώσσας, όχι προς την υπερβολήν ν' απευθύνουν γλαυπηρές διαμαρτυρίες, αλλά να εκκαλέσουν το ζήτημα προς το λαό, φωτίζοντάς τον και ξεσκεπάζοντάς τον την αλήθεια.

Το τεύχος αυτό δεν βγαίνει στην όρισμένη προθεσμία του. Μια άπεργία των τυπογραφικών μας επέβαλε άργητορία ενός μηνός κι επάνω. Θα προσπαθήσουμε, το τεύχος της 4ης δημοσίας να βγίη στην ώρα του.

ΓΝΩΜΕΣ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΓΙΑ ΜΑΣ

Από καιρό σε καιρό θα καταγορεύμε εδώ γνώμες των άλλων για μας που η μας χαρακτηρίζουν ιδιαίτερα ή χαρακτηρίζουν, ιδιαίτερα πάλι, εκείνους που τις έγράφουν. Ο έξοκτος άναγνωστής θα καταλαβαίνει για ποιά από τις δύο περιπτώσεις θα πρόκειται κάθε φορά.

— «Οὐδέν λόγος περί τινος περιοδικού τῶ «Γράμματα», δημοσιευμένου ἐν Ἀλεξανδροίῃ, διότι τὰ ἐν αὐτῷ δὲν τὰ τρώγονται οὔτε οἱ οὐλοῖ, εἶναι ἀνάξια κρίσεως.» Αὐτά γράφει κάποιος διάσημος Λιμπρρίτης (Α. Φ.) ἡ δὲ σύνταξις τοῦ περιοδικοῦ (διάβαζε: περιοδικῶν σύγγραμματα) μέσα στοῦ ὁποῖον δημοσιεύονται αὐτές οἱ γράμμες προσῆται σὲ ἐποσημείωσι: «τὰ τρώγονται, ἀλλ' ἀφοῦ τὰ ἐπιέσονται οἱ ἀναγνώσκοντες».

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος,
ὄργανον τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδροσίας (1).

— «Βγήκαν τὰ «Γράμματα» μὲ πολὺ σοβαρὸ περιεχόμενον.»

Περιοδικὸ Ὁ Νουμάς,
βγαίνει κάθε Σάββατο. Ἀθήνα, ὁδὸς Σφορακίεως, 3.

(1) Πιστὸν αἰτίας καὶ ἐγγραφῆς ἡ ἀναγνώσις συνδρομῆς καὶ αἰσθῆτις ἄλλη πληροφοροῦσα ἀπευθύνεται τῇ ἐπισημῇ διεύθυνσιν: A Sa Grandeur Mgr Théophane, Métropolitaine de Tripoli, Vicaire Patriarcal, Patriarcat Grec, Alexandrie—Egypte».

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

(ΜΟΝΑΧΑ Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΔΥΟ ΑΝΤΙΤΥΠΩΝ ΛΑΒΑΙΝΕΤΑΙ ΥΠ'ΟΨΗ)

Ἄριστον Καμπάνη, Καλλιγῆς καὶ Ζαμπέλιος (ἐκδ. Μιχ. Ζηράκη)
Ἀθήνα 1920, δρχ. 1.

Δημητρίου Μ. Σάγγου, Παλαιογραφικὸς Ἔρμος, Κων.πολις, 1914.

Ἐδρουπίδου, Ἰπτόλυτος, μεταφρ. Δημητρ. Μ. Σαροῦ, Κων.πολις 1920 δρχ. 3.

Γλουκίου Ἀλιθέρης, Κρινάκια τοῦ Γαλοῦ, Ἀλεξάνδρεια, 1920.

Συλβίου, Ματωμένα Τριαντάφυλλα, Ἀθήνα 1920, δρχ. 4.

Δ. Γληνοῦ, Δημοουργικὸς Ἱστορισμός (Βιβλιοπ. Ι. Ν. Σ.δέρη) Ἀθήνα 1920.

Γεωργίου Β. Λύβα, Τὸ Ἐγγεγιδιον τοῦ Σοσιαλισμοῦ (Georges B. Lewis, 600 Blue Island Ave, Room 407. Chicago, U.S.A. \$ 1.25.

Γιάγκου Ἀργυροπούλου, Τὰ Μάτια τῆς Ἀγάπης, Νυκτερινὸ Τραγοῦδι (ἐκδ. Μιχ. Σ. Ζηράκη) Ἀθήνα 1921, δρχ. 2.

Κλειοπάτρας Ἐδοτραιάδου, Ρωσικὰ Παραμῦθια καὶ Ἱστορίες (ἐκδ. Μιχ. Σ. Ζηράκη) Ἀθήνα 1921, δρχ. 5.

Φώτου Γιοφύλλη, Τὸ Τραγοῦδι τῆς Κοντέσας, Ἀθήνα—Σύρα 1920, δρχ. 5.

Ἄγγελου Λόξα, Τὰ Γυμνά, Ἀθήνα 1921, δρχ. 2.

Marguerite Bodin, Les Psaumes d'Amour, préface de J. H Rosny jeune (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris, frs. 3.50.

Marcel Poinard, Les Elegies Captives, poèmes (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris, frs 3.50.

Henri de Sarrauton, Démonstration mathématique de l'existence de Dieu, préface de L. Gastin (Edit. du «Sphinx», Nice, 1920.

André Spire, Tentations (Edit. Camille Bloch) Paris 1920, frs. 6.

Albert Cohen, Paroles juives (Edit. G. Crès & C^o. Paris et Kundig, Genève) 1921, frs 20.

F. T. Marinetti, Al di là del Comunismo (Ediz. de «La Testa di Ferro») Milano 1920, 1 lira.

F. T. Marinetti & Bruno Corra, L'Isola dei Baci (Edit. Facchi) Milano 1919, L. 3.50.

F. T. Marinetti-Enif Robert, Un Ventre di Donna (Edit. Facchi) Milano 1919, L. 5.

Florian-Parmantier, L'Ouragan (Edit. du «Fauconnier») Paris, frs 7.

Pierre Xardel, Livre d'Heures du temps de guerre (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris 1919, frs. 3.65.

Camille Mauclair, Judith de Bethulie (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris 1920, frs. 2.80.

Maurice Dabled, Mouquères et Mousmés (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris, frs. 3.50.

Han Ryner, Le Père Diogène (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris, 1920, frs. 5.50.

Georges Bourdon, Les Chaines (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris, frs 2.80

Jean Royère & Leon Madlyn, John Antoine Nau (Edit. «Le Douar») Tunis 1920, frs. 4.

Georges Gay, Preludes, poèmes (Edit. du «Fauconnier») Paris 1920, frs 5

Léon Maccas, Hellenisme et Socialisme (Edit. Berge-Levrault) Nancy, 1920.

A. Porte du Trait des Ages, Trilogie Esotérique (Edit. Eu. Figuière & C^o) Paris 1915, frs. 2.

A. Porte du Trait des Ages, Le Secret de Michel Oppenheim (Edit. Hector & Henri Durville) Paris 1911, frs 1.50.

H. Durand, L'Occultisme Littéraire (Edit. «Hermès») Paris 1912, frs. 1

F. Jean-Desthieux, A. Porte du Trait des Ages (Edit. «Hermès») Paris 1915, frs. 1.

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ

ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Σ' εσάς, που επίσημα αναλαμβάνετε τη μόρφωση του λαού,
Σ' εσάς, που διακηρύχετε πως θέλετε τον Έλληνικό λαό ελεύθερο,
Σ' εσάς που πέρνετε στα χέρια σας την εκπαίδευση της ερχόμενης γενιάς,
Εμείς οι σημερινοί σπουδαστές,

Απευθύνουμε τη ζοηρότερη διαμαρτυρία για το βγάλομο απ' τα σχολεία της δημοτικής. Αν εσείς, την εποχή που σπουδάσατε, δε μπορούσατε να δοκιμάσετε τις χαρές που δοκιμάζουμε μεις μπαίνοντας στο νόημα της επιστήμης και της ποίησης με τα απλά γλωσσολογικά της γλώσσας του σπιτιού μας, και φυσικά, σας είναι αδύνατο να νιώσετε το φοβερό κακό, που θα κάνετε στις ψυχές μας, που μόλις δά κι ανοίχτηκαν στο φως της μάθησης, άκουστε μας, θελήστε να μās άκούσετε, και μην έγλημματίστε εις βίωός μας.

Τό παραθύρι που μās άνοιξαν ιδεολόγοι φωτεινοί, σαν τό Σολωμό και τον Ψυχάρη προς την άληθινή ζωή, μη μās τό φράζετε με τον Κινέζικο τοίχο της καθαρεύουσας.

Εσείς είστε τό σήμερα.

Εμείς τό αύριο.

Τό αύριο αυτό ζοιτάχτε το με την πιο άγια στοργή.

ΣΕΒΑΣΤΗΤΕ το.

Τά Μέλη: Μ. Μιχαλάκης, Γ. Ρίγης, Δ. Βασιλείου, Μ. Κόρακας, Ν. Βολιτέρας, Η. Λάππας, Α. Αναγνώστου, Δ. Κελαϊδώνης, Κ. Παπαδόπουλος, Χ. Παπαδόπουλος, Γ. Οικονόμου, Ε. Ραντίπουλος.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΚΔΟΤΕΣ ΜΑΣ

Συσταίνουμε στους εκδότες μας να στέλνουν τις εκδόσεις των στους παρακάτω λογίους που παρακολουθούν την ελληνική πνευματική παραγωγή και την κρίνουν σε ξένα περιοδικά:

Philéas Lebesgue, La Neuville-Vault, Oise (France).

D. Valsamidés, Rue Damremont 82, Paris VIII.

Dr Karl Dieterich, Moschelesstr. 2 pt. 1, Leipzig, Germany.

Alexander Steinmetz, Akademiestr. 211, Munchen, Germany.

La Revue de l'Oasis. Au commencement de Mars paraîtra, sous la direction de nos amis Fernand Leprette et Maurice-Baucher le premier numéro de *La Revue de l'Oasis*. Le prix de l'abonnement à 8 numéros annuels de cette publication de littérature et d'art a été fixé à P.T. 30 pour l'Égypte, et à Frs. 10 pour l'Étranger. Pour tous renseignements et souscription, s'adresser à Maurice-Baucher, Villa Fermon, Bulkeley-Ramleh, Alexandrie.

Le Phare. Education et documentation communistes. Organe officiel de la III^e Internationale en Suisse romande. Directeur, Jules Humbert-Droz, Rue P. H. Mathy, No. 27, Chaux-de-Fonds (Suisse). Abonn. Étrang. Frs. 10.

American Esperantist. Published monthly by The Esperanto Association of North America West Newton, Mass.

Les Vagabonds. Revue mensuelle, philosophique et littéraire. Une critique très sérieuse et très étendue sera consacrée, dans chaque numéro, aux publications — revue et livres — qui nous parviendront. Administrateur Georges Manova, 61 Rue Chevreul, Lyon.

L'Ordre Naturel, hebdomadaire individualiste. Directeur: Marcel Sauvage, 69 Faubourg St.-Martin, Paris (X). Abonn. Étr. Frs. 15.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ. Δεκαετηθήμερο σοσιαλιστικό μορφωτικό περιοδικό. Διεύθυνση: Οδός Βουλγαρη 2, Πειραιάς. Τιμή κάθε φύλλον 40 λεπτά.

L'École Emancipée, revue pédagogique publiée par la Fédération des Syndicats des membres de l'Enseignement laïque. Adresse: Audoye, 21 Rue Croix-de-Reynier, Marseille. Abonnement: 17 francs.

Le Sphinx. Seul journal Hebdomadaire de langue française de Psychisme, Spiritualisme, Esotérisme, 109, Quai des Etats Unis, Nice. Abonn. frs 24.

Le Monde Nouveau. Revue mensuelle interalliée et internationale, paraissant le 20 de chaque mois. Ayant pour but le rapprochement social, économique, littéraire et artistique entre la France, les pays alliés et les neutres. Directeur: Ebed van Der Vlugt. Redacteur en Chef: Gustave-Louis Tautain. Secrétaire Général: Adrien Le Corbeau. Adresse: 42, Bld. Raspail Paris (7). Abonn. Étranger fr. 40 ou shel. 30.

Infinito, the League of Religions, journal. Editor: M. N. Balkachine, 42, Wharton Street, London W. C.

Sakurá, prima rassegna moderna europea dell'arte e della poesia dell'estremo oriente. Direttore: Harukichi Shimoï, via Potenza 9, Napoli. Abon. L. 15.

ΝΕΑ ΖΩΗ, Σοσιαλ-Δημοκρατική εφημερίδα. Βγαίνει κάθε Κυριακή στο Σουχούμ της Γεωργίας.

TENXII. Έβδομαδιαίο λογοτεχνικό και κριτικό περιοδικό. Αρχισυντάκτης Γεώργ. Σημηριώτης. αγγλική Σκάλα 20, Smyrne. Συνδρ. Έξωτερ. 35 δραχ.

L'Expansion, revue mensuelle, littéraire - musicale - artistique. 7, Rue de la Poste, Perpignan. Abonn. 10 frs.

ΔΑΪΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ. Η πρώτη ελληνική βιβλιοθήκη που έχει λατρίδα να γνωσθήσθε, με εισοδο έντελώς ελεύθερη. Η λαϊκή βιβλιοθήκη λειτουργεί και ως δανειστική με μικρή συνδρομή. Για πληροφορίες και δωρεές: Alexandrie, Rue Sidi Metwali No. 30.

EUGENE FIGUIÈRE & Cie, Editeurs, 3 Place de l'Odéon, Paris.

LIBRAIRIE D'ART, Stavrinou & Cie. Libraires-Editeurs. Le Caire, 23, Rue Kasr-el-Nil. Adresse B.P. 694.

JACQUES POVOLOZKY & Co Editions Russes et Françaises. 13 Rue Bonaparte, Paris VI

LES ARCHIVES de la PRESSE, office international de Coupures de journaux d'information et de Documentation sur toutes choses. B.P. 215, Bruxelles (Belgique).

LE COURRIER de la PRESSE, «Lit tout» «Renseigne sur tout» ce qui est publié dans les journaux, revues et publications de toute nature paraissant en France et à l'Étranger et en fournit les Extraits sur tous Sujets et Personnalités. Circulaires explicatives et tarif envoyés franco. Directeur: Ch. Demogeot, 21 Boulevard Montmartre, Paris (2^e).

L'ARGUS de la PRESSE, fondé en 1879. Les plus anciens Bureaux d'extraits de journaux (Faubourg Montmartre), 37 Rue Bergère, Paris (IX^e).

Ο ΛΡΓΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ, τό πρώτον εν Έλλάδι ιδρυθέν γραφεϊον Άποκομητών (Coupures) περιοδικών, εφημεριδων επιθεωρήσεων κλπ.

Αναγινώσκει, αποκόπτει και αποστέλλει αθωροει εις τους συνδρομητάς του τά τεμάχια των εφημεριδων, περιοδικών, επιθεωρήσεων και λοιπων εντύπων τ' αφορώντα αυτούς εφ' οιουδήποτε ειδικού ή γενικού θέματος. Διευθυντής: Θ. Καλογερίκος.

Γίνεσαι κανεις συνδρομητής εις τον «Άργον του Τύπου της Ανατολής» επί καταβολή δρ. 2 εφ' άπαξ διά δικαιομα έγγραφής και τη πληρωμή λεπτων 10 κατ' άποκομημα. Άθήναι, Γραφεϊα οδός Σοφοκλέους 7.

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ιδρύθηκε με σκοπό να βοηθήση την αναγέννηση της παιδείας στην Ελλάδα. Το Δελτίο του Εκπαιδευτικού Όμιλου βγαίνει σε 250-300 σελίδες τό χρόνο. Τά Γραφεϊα του Εκπαιδευτικού Όμιλου είναι στην οδό Λέκα 4, Άθήναι. Η συνδρομή για τον Όμιλο είναι 10 δρ. τό χρόνο. Η συνδρομή στο Δελτίο είναι 5 δραχ. τό χρόνο.

ΠΑΙΔΟΛΟΓΙΑ, μηνιαϊον εικονογραφημένον περιοδικόν της βιολογίας και εγκυκλοπαιδείας του παιδίου. Διευθυντής: ο ιατρός Κωστής Χαριτάκης, Σταδίου 56, Άθήναι. Συνδρομή δραχ. 30.

La Revue Critique des Idées et des Livres, paraît le 10 et le 25 de chaque mois. Directeur: Jean Rivain, Rédacteur en chef: Eugène Marsant. Abonnem. étranger Frs. 75. Adresse: 155 Boulevard Saint Germain, Paris.

La Vie des Lettres. Revue d'art moderne et de critique publiée sous la Direction de Nicolas Beauvain et William Speth, 20, Rue de Chartres, Neuilly-Paris. Abonn. 20 francs.

L'Avenir International. Revue mensuelle d'action sociale, littéraire, artistique, scientifique. Abonn. étranger fr. 15. Quai de Jemmapes No. 96, Paris.

La Connaissance. Revue mens. de lettres et d'idées. Abonnem. étranger francs 25. Galerie de la Madeleine 9, Paris.

Cronaca Sovversiva. Ebdomadario, anarchico de propaganda rivoluzionaria. Abon. Estero L.10, Torino C. Post. 384.

La Vie Ouvrière, hebdomadaire, 96, Quai Jemmapes, Paris (X^e). Abon. étranger, 12 francs.

Clarté, hebdomadaire paraissant le Samedi, organe du groupe "Clarté" Abon. étranger, 12 frs. Adr.: Boule^d St Martin 4, Paris.

ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΗ. "Όργανον πανελληνίου Όμοσπονδίας Σιδηροδρομικών. Γραφεία: Πλατεία Αλιπέδου 22, Πειραιάς, Συνδρομή δρχ. 10.

Haro! paraît le 5 et le 20 de chaque mois. Rédaction-Administration: A. Daenens, 4, Rue H. Van Zuylen, Uccle-Bruxelles. Abonnem. 7 francs.

Les Humbles, revue littéraire des primaires, paraissant par cahiers mensuels. Directeur: Maurice Wullens, 1 R. Descartes, Paris (V). Abonn., 12 francs.

Le Libertaire, hebdomadaire. Rédaction - Administration: Content, 69, Boulevard de Belleville, Paris, Abonn. 10 frs.

L'Idée Libre. revue mensuelle. Culture individuelle.-Renovation sociale. Directeur: André Lorulot, Conflans-Honorine (S & O.) Abonnem. les 10 numéros 4 francs, les 20 numéros 8 frs.

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, καθημερινή σοσιαλιστική έφημερίς. Διευθυντής: Γ. Πετσόπουλος, οδός Πειραιώς 24, Αθήνα. Συνδρομή δρχ. 50

Le Neo-Malthusien, mensuel. Directeur: G. Hardy, 29, Rue Pixérécourt, Paris (20). Abonn. 4 francs.

La Femme Socialiste, organe d'éducation féminine socialiste international, syndical, coopératif. Directrice: Louise Saumoneau, 6 Rue Flatters, Paris (V). Abonnem. 1,50 frs.

Mercur de France, revue paraissant le 1er et le 15 du mois. Littérature, Poésie, Théâtre, Beaux-Arts, Philosophie, Histoire, Sociologie, Sciences, Critique, Voyage, Bibliophilie, Littératures Etrangères, Revue de la quinzaine. Directeur: Alfred Valette, 68 Rue de Condée, Paris (6). Abon. 68 fr.

Ο ΛΟΓΟΣ, μηνιαίο περιοδικό. Διευθύνεται από τον κ. Γιάννη Χατζούση. Γραφεία: Καλιοντζι-Κουλούζ, Απαρτ. Καλοποπούλου 119, Πόλη. Συνδρομή δρχ. 24.

NEA ΕΦΗΜΕΡΙΣ, Διευθυντής Ι. Α. Μουρέλλος, Πλατεία Βενιζέλου, Ηράκλειον. Συνδρομή δρχ. 50.

Le Thyrs et les Chants de l'Aube, revue d'art et de littérature bi-mensuelle. Direction: 104 Avenue Montjoie, Bruxelles (Uccle). Abonnem. frs. 13.

La Revue de l'Epoque, mensuelle d'expression et d'étude des Idées, des Arts et des Lettres. Directeur: Marcello-Fabri, 3, Av. de la Bourdonnais, Paris (XII^e) Abonnem. 24 francs.

Ο ΝΟΥΜΑΣ, έφημερίδα πολιτική φιλολογική και κοινωνική. Έκδίδεται κάθε Σάββατο. Διευθυντής: Α. Η. Ταγκόπουλος, Γραφεία, Συφοκλέους 3, Αθήνα. Συνδρομή φρ. 25.

Annales des Sciences psychiques, publication mensuelle illustrée, organe de la Société Universelle d'Etudes Psychiques. Directeur: Professeur Charles Richet, 175, Boulev. Péreire, Paris. Abonnem. 12 francs.

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ, καλλιτεχνικών περιοδικών εκδιδόμενον κατά μήνα: Διευθυντής: Ι. Δ. Καλογερόπουλος, οδός Χαρ. Τριζούτη, αρ. 22α, Αθήνα. Συνδρομή δρχ. 12.

Esopé, organe de la Fédération des Arts, des Lettres et des Sciences. Rédaction-Administration: 38bis, Rue Fontaine Paris. Cotisation facultative minimum, 1 franc.

LA VIE NOUVELLE, publication Mensuelle de littérature et d'art. Directeur: E.G. Goldenberg (E. G. Cahen), Redacteur en Chef: Panos Stavrinou, B.P. 694, Le Caire. Représentant pour la France: Joseph Rivière (57, rue Ramey Paris 18e). Abonnem. Egypte: P.T. 80. Etranger: Frs 30.

ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ, εβδομαδιαίος. Κεντρικόν όργανον του Σοσιαλιστικού εργατικού κόμματος της Ελλάδος (Κομμουνιστικού). Διεύθυνσις: οδός Ελευθερίου 11, Αθήνα. Συνδρ. 20 δρχ.

A STORMO! Settimanale libertario rivoluzionario. Giuditta Zanella, via Giorgio Pallavicino, 16, Torino. Abbonamento annuo, un dollaro.

LE PAL, pamphlet bi-mensuel. Rédaction et administration: 28, Rue de l'Entrépôt, Paris (10^e). Abonnem. 12 frs.

LE SOVIET. Organe de la Fédération Communiste des Soviets (Section de Langue Française de l'Internationale Communiste de Moscou). Bi-mensuel. Bureaux: 60, rue de la Colonie, Paris (13^e) Abonn. 12 numéros frs 4.

NICHILISMO, rivista quindicinale. Abbonamento a 6 numeri: Eestero, Lit. 5. Red. et Adm.: C. Molaschi, Milano, via Lambrate 44.

VENDÉMAIRE. Pour les Vendanges de la Pensée! Bulletin de la "Maison Française d'Art et d'Edition", 37 Rue Falguière, Paris (XV^e).

L'ART LIBRE, 31, Avenue de la Cascade, Bruxelles. Ab^l frs 17.

LE CRAPOUILLOT. Bi-mensuel. Place de la Sorbonne, Paris. Abonn. frs 35.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ. Μηνιαίο φιλολογικό περιοδικό. Διευθυν. Αιμίλιος Στελιών, 36 οδός Μενάνδρου, Αθήνα. Συνδρ. δρχ. 28.

ΖΩΗ, λογοτεχνικό περιοδικό. Βγαίνει κάθε μήνα. Διευθυντής: Απόστολος Μελαζουζός, Γαλατά, Οδύσσων Χάν, 6. Συνδρομή 2 1/2 λίρ. τούρκιες.

ΗΟΑΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ, εβδομαδιαία. Διευθυντής: Α. Σουλιότης - Νικολαΐδης, Κοραή 10 και Πανεπιστημίου 43, Αθήνα. - Συνδρομή, δρχ. 40.

LA MOUETTE. Revue de littérature et d'art. Directeur: Julien Guillemand, 20 Rue du Perrey, Le Havre. Abonn. 9 frs.

LE RÉVEIL de l'ESCLAVE. Rédaction: André Lorulot à Conflans-Honorine (S.O.). Administration: Gorion, 7 passage Gillet à Pierrefitte (Seine). Abonn. à la serie de 10 numéros 3 frs.

LA REVUE de l'OUEST. Organe mensuel de l'Institut de l'Ouest. 22 Rue de la Bourdonnais, Nantes. Abonn. 12 frs.

LE SPHINX (allias «Contre le Chaos») Rhyneriste, Naturien, Néo-Stoïcien, du «Foyer Naturien», Brest (France). Prix: le numéro 25 emes.

Le Livre des Livres. Anthologie critique mensuelle des nouveaux ouvrages littéraires. Directeur: Gaston Moussé, 3 rue du Marché des Patriarches, Paris V. Abonn. Etr. frs. 16.

Ca Ira. Revue mensuelle. Adm. Redact.: 61, Hofstraat, Eeckeren, Anvers. Le numéro frs. 1.50.

La Vie Naturelle. Critiques sociales et littéraires. Antisectarisme. Toutes les formes de la vie naturelle. Directeur: Henri Zisly, 7, Rue Jean-Robert, Paris XVIII. Souscription volontaire.

Congrès International Antimilitariste (26-31 Mars 1921). Pour devenir membre du Congrès s'adresser au trésorier H. C. Eckhard, Hooge Laarderweg, 203, Hilversum (Hollande), en envoyant 4 heures de salaire moyen, soit 7 francs.

Université Synthétique Internationale (Université du Sphinx). Laboratoires d'études: hermétiques, biologiques, psychologiques, sociales, etc. Services d'applications: médicales, des inventions, astrologiques, etc. Services d'expansion: librairie, éditions, conférences, séances expérimentales, etc. Pour tous renseignements s'adresser ou écrire au Secrétariat Général de l'Œuvre, à Nice, 109, quai des Etats-Unis. (Envoi franco, sur demande, du Règlement de l'Université du Sphinx, et de tous documents relatifs à son fonctionnement.)

Η ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΟΥ, ὄργανο τῆς Ἑλλ. Σοσιαλιστικῆς Ἐνώσεως στὴν Ἀμερική, 793, 2nd Avenue New-York (The Voice of the Worker) ἐφημ. σοσιαλιστ. ἀρχῶν, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐργάτη καὶ τὴν ὁποσδήποτε τῶν συμφερόντων του.

L'ESPRIT NOUVEAU

Nous sommes heureux de signaler la naissance d'une Revue établie sur un type absolument nouveau *L'Esprit Nouveau* (Directeur Paul Dermée, 95, Rue de Seine, Paris. Abon. pour tous pays frs. 70).

Celle-ci se propose de réunir en faisceau et de présenter au clair avec explications et documents à l'appui, en 130 pages mensuelles tous les efforts des peintres, écrivains, et musiciens actuels ainsi que les œuvres intéressantes de l'Industrie Moderne dans tous les pays du monde.

Or, *L'Esprit Nouveau* sera avant tout la Grande Revue explicative de toutes les créations, esthétiques: tableau, sculpture, littérature, musique, construction, architecture, art de l'Ingénieur, etc.

Nous croyons que cette remarquable publication sera accueillie avec empressement par tous ceux qui tiendront à faire partie de l'élite intellectuelle, seule force de la civilisation d'une grande Nation.

Bulletin Communiste. 123 Rue Montmartre, Paris.

La Revue Communiste. 12, Rue Srange Batelière, Paris.

Communismo. Via S. Damiano 16, Milano.

Der Communist. Fritschistr 17, Zurich.

Lupta de Clasa. Strada Sf. Jonică, 12, Bucarest.

Novoie Vremia. Narodn Dom. Sofia.

L'ouvrier Communiste. 3, Rue Steenpoort, Bruxelles.

Sowjet. Custkandigasse 10-6, Wien (IX).

Il Soviet. Borgo S. Antonio 221, Napoli.

EDITIONS du FAUCONNIER

74, Rue Vasco-de-Gama, Paris XV

La Collection des «Petits Chefs d'Œuvre contemporains» a été créée dans le but de répandre dans tous les milieux français et étrangers les pages les plus caractéristiques des écrivains modernes, de rendre plus familiers au public leur personnalité et leur effort par la publication d'une notice bio-bibliographique très complète, accompagnée d'un portrait, et de donner au lecteur de ce document d'histoire littéraire et d'anthologie la curiosité de lire l'œuvre entier de ces écrivains. Prix net 2 frs. le volume.

VIENT de PARAITRE:
Dialogue du Mariage Philosophique. par Han Ryner.

A la même Librairie:

Préludes. poèmes, par Georges Gay, net 5 francs. Ce sont des poèmes d'amour, d'une douce mélancolie, d'une musique pénétrante et berceuse.

L'Ouragan (1914-1919), par Florian-Parmontier.— Sous une forme romanesque, c'est toute l'histoire de la guerre, du 1^{er} août 1914 au 14 Juillet 1919. En dehors de toute passion politique, l'auteur, sans rien dramatiser, mais avec un sens aigu du pathétique y dit impitoyablement la poignante et terrible vérité.—350 p. de texte serré. Net 7 francs.

Προσεχῶς βγαίνει τὸ δεκαπενθήμερο θεωρητικὸ περιοδικὸ

ΕΠΙΧΑΡΑΤΗΣ

σοσιαλισμός, κομμουνισμός, συνδικαλισμός, αναρχισμός ὅλων τῶν σχολῶν, ἱστορία, φιλοσοφία, φιλολογία συγγενής. Συνεργασία παλιά καὶ νέα, δική μας καὶ ξένη. Ἐπιμελητής: Ηρ. Ἀποστολίδης, Ἀθήναι, Κεραμειζοῦ, 8.

UNION INTERNATIONALE de SECOURS AUX ENFANTS. L'Union internationale a pour objet de rassembler des fonds et de les répartir entre les œuvres de secours aux enfants des pays éprouvés par la guerre. L'Union n'a aucun caractère politique ni confessionnel. Elle s'abstient de toute action directe. Adresser les dons au siège de l'Union: 4, Rue Massot, Genève (Suisse).

ΤΜΗΜΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΥ ΤΩΝ "ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ"

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΔΗΜ. ΒΟΥΤΥΡΑ Ο ΛΑΓΚΑΣ τυπώνεται σὲ Β'. ἔκδοσι καὶ κυκλοφορεῖ στὸ τέλος Φεβρουαρίου 1921.

ΔΗΜ. ΒΟΥΤΥΡΑ ΟΙ ΑΛΑΝΙΑΡΙΔΕΣ θὰ τυπωθοῦν ὡς τὸν Ἰούνιο τοῦ 1921.

ΛΟΡΕΝΤΣΟΥ ΜΑΒΙΑΗ Τὰ ἅπαντά του, τυπώνονται σὲ Β'. ἔκδοσι καὶ θὰ κυκλοφορήσουν σὲ λίγους μῆνες.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΟΛΕΣ ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΖΗΚΑΚΗ,

ΚΟΛΛΑΡΟΥ,

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

ΑΓΚΥΡΑΣ,

ΣΙΔΕΡΗ,

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

πουλιούνται σ' ἐξαιρετικὰς τιμὰς καὶ μ' εὐκολίας στὴν πληρωμὴ.

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΣ

Λέγεται τὴν ἀντιπροσωπεῖα καθε ἑκδοτικοῦ ἑλληνοῦ οἴκου.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ MIX. ΖΗΚΑΚΗ

(Αντιπρόσωποι για την Αίγυπτο τὰ «Γράμματα»)

Πουλιούνται στα Βιβλιοπωλεία: Σαούλη-Χρυσάνθου, Σιγάλα & Γρίβα και στο Σταθρινού & Σιας στο Κάιρο.

55 Ἑλληνικά Διηγήματα

Κωστή Παλαμά: Ἀσάλευτη Ζωή (ἐκδοση Β').

Κωστή Παλαμά: Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου καὶ ὁ ὕμνος στὴν Ἀθηνᾶ

Κωστή Παλαμά: Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι (ἐκδοση Β').

Κωστή Παλαμά: Θάνατος Παληκαρίου (ἐκδοση Β').

Πλάτ. Ροδοκανάκη: Ἡ Βασίλισσα καὶ αἱ Βυζαντιναὶ Ἀρχόντισσαι.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου: Ὁ ἀναδρομάρχης τῆς Ἀττικῆς.

Δ. Π. Ταγκόπουλου: Πλάτ' στὴν ἀγάπη. (Ρομάντζο).

Κ. Χατζόπουλου: Ἀπλοὶ τρόποι (Ποιήματα).

Παῦλον Νερβάνου: Γύρω ἀπὸ τὸν ἔρωτα.

Δ. Μωραΐτου: Τὰ Ἰδεώδη τῶν Μαθητῶν καὶ Μαθητριῶν.

Φ. Κουκουλέ: Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν (με εἰκόνες).

Δ. Γρ. Καμπούρογλου: Ἀττικοὶ Ἔρωτες.

Γιάγκου Ἀργυροπούλου: Θέατρον.

Κλεοπάτρως Εὐστρατιάδου: Ρωσικὰ Παραμύθια καὶ Ἱστορίες.

Λαμαρτίνου: Ραφαήλος.

Ἄρσιν. Παπαδοπούλου: Ἀπὸ παντοῦ τῆς Ἑλλ. Γῆς.

Α. Τραυλιαντῶνη: Διηγήματα. Τόμ. Α'.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

(Αντιπρόσωποι για την Αίγυπτο τὰ «Γράμματα»)

Πουλιούνται στα Βιβλιοπωλεία: Σαούλη-Χρυσάνθου, Σιγάλα & Γρίβα και στο Σταθρινού & Σιας στο Κάιρο.

Κώστα Παρορίτη, Τὸ Μεγάλο Παιδί.

Αἴμ. Φαγκέ, Ἡ Παγκόσμιος Λογοτεχνία.

Βασίλειος Διγενῆς: Ἀκρίτας, Ἄντ. Μιλιαράκη.

Ἡλ. Π. Βουτιερίδης, Ἡ Πρόσδος τῶν Ἐπιστημῶν.

Κ. Φαλτάιτε, Ἡ Γρίπη στὴ Σκύρο.

Λάμπρου Πορφύρα, Σκιές.

Ἐρρ. Ἰγνεν, Ἐντα Γιάμπλερ.

Γ. Φλωμπέρ, Μία ἀπλοῖκή καρδιά.

Θεοφ. Γκωτιέ, Τὸ κακὸ μάτι.

Γκαίτε, Ἐρμάννος καὶ Δωροθέα.

Μπγ. Μπγιέρσον, Ἡ κόρη τοῦ Βουνοῦ.

Ἐρρ. Χάινε, Λυρικὸν Ἰντερμέδιο.

Κ. Θεοτόκη, Κατάδικος.

* Ὁ Καραβέλας.

Α. Ἀντρέγιεφ, Τὸ σκοτάδι καὶ ἄλλα διηγήματα.

Ἐμμ. Ροϊδης, Ἡ Πάπισσα Ἰωάννα.

Ριχ. Φός, Δύο Ρωμαϊκὰ Διηγήματα.

Οὐέλς, Στὴ χώρα τῶν Τυγλῶν καὶ ἄλλα διηγήματα.

Δημ. Βουτυρά, Παπᾶς Εἰδωλοκίττης καὶ ἄλλα διηγήματα.

Σολωμοῦ, Ποιήματα.

Γ. Κκέγγερεσταμ, Τὸ βιβλίο τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ.

Κ. Χατζόπουλου, Βραδυνὸι Θρόνοι.

Ἐρν. Ὀφφμαν, Τὸ Βιολὶ τῆς Κρημῶνας καὶ ἄλλα διηγήματα.

Τολστόι, Σονάτα τοῦ Κρούζερ.

Σιέγκεβιτς, Οἱ ἀντίζηλοι.

LAMERE EDUCATRICE. Revue mensuelle d'éducation familiale. Secrétaire, Madeleine Vernet, Epône (S.-&-O.). Abonnement Etranger 8,50 frs.

ATENE e ROMA, bulletino della Societa Italiana per la diffusione e l'incoraggiamento degli studi classici. Dir. Prof. L. Pareti, 2, Piazza S. Marco, Firenze. Abon. L. 15.

ACTION, cahiers de philosophie et d'art. Directeur Florent Fels, 18 Rue Feydeau, Paris. Abonn. Etranger, frs. 50.

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ, μηνιαῖος εἰκονογραφημένος. 134-140 west 26th Street, New York U. S. A. Συνδρομὴ ἐτησια ἐξωτερικοῦ \$ 5.

ΜΟΥΣΑ, μηνιαῖα ἐκδοση. Γραφεῖα, ὁδὸς Κολοκοτρῶνη, 37 Ἀθήνα. Συνδρομὴ χρονιατικὴ, δραχ. 10.

ΕΠΟΧΗ, ἑλληνικὴ ἑφημερὶς ἐν Τραπεζοῦντι. Διευθυντὴς Νίκος Καπετανάκης ὁδὸς Σεμερτζιέρ-πασά.

LES FEUILLES LIBRES, paraissant le 1^{er} de chaque mois. Directeur Marcel Raval, 81, avenue Victor Hugo, Paris (XVI). Abonnement frs 15.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ. Θεωρητικὸ ἔργον τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Ἑργατικοῦ Κόμματος (Κομμουνιστικοῦ) καὶ τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας τῶν Ἑργατῶν τῆς Ἑλλάδος. Διευθ.: Ἐκδοτικὸ Τμήμα τοῦ Κόμματος (Σ. Κομιώτην, Εὐριπίδου 14, Ἀθήνα). Συνδρ. δρχ. 15.

Le Journal des Hellènes, politique, social et littéraire, organe hebdomadaire des Colonies helléniques de l'Europe Centrale et Occidentale, qui paraissait à Genève continuera prochainement sa parution à Paris. Direction, rédaction, administration et imprimerie, 22, Rue de la Chaussée-d'Antin, Place de l'Opéra, Paris IX.

ΤΑ «ΓΡΑΜΜΑΤΑ» ΠΟΥΛΙΟΥΝΤΑΙ :

Στὴν ΑΔΕΞΑΝΔΡΕΙΑ: Στου ΔΑΡΔΑ, Rue Mosquée Attarine, ΑΔΕΛΦΩΝ ΝΤΑΦΩΤΗ στὸν ἴδιο δρόμο, Στου ΣΑΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Boulevard Ramleh καὶ Cherif Pacha, Στου ΝΕΡΑΝΤΖΗ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Τράπεζα τῶν Ἀθηνῶν, Στὴ ΛΑΪΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, Sidi Mitwalli, Στου Ν. ΦΙΡΠΠΙΔΗ, B.P. 1715, Στου ΣΙΓΑΛΑ καὶ ΓΡΙΒΑ Boulevard de Ramleh καὶ στο Γραφεῖο τῶν «Γραμμάτων».

Στὸ ΚΑΪΡΟ στο Βιβλιοπωλεῖο: LIBRAIRIE D'ART τῶν ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ καὶ Σιας.

Στὴν ΑΘΗΝΑ στα βιβλιοπωλεῖα: MIX. Σ. ΖΗΚΑΚΗ, Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ι. Α. ΚΟΛΛΑΡΟΥ, ΧΡ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ.

Στὴ ΣΜΥΡΝΗ, στο βιβλιοπωλεῖο Α. ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ.

Στὴν ΚΕΡΚΥΡΑ στοῦ κ. Ν. ΙΩΑΝΝΙΔΗ.

Στὴ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, στο Βιβλιοπωλεῖο Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

Στὴν ΚΡΗΤΗ, στα Χανιά στο βιβλιοπωλεῖο ΦΟΡΤΣΑΚΗ, στο Ἡράκλειο στο βιβλιοπωλεῖο ΑΛΙΚΙΩΤΗ, καὶ στο Πρακτορεῖο ἑφημερίδων Α. ΧΑΡΩΝΙΤΑΚΗ.

Στὴν ΠΟΛΗ στα βιβλιοπωλεῖα: Π. ΑΓΓΕΛΙΔΗ, καὶ Σ. ΝΙΑΡΟΥ.

Στὴν ΚΥΠΡΟ, στὴ Λεμεσό, στο βιβλιοπωλεῖο Ν. ΤΟΡΝΑΡΙΤΗ.

Στὸ ΠΑΡΙΣΙ στα βιβλιοπωλεῖα: PICARD, Boul^d St. Michel, 59, JACQUES ΡΟΒΟΛΟΖΚΥ, 9, Rue de l'Éperon καὶ G. CRÉS & Co. 21 Rue Hautefeuille.

Στὴ ΜΑΣΣΑΛΙΑ, στοῦ PAUL BENARDIS, agent des journaux grecs, 18, Rue Belsunce.

Στὴ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, στο Γραφεῖο τῆς Greek Socialist Union in America, 793 Second Avenue.

Στὸ CANTON, OHIO, στο Βιβλιοπωλεῖο Χ. Μαρκάκη.

Στὴν ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ, στα Γραφεῖα τῆς ἑφημερίδας ΕΠΟΧΗ.